

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Бања Лука, 2019. година

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Издавач:

Универзитет у Бањој Луци
Факултет безбједносних наука
Булевар војводе Живојина Мишића 10 а
78000 Бања Лука, Република Српска
Тел: +387 51 333 603
<https://fbn.unibl.org/>

Е-адреса часописа: casopis@fbn.unibl.org
Интернет адреса часописа: <https://fbn.unibl.org/casopis/>

Главни и одговорни уредник:

Предраг Ђеранић

Извршни уредник:

Велибор Лалић

Уређивачки одбор:

Дарко Паспаљ (Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска - БиХ), Миле Шикман (МУП Републике Српске, Република Српска - БиХ), Милан Липовац (Србија), Жана Врућинић (Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска - БиХ)

Савјет часописа:

Дане Субошић (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија); Горан Бошковић (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија); Саша Мијалковић (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија); Јасмина Гачић (Факултет безбедности, Универзитета у Београду, Србија); Божидар Бановић (Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Србија); Ненад Путник (Факултет безбедности, Универзитет у Београду); Милан Ђузвица (Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска - БиХ); Лоренс Арманд Френч (Универзитет у Њу Хемпширу, САД); Желимир Кешетовић (Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Србија); Сретен Југовић (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија); Стево Јаћимовски (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија)

Секретаријат часописа: Драгана Васиљевић, Милица Сикимић

Лектор: Слободанка Видовић

Превод на енглески: Лидија Николић Новаковић

Штампа: Графомарк д.о.о. Лакташи

Тираж: 100 примјерака

ISSN 2637-3076

Часопис излази два пута годишње

Журнал за безбједност и криминалистику (уписан у Регистар јавних гласила Министарства просвјете и културе Републике Српске, под редним бројем 688)

УВОДНИК

Журнал за безбједност и криминалистику – Одважан искорак новооснованог факултета

Иако од давнина позната, безбједност је млада наука, јер се непрестано отвара у новим облицима, те данас прожима сваку сферу људске дјелатности. Стога је и часопис *Журнал за безбједност и криминалистику*, којим се широј јавности представља веома млад факултет, настао 2017. године трансформацијом Високе школе унутрашњих послова Бања Лука у нову организацијску јединицу Универзитета у Бањој Луци, новина и храбар искорак у непопуњен простор у области безбједности. И није ријеч о Босни и Херцеговини већ о региону, у којем се још није појавио часопис овог формата: двојезичан (на српском и енглеском језику) и тематски фокусиран на безбједност и криминалистику, односно на уже научне области које се на Факултету безбједносних наука проучавају (безбједносне науке, криминалистичка тактика, методика и оператива, криминалистичко-форензичке науке, специјално физичко образовање, организација и послови полиције). За похвалу су радови објављени у првом броју, али ће прави суд о њему дати стручна јавност.

„Поступање полиције по наредбама и замолницама надлежних субјеката“ (аутори Милидраговић Д, Субашић Д, Милић Н) бави се појавом све већег броја наредби и замолница од правосудних органа с којима је у свом раду суочен Муп Републике Србије, конкретно полицијске управе за градове Београд и Нови Сад. У раду се указује на поражавајућу чињеницу да полиција „велики део расположивог радног времена, снага и средстава, издваја за поступање и рад по захтевима надлежних тужилаштава, судова и других државних органа“. Истиче се да је преобимна администрација велики и актуелан проблем, те да поступање полицијских службеника по издатим наредбама није прописано Законом о полицији нити је уређено подзаконским актом. Аутори нуде конкретно рјешење – конституисање судске полиције по угледу на Босну и Херцеговину.

Врућинић Ж. и Васиљевић Д. у раду под називом „Мјере безбједности оријентисане ка извршиоцима кривичних дјела са елементима насиља у Републици Српској“ пажњу посвећују особинама личности које чине кривична дјела која се у наслову рада описују. Фокус истраживања је на структури личности починилаца кривичних дјела са елементима насиља, и при томе се наглашава да се „у њеној основи налазе дубоко укоријењени маладаптивни обрасци“ а који се манифестују „у широком спектру односа према себи и околини“.

У кратком али језгровитом наслову „О квантној криптографији“ Јаћимовић С, Шетрајчић Ј. и Лановец Ј. обрађују проблем заштите информација у сфери телекомуникација. У раду се прецизно тумаче основни оперативни појмови попут криптологије и квантне криптографије. Сигурна комуникација између пошиљаоца и примаоца информације је главна тема, а посебно је обрађена тајност „тајног кључа“ за који је оцијењено да је „најслабија карика у класичној криптографији“.

Лалић В, Ђеранић П. и Сикимић М. у раду под називом „Приватна и/или корпоративна безбједност“ проучавају концептуалне сличности и различитости појмова приватна и корпоративна безбједност. Аутори су закорачили у неистражен микропростор и дошли до врло прецизног закључка да су приватна и корпоративна безбједност „сродни појмови који имају заједничке карактеристике, али и специфичности“ што указује на потребу за њиховом дистинкцијом.

На крају, „Структура моторичких способности“ (аутори Паспаљ Д, Гужвица М, Вулин Л) на узорку од 84 студента Факултета безбједносних наука примјењује систем од 64 варијабле с циљем да се утврди структура њихових моторичких способности. У раду је наглашено да је издвојена структура моторичких способности од изузетне теоријске и практичне вриједности, а поређење са резултатима студената Факултета за физичку културу из Загреба, доноси интересантне закључке.

Александар Павић у приказу књиге "Изградња модела ресторативне друштвене правде у Босни и Херцеговини", аутора Лоренса Арманда Френча, указује да је рад професора Френча значајан допринос сагледавању деструктивних последица грађанског рата на друштва која су њиме погођена, али и „деструктивних приступа који су допринели како његовом избијању тако и неуспешним послератним напорима (наводно) усмереним ка санирању његових разорних последица“. По Павићу, концепт ресторативне правде коју професор Френч објашњава и нуди „многима ће отворити очи“.

Журналу за безбједност и криминалистику пожелићемо дуг и успјешан пут. Судећи по првом кораку разлога за бригу немамо.

Главни и одговорни уредник
др Предраг Ђеранић

САДРЖАЈ

УВОДНИК	3
НАУЧНИ ЧЛАНЦИ.....	7
<i>Драган Милигратиовић, Дане Субошић, Ненад Милић</i> ПОСТУПАЊЕ ПОЛИЦИЈЕ ПО НАРЕДБАМА И ЗАМОЛНИЦАМА НАДЛЕЖНИХ СУБЈЕКТА	11
<i>Жана Врућинић, Драгана Васиљевић</i> МЈЕРЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ОРИЈЕНТИСАНЕ КА ИЗВРШИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА СА ЕЛЕМЕНТИМА НАСИЉА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	25
<i>Стево Јаћимовски, Јован Шетирајчић, Јелена Ламовец</i> О КВАНТНОЈ КРИПТОГРАФИЈИ	41
<i>Велибор Лалић, Предраг Ђеранић, Милица Сикимић</i> ПРИВАТНА И/ИЛИ КОРПОРАТИВНА БЕЗБЈЕДНОСТ	53
<i>Дарко Пасић, Милан Гужвица, Лазар Вулин</i> СТРУКТУРА МОТОРИЧКИХ СПОСОБНОСТИ СТУДЕНАТА ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА	69
ПРИКАЗИ.....	85
<i>Александар Павић</i> Приказ књиге ИЗГРАДЊА МОДЕЛА РЕСТОРАТИВНЕ ДРУШТВЕНЕ ПРАВДЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ autora Лоренса Арманда Френча.....	87
УПУТСТВО АУТОРИМА	89
УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА.....	97

НАУЧНИ ЧЛАНЦИ

ПОСТУПАЊЕ ПОЛИЦИЈЕ ПО НАРЕДБАМА И ЗАМОЛНИЦАМА НАДЛЕЖНИХ СУБЈЕКТА

Прегледни научни рад

DOI 10.7251/ZBK1901011M	COBISS.RS-ID 8272408	УДК 351.74/.76:343.14/.15
-------------------------	----------------------	---------------------------

Драган Милидраговић¹
МУП Републике Србије

Дане Субошић
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Ненад Милић
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Сажетак: Полиција поред полицијских послова таксативно набројаних у чл. 30, ст. 3 Закона о полицији обавља и друге послове и задатке утврђене законом и подзаконским актом. Један део ових послова односи се на пружање помоћи другим државним органима, пре свега надлежним судовима и тужилаштвима у обављању послова из њиховог делокруга, а састоји се у поступању по њиховим наредбама и замолницама. Да би утврдили колико времена полицијски службеници на безбедносном сектору проводе решавајући наредбе и замолнице у раду су представљени делови из четири истраживања која говоре о ангажовању полиције на овим задацима. Представљени резултати истраживања указују нам да је полиција Републике Србије највише радног времена ангажована на решавању наредби и замолница и на другим пословима који нису у вези са превенцијом и репресијом криминалитета. Оптерећеност полицијских службеника све већим бројем наредби и замолницама, поред представљених резултата истраживања, потврђују и статистички подаци МУП Републике Србије у периоду од 2010. до 2013. године, који су такође представљени у раду. Према статистичким подацима правосудни органи у просеку годишње доставе на поступање преко 101.000 захтева за уручење позива и око 435.000 наредби за довођење лица, као и преко 100.000 захтева за проверу адресе пребивалишта, од којих се 75% односи на теренску проверу пребивалишта. Проблем утрошка већег дела радног времена полицијских службеника на поступање по наредбама и замолницама присутан је више од десет година у раду полиције на безбедносном сектору. У решавању овог проблема аутори предлажу да се сагледају искуства других држава чије су полиције један део својих послова повериле другим државним органима или сектору приватне безбедности.

Кључне речи: полиција, наредбе, замолнице, статистички подаци, радно време

¹ Аутор за кореспонденцију: др Драган Милидраговић, МУП Републике Србије.
E-mail: dragan.milidragovic@mup.gov.rs.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Полиција поред полицијских послова таксативно набројаних у чл. 30, ст. 3 Закона о полицији – ЗОП² обавља и друге послове и задатке утврђене законом и подзаконским актом. Један део ових послова и задатака полиције односи се на пружање помоћи другим државним органима, надлежним судовима и тужилаштвима (у даљем тексту помоћ овлашћеним органима) у обављању послова из њиховог делокруга.

Помоћ овлашћеним органима треба разликовати од полицијске помоћи у извршењима и поступцима вансудског намирења (у даљем тексту полицијска помоћ).³ Полицијска помоћ пружа се извршним органима односно правним и физичким лицима са јавним овлашћењима при извршењу њихових аката и то у случајевима када се основано очекује отпор лица према коме или према чијој имовини се мере извршења примењује.

Основа разлика између ове две врсте помоћи је у времену њеног пружања. Полицијска помоћ пружа се након спроведеног поступка код надлежног органа и то онда када је по правноснажности пресуде донето решење и закључак о извршењу и када је од стране извршних органа покушано извршење. За разлику од полицијске помоћи, помоћ овлашћеним органима пружа се у току поступка.

Правни основ за пружање полицијске помоћи садржан је у чл. 53 ЗОП, док је правни основ за пружање помоћи овлашћеним органима предвиђен у чл. 30, ст. 3, тач. 12 ЗОП-а.

У ст. 3, чл. 30 ЗОП-а, набројани су полицијски послови, док је у тач. 12 овог члана наведено да се полицијски послови односе и на извршавање других послова и задатака утврђених законом и подзаконским актом донетим на основу овлашћења из закона.

Према мишљењу Слободана Милетића други задаци утврђени законом и подзаконским прописима, представљају полицијске послове ако су као такви одређени тим законима и другим прописима. Ако то није случај, може се закључити да јесу полицијски послови само ако испуњавају иста мерила као и други полицијски послови. Та мерила односе се на: 1) *природу*, 2) *карактер* и 3) *начин обављања полицијских послова*. По природи и карактеру полицијски послови су претежно безбедносни и оперативно-стручни, при њиховом обављању најчешће се примењују и (особена) полицијска овлашћења. По начину обављања одликује их конкретност и непосредност у поступању, пружање безбедносне заштите на месту догађаја (полицијска интервенција на лицу места). За разлику од полицијских послова, циљ обављања других унутрашњих послова није заштита безбедности, они су само у функцији јавне безбедности. По природи и карактеру, други унутрашњи послови су претежно управни и стручни (неуправни) послови

² Службени гласник РС, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018. Видети чл. 30 Закона о полицији.

³ О начину пружања полицијске помоћи видети у чл. 53-56 Закона о полицији.

управе. По начину обављања не одликује их конкретност и непосредност полицијског поступања, због чега их поред полиције може обављати и неки други орган (Милетић, 2009: 45).

Полицијски послови који се односе на откривање и хапшење учинилаца кривичних дела и прекршаја и других лица за којима се трага и привођење надлежним органима, обезбеђивање доказа, њихова анализа, криминалистичко-форензичко вештачење употребом савремених форензичких метода и евиденција, захтевају примену полицијских овлашћења, као што су саслушање осумњичених, прикупљање обавештења од грађана, надзор над комуникацијама, вештачење и слично.

Према мерилима које наводи С. Милетић послове откривања кривичних дела, можемо сматрати безбедносним и оперативно-стручним и у њиховом извршењу полицијски службеници примењују полицијска овлашћења. У случају трећег мерила, које наводи С. Милетић сматрамо да конкретност и непосредност поступања на лицу места, нису битни критеријуми да би се одређени посао сматрао полицијским послом. Поједина полицијска овлашћења у поступку откривања и расветљавања кривичног дела не примењују се на лицу места, (саслушање осумњиченог, надзор над комуникацијама и слично), исти случај је са поступањем по издатим наредбама и упућеним замолницима. Поступање по овим актима, захтева примену полицијских овлашћења, као што су провера идентитета, довођење, некада и употребу средстава принуде. На основу овог објашњења, можемо констатovati да су полицијски послови, они послови, чије извршење захтева примену полицијских овлашћења и који су у директној или индиректној функцији безбедности.

Прецизније обавезе полиције у поступању по наредбама и замолницама садржане су у Закону о прекршајима – ЗКП⁴, Законику о кривичном поступку – ЗКП⁵, Закону о извршењу кривичних санкција – ЗОИКС⁶, Закону о парничном поступку – ЗПП⁷ и Закону о општем управном поступку – ЗУП.⁸

У стручној литератури као и у позитивним прописима није одређен појам наредбе и замолнице. У Речнику српског језика наредба је дефинисана као: а) правни акт који доноси орган власти одређујући обавезе физичких и правних лица над којима су надлежни, б) уопште захтев онога ко има власт или моћ, војну силу или слично, којом се одређује нешто као обавеза, заповест (Вујанић et al., 2007: 788).

Узимајући у обзир ова значења, наредбу можемо дефинисати као правни акт органа власти, којим они наређују извршење одређених радњи

⁴ Службени гласник РС, бр. 65/2013, 13/2016 и 98/2016-одлука Уставног суда.

⁵ Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 .

⁶ Службени гласник РС, бр. 55/2014.

⁷ Службени гласник РС, бр. 72/2011, 49/2013-одлука УС, 74/2013-одлука УС, 55/2014 и 87/2018.

⁸ Службени гласник РС, бр. 18/2016.

надлежним субјектима ради окончања њиховог поступка. Надлежна тужилаштва и судови наредбу могу издати ради довођења окривљеног у циљу његовог саслушања, уколико се уредно позвани окривљени не одазове после уредно урученог позива, а свој изостанак не оправда или уколико се није могло извршити уредно уручење позива за саслушање. Основ за поступање по наредбама надлежних тужилаштава и судова за довођење окривљеног ради саслушања, представљају законска решења у ЗКП-у⁹, док основ за довођење окривљеног у прекршајни суд представљају решења садржана у ЗП.¹⁰ Поред наредби за довођење лица у току поступка, надлежни судови издају наредбе и за довођење кажњених¹¹ или осуђених лица.¹²

У речнику српског језика, замолница се дефинише као писмена молба једног суда другом суду, да му укаже правну или техничку помоћ (Вујанић et al., 2007: 403). Полазећи од овог одређења, замолницу можемо дефинисати као молбу државног органа упућену другом државном органу ради пружања правне или техничке помоћи, неопходне за покретање или окончање одређеног поступка. Замолнице државних органа упућене полицији најчешће се односе на уручење разних решења, пресуда, позива, провера адреса пребивалишта и слично.

У полицијској пракси наредбе и замолнице извршава полиција опште надлежности и њихово извршавање представља једну врсту споредних односно услужних послова. Број наредби и замолница који се данас достављају полицији на поступање постаје све већи и њихова реализација захтева све већи утрошак одређених ресурса и времена.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА О ПОСТУПАЊУ ПОЛИЦИЈЕ ПО НАРЕДБАМА И ЗАМОЛНИЦАМА

У овом делу рада представљени су делови из три истраживања о организацији и раду полиције у превенцији и репресији криминалитета, два истраживања извршена су путем анкетног листа, једно истраживање извршено је путем интервјуа. Такође у овом делу рада представљен је део истраживања Ивана Ђоровића, као и запажања појединих аутора која указују на оптерећеност полиције наредбама, замолницама и другим административним пословима.

У 2011. години ради сагледавања ангажовања полиције на безбедносном сектору у обављању полицијских послова реализовано је истраживање на подручју две највеће полицијске управе у МУП-у Републике Србије, и то

⁹ Видети чл. 195 и 196 ЗКП.

¹⁰ Видети чл. 188 и 189 ЗП.

¹¹ Видети више у чл. 217-220 ЗОИКС.

¹² Видети више у чл. 53-58 ЗОИКС.

на подручју Полицијске управе за град Београд и Полицијске управе Нови Сад.

У анкети је учествовало 415 полицијских службеника полиције опште надлежности, 260 полицијских службеника који раде на територији за коју је надлежна Полицијска управа за град Београд (62% испитаника) и 155 полицијских службеника који раде на територији за коју је надлежна Полицијска управа у Новом Саду (38% испитаника).

Путем анкете испитаницима је постављено 20 питања, која су се односила на поступање полиције по наредбама и замолницама надлежних субјеката, превентивни и репресивни рад полиције на безбедносном сектору и мотивацију полицијских службеника.

Истраживањем су обухваћене следеће полицијске испоставе у Полицијској управи Нови Сад: Стари град, Детелинара, Клиса, Петроварадин, Лиман и Футог, и три полицијске станице у Полицијској управи за град Београд: Земун, Стари град и Нови Београд.¹³

Према радном искуству полицијски службеници који су анкетирани сврстани су у четири групе, прва група од 0 до 3 године радног искуства, друга група од 3 до 5 година радног искуства, од 5 до 10 година и преко 10 година радног искуства. Од 415 анкетираних полицијских службеника највише је оних преко 10 година радног искуства, који од укупног узорка чине 38,8%, затим полицијских службеника са радним искуством од 5 до 10 година, са уделом од 30,8%, полицијских службеника од 3 до 5 година радног искуства, са уделом од 13,5 % и полцијских службеника од 0 до 3 године радног искуства, са уделом од 16.9 % (Табела 1).

Табела 1: *Дистрибуција испитаника по годинама радног искуства*

Године радног искуства у полицији	Број испитаника	Број испитаника у процентима
Од 0 до 3 године	70	16.9 %
Од 3 до 5 година	56	13.5%
Од 5 до 10 година	128	30.8%
Преко 10 година	161	38.8%
Укупно	415	100%

Анкетирањем су обухваћени полицијски службеници који су у полицијским испоставама распоређени на радна места: полицајца, вође сектора, заменика вође сектора шефа (вођа) смене и помоћника шефа (вође) смене. У структури анкетираних полицијских службеника у полицијским испоста-

¹³ О овом истраживању видети више (Милидраговић, 2016: 42-69).

вама највећи број је полицајца 73.3% или 304 полицајца, шефова (вођа) смена и помоћника шефова (вођа) смене 13.5% или 56 анкетираних и 13.3% односно 55 анкетираних вођа и заменика вођа сектора (Табела 2).

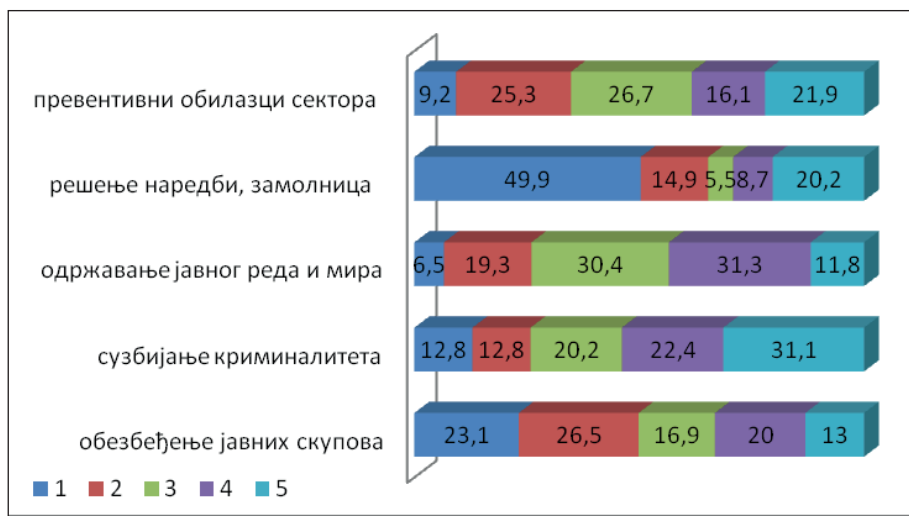
Табела 2: Дистрибуција испитаника према радном месту

<i>Радно место у полицијској испостави</i>	<i>Број испитаника</i>	<i>Резултати у процентима</i>
Полицајац	304	73.3%
Вођа сектора и заменик вође сектора	55	13.3%
Вођа (шеф) смене и помоћник вође (шефа) смене	56	13.5%
Укупно	415	100%

Већина испитаника односно 70% има преко пет година радног искуства у полицији. Чињеница да више од две трећине испитаника има значајно радно искуство у полицији (5 и више година) даје посебну вредност добијеним резултатима истраживања (31% испитаника, има од 5 до 10 година и 39% испитаника, има преко 10 година радног стажа).

Од укупно 20 питања из анкете, испитаницима су о поступању полиције по издатим наредбама и упућеним замолницама постављена два питања. Пре ова два питања, испитаницима је понуђена могућност да се сами изјасне, уписивањем бројева од 1 до 5 испред понуђених полицијских послова (обезбеђење јавних скупова; сузбијање криминалитета – откривање и расветљавање кривичних дела и проналажење учинилаца и лица за којима се трага; одржавање јавног реда и мира; решавање наредби и замолница и превентивни обиласци безбедносног сектора) о полицијском послу који им у току радне смене одузима највише времена. Број 1 означавао је посао који захтева највише радног ангажовања, а број 5 полицијски посао који захтева најмање радног ангажовања у току једне радне смене.

Од свих наведених послова који се свакодневно обављају, 49,9% испитаника изјаснило се да су највише времена у току радне смене ангажовани на поступању по издатим наредбама и упућеним замолницама. Оваквом дистрибуцијом снага и средстава, полиција све мање ресурса ангажује на приоритетне полицијске послове, пре свега на превенцију и репресију криминалитета и одржавање јавног реда и мира. Све већи број наредби и замолница надлежних судова и других државних органа, полицију ставља у положај курирске службе која своје снаге и средства и ресурсе ангажује на извршавању ових послова (Слика 1).



Слика 1: Дистрибуција радног времена полицијских службеника

Често се запоставља чињеница да је мањак ресурса подједнако лош за полицијску организацију као и њихово нерационално коришћење. С тим у вези, оптимизација ангажовања расположивих ресурса подразумева и анализу садржаја рада полицијских службеника у структури њиховог радног времена. На пример, значајан део радног времена полицијски службеници проводе у обављању послова који немају везе са криминалитетом и одржавањем јавног реда и мира. Послови попут вршења безбедносних провера за пријем у радни однос, провера за набавку ватреног оружја, поступања по замолницама других државних органа (на пример, утврђивање адресе пребивалишта) за последицу имају да се послови превентивног деловања (на пример, обиласци угоститељских објеката у којима долази до учесталог вршења кривичних дела и прекршаја, стварање и унапређење партнерских односа са члановима заједнице и друго) или расветљавања кривичних дела, стављају у други план.¹⁴

У намери да сагледамо колики се део радног времена полицијског службеника утроши на обављање оваквих послова и задатака, у спроведеном истраживању, питали смо полицијске службенике колико времена у току службе (смене) проводе решавајући наредбе, замолнице, вршећи уручења пресуда и позива, провере адреса и решавајући друге захтеве судова. Највећи број њих (46%) одговорио је да више од 3 сата свог радног времена утроши на обављање ових послова. Такође, петина испитаника (20%) ове послове обавља од 1 до 2 сата током своје смене, док 22% испитаника, на ове послове утроши

¹⁴ Реализована истраживања у САД показала су да у укупном обиму полицијског посла, тек око 20% до 30% обухватају послови везани за сузбијање криминалитета и принудно спровођење закона. Полицијаци 70%-80% радног времена троше на тзв. „социјално услужни рад“ полиције, а не на активности у вези са криминалитетом (Banton, 1964: 6-7).

од 2 до 3 сата свог радног времена. Скоро сваки десети испитаник на ове послове утроши до 1 сата свог радног времена (Табела 3).

Табела 3: Резултати одговора на питање о ушрошку радног времена за поступање по наредбама и замолницама

Колико времена у шоку службе (смене) проведеће решавајући наредбе, замолнице и друге захтеве судова?		
Понуђени одговори	Број испитаника	Резултати у проценти
До 1 час	50	12%
Од 1 до 2 часа	82	20%
Од 2 до 3 часа	91	22%
Преко 3 часа	192	46%
Укупно	415	100%

Имајући у виду претходно наведено, можемо закључити да обављање оваквих послова у значајној мери оптерећује полицијске службенике у урбаним срединама, и да се, с тим у вези, мора изнаћи неки начин како ови послови не би угрожавали редовно функционисање полицијске организације и стање безбедности на одређеној територији. Овај став потврђују и резултати одговора на питање о надлежности за поступање по наредбама и замолницама. Убедљиво највећи број полицијских службеника (76% анкетираних) сматра да полиција не треба да обавља ове послове (поступање по наредбама и заповишницама), (Табела 4).

Табела 4: Резултати одговора на питање о могућем преношењу надлежности за поступање по наредбама и замолницама

Да ли сматрате да поступање по издајим наредбама и упућеним замолница треба да буде у надлежности посебне организационе јединице у саставу суда (нпр. судске полиције и слично)?		
Понуђени одговори	Број испитаника	Резултати у проценти
Полиција не треба да обавља ове послове	316	76%
Полиција треба да обавља ове послове	54	13%
Немам став	45	11%
Укупно	415	100%

Треба тежити томе да се за део послова који тренутно обављају полицијски службеници (провера адреса становања, уручивање судских пресуда и решења, асистенције и друго) формирају неке друге службе које се налазе

у оквиру правосудних органа (нпр. судска полиција), или пак да се размисли о могућностима ангажовања помоћне полиције за обављање ових послова у оним полицијским испоставама/станицама у којима ови послови угрожавају нормално функционисање полицијске организације.

Анализирајући проблеме рада полиције на локалном подручју 2008. године, Радослав Плачков закључио је да полицијски службеници већи део свог времена проводе обављајући провере за пријем у радни однос, за набавку ватреног оружја, асистенције, замолнице других државних органа које се најчешће односе на утврђивање адресе становања, поступање по наредбама органа за прекрашје о довођењу лица због неплаћања мандатних казни, који на једном градском сектору у току године има по више хиљада и слично (Плачков, 2008: 136-137).

До истог закључка дошао је професор Желимир Кешетовић 2004. године. Професор Ж. Кешетовић анализирајући рад полиције закључио је да све већи број обавеза који се поставља пред полицијске службенике (вође безбедносних сектора и полицајце на безбедносном сектору) отежава им обављање основног задатка – спречавање и сузбијање криминалитета. На основу анализе послова које обављају, професор је закључио да полиција 60% до 80% радног времена проведе у обављању послова који немају везе са криминалитетом (Кешетовић, 2004: 526).

На основу истраживања које је спровео анализирајући начин утрошка радног времена полицијских службеника у полицијској испостави у седишту Полицијске управе у Крагујевцу, Иван Ђоровић закључује да би се на овај начин могло „ослободити“ 30% радног времена, које би могло бити искоришћено за друге намене, попут већег ангажовања полиције на садржајима концепта рада полиције у заједници (Ђоровић, 2011: 232).

У периоду од марта до јуна 2014. године обављен је интервју са руководиоцима организационих јединица задужених за организацију и праћење рада полиције у заједници. Такође, у истом периоду путем анкетног листа извршено је испитивање у свих 27 полицијских управа о организацији и раду полиције опште надлежности у превенцији и репресији криминалитета, као и о појединим факторима који утчу на њен рад.¹⁵

Интервју је обављен са руководиоцима Одсека за организацију, превенцију, оспособљавање и рад полиције у заједници у Новом Саду, Крагујевцу, Нишу у одељењима полиције подручних полицијских управа, затим са начелником Одељења за превенцију и рад полиције у заједници, у Полицијској управи за град Београд и начелником Одељења за превенцију и рад полиције у заједници у Управи полиције у седишту Дирекције полиције.

Испитаницима је постављено укупно 15 питања о заступљености рада полиције у заједници у полицији опште надлежности, о постигнутим ефектима и проблемима у раду. Сви испитаници су одговарајући на питање о заступљености превенције на безбедносном сектору истакли да превентивни

¹⁵ Видети више (Милидраговић, 2016).

рад није заступљен на првом месту због све већег обима послова који се односе на наредбе и замолнице, затим и због малог броја извршилаца, односно полицајаца у полицијским испоставама, неадекватне организационе структуре полиције, непостојања знања о превенцији и раду полиције и фокуса на решавању дневних, односно краткорочних проблема.

Путем анкетног листа укупно је испитано 359 полицијских службеника. У истраживању су учествовали руководиоци у Управи/Одељењу полиције (начелник, заменик начелника, руководилац одсека) руководиоци у ПС/ПИ (командир, заменик и помоћник командира) и официри у Управи/Одељењу полиције.

Више од половине, 188 од 359 (52,4%), испитаних полицијских службеника били су руководиоци у полицијској станици/исповисти (командир, заменик и помоћник командира), најмање 33 (9,2%) испитаника су руководиоци у Управи/Одељењу полиције (начелник, заменик начелника, руководилац одсека). Официра у Управи/Одељењу полиције било је 138 (38,4%).

Одговарајући на питање о заступљености превенције у свакодневном раду полиције, највећи број испитаника 310/359 изјаснио се да превентивне активности нису заступљене у свакодневном раду полиције. Овим испитаницима понуђена је могућност да се изјасне на факторе који према њиховом мишљењу утичу на незаступљеност превенције у свакодневном раду полиције. Највећи број испитаника, 285/310 односно 79,4%, сматра да превентивне активности нису заступљене у свакодневном раду полиције због преоптерећености полиције пословима као што су уручење замолница и решавање наредби надлежних субјеката.

На основу ових резултата истраживања и запажања наведених аутора, поставља се питање да ли оваква организација рада полиције може са успехом испунити очекивања грађана који је кроз порезе финансирају и чијим интересима треба да служи. Да би контролисала криминалитет она мора да уђе у претпоље криминалитета како би сагледала и деловала на узроке и услове који воде његовом настанку. Међутим, како се ти узроци и услови, по правилу, налазе изван домаћаја полицијског деловања, ту се и јавља неопходност мобилизације других субјеката у друштву како би се заједнички супротставили криминалитету. Оног тренутка када се схватило да се полиција сама не може супротставити криминалитету, а нарочито неким чиниоцима који утичу на квалитет живота грађана, постало је јасно да партнерство са заједницом, али и другим субјектима постаје важан елеменат вршења полицијске функције.¹⁶

¹⁶ Рад полиције у заједници ставља нагласак на превенцију као примарни задатак полиције. Он се заснива на стратегији комуникације, сарадњи и ослањању полиције на грађане уз истовремено максимално ограничавање примене силе и њено замењивање акцијом уверавања и партнерства (Bayley, 1990: 85).

Концепт полиције у заједници подразумева удруживање грађана и полиције у борби против криминалитета, односно обављање полицијских послова уз партнерство полиције и заједнице у циљу смањења криминалитета и повећања безбедности у локалној заједници (Champion, 2003: 2).

Ако се пође од тога да многи проблеми који захтевају полицијско поступање настају и манифестују се у локалној заједници, онда је и успостављање и одржавање партнерских односа са заједницом, предуслов ефикасног рада полицијске организације. Управо због тога и треба створити организационе претпоставке у раду полиције које ће то и омогућити. Због тога се треба вратити имплементацији концепата рада полиције у заједници и проблемски оријентисаног рада¹⁷, који су код нас прилично запостављени, а чији је значај у савременој полицијској пракси одавно потврђен.

Представљени резултати истраживања говоре нам да је наша полиција највише радно ангажована на "курирским" и другим пословима који нису у вези са превенцијом и репресијом криминалитета. Овакава организација рада полиције, захтева промене у организацији рада, успостављање партнерских односа са заједницом и примену концепта рада полиције у заједници.

СТАТИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ О ПОСТУПАЊУ ПОЛИЦИЈЕ ПО НАРЕДБАМА И ЗАМОЛНИЦАМА

Оптерећеност полицијских службеника све већим бројем издатих наредби и упућених замолницама, поред представљених резултата истраживања, потврђују и статистички подаци МУП-а Републике Србије у периоду од 2010. до 2013. године.

Према евиденцијама МУП-а Републике Србије од 2010. године забележено је повећања броја захтева надлежних судова и тужилаштва ради пружања њима потребне помоћи у кривичном и у прекршајном поступку. Број захтева за уручење позива у прекршајном поступку у 2013. години у односу на 2010. годину, повећан је за 42%, док је број захтева за уручење позива у кривичном поступку у истом периоду, повећан за 55,2%.

Полицијски службеници су у периоду од 2010. до 2013. године, просечно месечно уручивали 3.705 позива прекршајних судова и 4.319 позива тужилаштва и судова надлежних за вођење кривичног поступка. У наведеном периоду од стране полиције опште надлежности, реализовано је преко 80% упућених позива од стране прекршајних судова и око 95% упућених позива од стране тужилаштва и судова надлежних за вођење кривичног поступка. Највише захтева за уручење позива у посматраном периоду, евидентирано је на подручју Полицијске управе за град Београд (просечно месечно запримљено око 1.700 позива), а најмање на подручју Полицијске управе у Пријепољу (месечно по 32 позива).

¹⁷ Инциденти који су предмет полицијског деловања (интервенције) само су симптоми (последике) проблема и наставиће да се манифестују све док постоје узроци и услови који их продукују. Због тога се, у оквиру проблемски оријентисаног приступа, полицијско поступање не завршава „решавањем“ инцидентних ситуација (нпр. подношење кривичне или прекршајне пријаве против извршиоца), већ се наставља с циљем идентификовања скривених узрока и услова који су довели до њихове појаве (Милић, 2012: 125).

Полиција је у наведеном периоду, просечно месечно запријемала 27.909 наредби издатих од прекршајних судова. Од овог броја запријемљених наредби, полиција је месечно реализовала око 21.376 наредби. За разлику од овог броја, број запријемљених наредби од стране судова надлежних за вођење кривичног поступка био је много мањи и он је просечно месечно износио 8.376 наредби. Полицијски службеници су од овог броја запријемљених наредби у току месеца, просечно извршавали 6.994 наредбе. Полиција Републике Србије је у посматраном периоду, просечно у току месеца, запријемила 8.334 захтева за проверу адресе пребивалишта, од наведеног броја полицијски службеници су просечно месечно реализовали 6.780 захтева.

Припадници полиције опште надлежности поред захтева надлежних судова и других државних органа за поступање по наредбама и замолницама, поступају и по захтевима других организационих јединица полиције (саобраћајне полиције, криминалистичке полиције и других), који се односе на уручење решења о казни, уручење саопштења о изреченим заштитним мерама и мерама безбедности, поступање по захтевима за одузимање пасоша, обављање безбедносних провера ради пријема у држављанство, радни однос и у вези поднетих захтева за држање и ношење оружја.

Припадници полиције опште надлежности у посматраном периоду, месечно су извршавали 2.542 безбедносне провере (пријем у држављанство, пријем у радни однос у МУП-у и провере у вези оружја) и просечно су у току месеца извршили 258 налога за одузимање пасоша.

Поступање по захтевима надлежних судова представља значајан и по свему судећи специфичан део послова из делокруга рада полиције опште надлежности, јер без уредне доставе код уручења позива или без проналажења и довођења окривљеног није могуће окончати покренути кривични поступак. На основу садржине захтева (уручење позива, пресуде, извршавање наредбе и друго), може се закључити да је полиција опште надлежности била ангажована у свим фазама прекршајног и кривичног поступка, о чему нам говори чињеница да су правосудни органи у просеку годишње достављали на поступање преко 101.000 захтева за уручење позива и око 435.000 наредби за довођење лица, као и преко 100.000 захтева за проверу адресе пребивалишта, од којих се 75% односи на теренску проверу пребивалишта.

Велики број захтева полицији опште надлежности упућују и друге организационе јединице МУП-а. Полицијски службеници полиције опште надлежности годишње, просечно у 3.925 случајева поступају по налогу за одузимање пасоша и изврше око 30.000 безбедносних провера ради пријема у држављанство, радни однос и у вези оружја. На захтев саобраћајне полиције, полицијски службеници опште надлежности изврше уручење око 71.000 решења и скоро 30.000 саопштења о изреченим заштитним мерама и мерама безбедности.

Представљени резултати истраживања и статистички подаци МУП-а Републике Србије о поступању по издатим наредбама и замолницама указују

нам на дневну оптерећеност полицијских службеника овим пословима, услед чега се послови превенције и репресије криминалитета стављају у други план.

ЗАКЉУЧАК

Полиција опште надлежности данас као и годинама уназад велики део расположивог радног времена, снага и средстава, издваја за поступање и рад по захтевима надлежних тужилаштава, судова, других државних органа и организационих јединица МУП-а.

Поред великог броја достављених наредби и замолница у пракси су уочени проблеми, како нормативне, тако и практичне природе, који отежавају рад полицијских службеника. Процедура поступања по издатим наредбама и упућеним замолницама, указује на преобимну администрацију, почевши од пријема захтева, затим евидентирања у полицијске евиденције, проверу оправданости и тачности података, организовање рада, поступање по захтевима на безбедносном сектору, сачињавање извештаја о поступању, одговоре на поднете захтеве, контролу рада и друго.

Поступања полицијских службеника по издатим наредбама и упућеним замолницама нису прописана у ЗОП-у или било ком подзаконском акту. У ЗП, ЗКП, ЗУП и ЗОИКС, наведена је само обавеза полиције да пружи потребну помоћ ради обављања послова из надлежности тужилаштава, судова и других.

До ступања на правну снагу актуелног ЗОП-а у пракси је посебно био изражен проблем фиктивно пријављених лица на одређеним адресама, као и проблем проналаска ових лица, јер они на разне начине настоје да избегну или отежају извршење наредби и пријем писмена (позива, решења и слично), због чега полиција више пута поступа за исто лице.¹⁸

У пракси је забележено да надлежни судови доставе територијално надлежној полицијској испостави велики број наредби и замолница са одређеним роком за реализацију, због чега се понекад ангажују додатне снаге и средства у исто време, само за ове послове.

Поред наведених у пракси су присутни и следећи проблеми: правосудни органи уз захтев не достављају податак да је покушано уручење позива преко надлежних курирских служби; у захтевима за уручење позива наводи се само и име и презиме лица без других података, што отежава његово проналажење; ЗП је омогућио доведеном лицу у суд, да плати казну у више рата и у случају да лице уредно не уплаћује рате, суд издаје поново

¹⁸ Забележено да лица за која је издат налог за довођење од стране надлежног суда, од адвоката или на други начин сазнају термин одржавања главног претреса, па уколико им није у интересу да се појаве на суђењу, тог дана излазе из куће и одлазе изван града или код лекара. Новим ЗОП, полицији је дата могућност да распише потрагу за лицем за којим је прекршајни суд издао општу наредбу за довођење (члан 59 став 4 тачка 2 ЗОП).

наредбу за његово довођење, тако да су се нека лица више пута доводила; радно време поступајућих судија је искључиво у преподневним сатима, што некада отежава проналазак лица; у појединим полицијским управама проблем представља и удаљеност месно надлежних судова и слично.¹⁹

У решавању ових проблема, требало би предузети нормативне и практичне механизме. У ЗОП-у и подзаконским актима требало би прецизно уредити обавезу и начин поступања полицијских службеника по издатим наредбама и упућеним замолницама. У склопу практичних мера требало би размотрити могућност да се у сарадњи са органима правосуђа уведе електронски инфомациони систем вођења разних евиденција.

На крају, треба сагледати и искуства других земаља чије су полиције један део својих послова повериле другим државним органима или сектору приватне безбедности.

У Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине и на подручју Брчко дистрикта, Законом о судској полицији основана је судска полиција.²⁰

Судска полиција у Републици Српској надлежна је да помаже у раду Врховном суду, Вишем привредном суду, окружним судовима, основним судовима и окружним привредним судовима. Судска полиција Републике Српске у оквиру својих надлежности обавља послове који се односе на осигурање информација; принудно довођење сведока и вештака; принудно довођење и спровођење осумњичених, оптужених и осуђених лица; спровођење осуђених лица у установу за извршење кривичних санкција; спровођење извршења судских одлука; обезбеђује судске и тужилачке зграде; обезбеђује судије и друге раднике суда; одржава ред у судници и другим судским просторијама за време и у току суђења.

Полиција у Републици Србији поред поступања по издатим наредбама и упућеним замолницама надлежних тужилаштава и судова, обавља и друге послове који су на подручју БиХ у надлежности судске полиције, као што су обезбеђење лица у суду за време саслушања од стране истражног судије које је доведено након истека задржавања, превозење лица којима је одређен притвор од стране истражног судије до казнено поправне установе где се спроводи мера притвора, превозење лица пронађених по расписаним потрагама до надлежног суда који је расписао потрагу.²¹

¹⁹ Овај проблем уследио је након реформе правосуђа у 2010. години, када је успостављена нова мрежа судова.

²⁰ О организацији и делатности судских полиција у Босни и Херцеговини, видети више: <https://sudpol-fbih.pravosudje.ba/>, <https://ossud-brckodistriktbih.pravosudje.ba/vstv/faces/kategorijevijesti.jsp?ins=90&modul=7254&kat=7285&kolona=7269>, <https://sudpol-rs.pravosudje.ba/>, доступно 25.01.2019. године.

²¹ На пример, уколико лице по расписаној потрази од Вишег суда у Лесковцу пронађу полицијски службеници у Суботици, они су у обавези и да изврше довођење лица до просторија суда у Лесковцу. У случају када би била основана судска полиција у Републици Србији, пронађено лице по потрази предало би се најближој организационој јединици судске полиције, која би извршила довођење лица до суда у Лесковцу.

Оснивањем судске полиције на подручју Републике Србије, полиција опште надлежности била би растерећена једног дела „курирских“ послова. Радно време и ресурси који су трошени на извршавање послова по захтеву тужилаштва и суда, усмерили би се на примарне полицијске послове, превенцију и репресију криминалитета, што би се одразило на безбедност грађана и њихове имовине.

ЛИТЕРАТУРА

- Banton, M. (1964). *The Policeman in the Community*. New York.
- Bayley, D.H.(1990). *Patterns of Policing: A comparative Intenational Analysis*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Вујанић, М., Гортан-Премик, Д., Дешћ, М., Драгићевић, Р., Николић, М., Ного, Љ., Павковић, В., Рамић, Н., Стијовић, Р., Тешић, М. & Фекет, Е. (2007). *Речник српског језика*. Нови Сад.
- Ђоровић, И. (2011). Структура радног времена униформисаних припадника полиције са освртом на ППУ Крагујевац. *Безбедност*, 54 (2), 219-237.
- Кешетовић, Ж. (2004). Однос полиције и јавности. *Безбедност* 47 (5-6), 519-548.
- Милетић, С. (2009). *Коментар Закона о полицији*. Београд.
- Милидраговић, Д. (2016). *Организација и делатност полиције опште надлежности у превенцији и репресији криминалитета*, Докторска дисертација, Правни факултет у Универзитета у Крагујевцу.
- Милић, Н.(2012). Мапирање криминала у функцији проблемски оријентисаног рада полиције, *Наука-Безбедност-Полиција* 17 (1), 123-140.
- Плачков, Р. (2008). Проблеми рада полиције на локалном подручју, *Наука-Безбедност-Полиција* 13 (3), 129-147.
- Champion, D. (2003). *Policing in the Community*. Sarajevo.
- Закона о полицији, *Службени гласник РС*, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.
- Закон о прекршајима, *Службени гласник РС*, бр. 65/2013, 13/2016 и 98/2016-одлука Уставног суда.
- Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014.
- Закон о извршењу кривичних санкција, *Службени гласник РС*, бр. 55/2014.
- Закону о парничном поступку и *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013-одлука УС, 74/2013-одлука УС, 55/2014 и 87/2018.
- Закону о општем управном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 18/2016.
- <https://sudpol-fbih.pravosudje.ba/>, доступно 25.01.2019. године.

<https://ossud-brckodistriktbih.pravosudje.ba/vstv/faces/kategorijevijesti.jsp?ins=90&modul=7254&kat=7285&kolona=7269>, доступно 25.01.2019. године.

<https://sudpol-rs.pravosudje.ba/>, доступно 25.01.2019. године.

Рад примљен: 03. 02. 2019.

Рад прихваћен: 29. 03. 2019.

МЈЕРЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ОРИЈЕНТИСАНЕ КА ИЗВРШИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА СА ЕЛЕМЕНТИМА НАСИЉА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Прегледни научни рад

DOI 10.7251/ZBK1901027V	COBISS.RS-ID 8272664	УДК 343.13:343.211.3]:351.74(497.6PC)
-------------------------	----------------------	---------------------------------------

Жана Врућинић¹

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Драгана Васиљевић

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: Насиље, као деструктивни облик понашања, одувијек је било заступљено у интерактивним односима. Одређени облици његовог испољавања законодавства предвиђају као кривична дјела и за њих прописују одговарајуће кривичне санкције. Ово је случај и са Кривичним закоником Републике Српске који је задржао рјешење из Закона о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске из 2013. године када су уведене одређене новине у погледу кривичноправне реакције на кривична дјела са елементима насиља. Аутори у раду пажњу посвећују особинама личности које извршавају кривична дјела са елементима насиља, као и мјерама безбједности оријентисаним ка извршиоцима кривичних дјела са елементима насиља у кривичном законодавству Републике Српске.

Кључне ријечи: насиље, кривично дјело, извршилац кривичног дјела, мјере безбједности.

ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О НАСИЛНИЧКОМ КРИМИНАЛИТЕТУ И МЈЕРАМА БЕЗБЈЕДНОСТИ

Насиље, без обзира на то да ли је оно организовано или насумично, непрекидно или повремено, интензивно или неконтролисано, увијек повређује или уништава објекат ка коме је усмјерено, или то покушава (Bartol & Bartol, 2005: 241). У питању је феномен којег није лако објаснити. Тешкоће дефинисања кривичних дјела са елементима насиља произилазе, прије свега, из чињенице да се могу екстензивно схватити, па се као исправна могу

¹ Аутор за кореспонденцију: др Жана Врућинић, доцент на Факултету безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци. E-mail: zana.vrucinic@fbn.unibl.org

узети схватања да свако кривично дјело представља својеврстан облик насиља. С правом истичу Леви и Магуире (Levi & Maguire, 2000) да је у питању „клизав“ термин који покрива веома широк опсег активности почевши од терористичких напада, банди, уличних разбојништава, па до породичног насиља између брачних партнера које се, опет, може кретати од убиства и силовања па до увреда које узрокују психичке повреде (Levi & Maguire, 2002: 796). Ријеч је о облицима кривичних дјела код којих се за остварење циља користи напад на жртву или се жртви пријети (Марковић, 2007: 203-204). Човјек се овдје издваја као јединствено биће, малигна агресија која се јавља код њега није филогенетски програмирана. Једино он може да мучи и убија припаднике своје врсте, а да при томе осјећа задовољство (Ковачевић, 2006 :14).

Кривичноправна реакција на предузимање радњи са елементима насиља усмјерена је у два правца. Одређена људска понашања се квалификују као кривична дјела. На овај начин законодавац пружа кривичноправну заштиту појединим правним добрима.² Кривична дјела са предзнаком насиља према којима су управљене мјере безбједности, а које су предмет ове расправе, налазе се (најчешће) у глави *Кривична дјела прошлог брака и породице*. Ова врста насиља које се такође означава као „насиље међу партнерима“ или „насиље међу супружницима“ представља сваку увреду, застрашивање, сексуалне увреде, као и сваки други преступ који може да проузрокује тјелесну повреду или смрт некога од чланова породице или некога ко је настањен у истом домаћинству (Wallace & Seymour, 2007: 299). Неки истраживачи (Johnson, 1995) претпостављају различите облике партнерског насиља и/или различите типове агресора. У истраживањима која користе клиничке узорке (испитаници из сигурних кућа и испитаници који су потражили љекарску помоћ или пријавили насиље), партнерско насиље се описује као *интимни тероризам*. У таквим случајевима, мушкарци насилници су далеко надмоћнији од жена извршилаца, агресија је у великој мјери једнострана (осим у случају самоодбране), чешћа је и нагло ескалира. С друге стране, у истраживањима партнерског насиља на узорку опште популације насиље се у великој мјери описује као *заједничко*. Овај облик агресије је мање озбиљан, ређе се појављује, не ескалира током времена и обично укључује оба партнера која користе физичку силу у току сукоба.

Извршиоци *заједничког* (породичног) насиља се са својим супружницима/партнерима укључују у блаже форме физичке агресије, и не врше кривична дјела изван породице. У суштини, ови појединци се не разликују од ненасилних појединаца који имају поремећене брачне односе.

² Кривична дјела са елементима насиља по природи ствари нису систематизована на начин да се налазе само у једној глави у оквиру Кривичног законика. Напротив, прожимају се кроз читав посебни дио Кривичног законика (нпр. кривична дјела против живота и тијела, кривична дјела против полног интегритета, кривична дјела против јавног реда и мира, кривична дјела против брака и породице, кривична дјела против слобода и права грађана, кривична дјела против имовине и слично). С тим у вези, може се истаћи да она чине највећи број од укупно извршених кривичних дјела, вид. Статистички годишњак Републике Српске, доступно на <http://www.rzs.ba/front/category/8/>, приступљено 21. 08. 2018. године.

Супротно томе, извршиоци *интимној тероризма (антисоцијалној породичној насиља)* (Holtzworth-Munroe & Stuart, 1994) укључују се у озбиљно физичко, сексуално и психолошко злостављање својих партнера. Њих одликују негативни ставови према женама, злоупотреба алкохола, наркотика, односно, широк спектар друштвено непожељних понашања.

Инкриминисање оваквих понашања представља правни оквир за други вид кривичноправног реаговања, а то су кривичне санкције. Да управо код ових кривичних дјела до изражаја долази личност извршиоца кривичног дјела (насилника) и да поред жртве и о њој правосуђе треба да води рачуна, свједочи увођење нових мјера безбједности у наше кривично законодавство. Овим, по својој природи, допунским кривичним санкцијама појачава се превентивни učinак казне. С тим у вези је и чињеница да су научна сазнања и практична искуства показала да се сузбијање криминалитета одређених криминолошких категорија не може остварити само примјеном казне (Дракић, 2005:123). Законодавац је овдје експлицитан: у оквиру опште сврхе кривичних санкција, сврха мјера безбједности је да се отклоне стања или услови који могу утицати да учинилац убудуће врши кривична дјела (чл. 71).

Систем мјера безбједности до усвајања Закона о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске³ није у својим одредбама садржавао мјере безбједности усмјерене према учиниоцима кривичних дјела са елементима насиља.⁴ Међутим, у оквиру реформе прекршајног законодавства, Закон о измјенама и допунама Закона о заштити од насиља у породици је у члану 23а предвидио одговарајуће заштитне мјере и то: удаљење из стана, куће или неког другог стамбеног простора, забрана приближавања жртви насиља у породици или породичној заједници, забрана узнемиравања или ухођења жртве насиља у породици или породичној заједници, обавезан психосоцијални третман и обавезно лијечење од зависности (Закон о измјенама и допунама Закона о заштити од насиља у породици).⁵ С тим у вези, и у кривично законодавство су 2013. године први пут уврштене мјере безбједности оријентисане ка извршиоцима кривичних дјела са елементима насиља, превасходно у кривичном дјелу Насиље у породици и породичној заједници. Оне су се задржале и у новом кривичном законодавству Републике Српске. Тако, данас Кривични законик Републике Српске⁶ у оквиру мјера безбједности садржи и три мјере оријентисане ка учиниоцима кривичних дјела са елементима насиља: забрана приближавања и комуникације са одређеним лицем (чл. 79), обавезан психосоцијални третман (чл. 80) и удаљење из заједничког домаћинства (чл. 81). То су кривичне санкције које су оријенти-

³ „Службени гласник РС“, број 67/13

⁴ Некадашњи Кривични закон је прије измјена и допуна у глави В обухватао пет мјера: обавезно психијатријско лијечење (члан 58), обавезно лијечење од зависности (члан 59), забрана вршења позива, дјелатности или дужности (члан 60), забрана управљања моторним возилом (члан 61) и одузимање предмета (члан 62).

⁵ „Службени гласник РС“, број 108/13

⁶ „Службени гласник РС“, број 64/17

сане ка учиниоцу кривичног дјела. Сврха им је специјална превенција, формулисана као спречавање будућих кривичних дјела која се могу очекивати од извршиоца. Када су у питању извршиоци кривичних дјела са елементима насиља, мјере безбједности су оријентисане и ка отклањању стања и ка отклањању услова који могу погодовати будућем извршењу кривичних дјела.

Под условима се подразумева повезаност између личности извршиоца и околине, средине и животних прилика. Ријеч је о условима који у стицају са неким својствима личности дјелују криминогено (Дракић, 2005: 126). Повезаност криминогених особина личности и криминалитета испитивана је у оквиру неколико модела личности,⁷ а за потребе овог чланка ће се навести само неки од њих.

Вјероватно је највећи број истраживања која се баве повезаношћу особина личности и продукције криминалитета настао у оквиру лексичког⁸ модела личности који подразумева пет широких црта: екстраверзију, неуротицизам, сарадљивост, савјесност и отвореност за искуства (Costa & McCrae, 1992; John, Naumann & Soto, 2008). Најрепликабилнији налази који описују криминално понашање помоћу ових црта сугеришу да профил личности прекршилаца описују, прије свега, ниска сарадљивост и савјесност (Le Couff & Toupin, 2009; Miller & Lynam, 2001). Црта личности која одликује како мушке тако и женске извршиоце насиља међу партнерима је ниска сарадљивост, односно, тешка нарав, неповјерење и непопустљивост и врло је значајна за разумијевање личности, односно, понашања (Feist & Feist, 2009). На основу налаза истраживања (Thorton, Graham-Kevan & Archer, 2010), ова особина је, поред неуротицизма, код мушких извршиоца насиља међу партнерима у односу на извршиоце ненасилних кривичних дјела, више изражена. Поред тога, обје особине су повезане са агресијом, која и производи насилничко понашање. Емоционална нестабилност и ниски скорови на димензији сарадљивост „производе” сумњичавост, критичко и непријатељско понашање насилних извршилаца (Feist & Feist, 2009). Изражен неуротицизам одражава негативне емоције као што су љутња или анксиозност (Stead & Fekken, 2014).

Повезаност између црта петофакторског модела и феномена криминалитета емпиријски је показана и у Србији, како на узорку одраслих осуђеника (Међедовић, Кујачић & Кнежевић, 2012а), тако и код институционализованих адолесцената (Међедовић, Кујачић, Ђоковић, Јеринић & Кнежевић, 2011; Међедовић, Кујачић & Кнежевић, 2012). Каспи и његове колеге су тврдили да је криминалитет, између осталог, одређен ниском самоконтролом и негативним афектом. Те двије особине су обрнуто сразмјерне, што значи да особе са ниском самоконтролом имају тенден-

⁷ Ајзенков модел личности (Eysenck & Eysenck, 1976), Закерманов модел личности (Zuckerman, 1994), Петофакторски модел личности (Costa & McCrae, 1992), модел личности HEXACO (Lee & Ashton, 2009).

⁸ Овај модел личности заснива се на лексичкој хипотези да су све важне индивидуалне разлике у особинама личности кодиране у ријечима појединих језика.

цију да имају високе скорове који се тичу негативног афекта и у одсуству снажне социјалне контроле не могу своју љутњу и раздражљивост држати под контролом. Иако неки појединци могу имати генетску основу за висок ниво негативног афекта и ниску самоконтролу, обје особине су под утицајем срединских фактора, посебно породичне динамике која укључује емоционално и физичко злостављање (Caspi et al, 1994). Важно је имати на уму да су све те особине резултат различитих врста темперамената и различитих развојних искустава, као и то да су оне (особине личности) распоређене по континууму тј. да нису дихотомне. Суштина је у томе да сви људи посједују те особине, само у различитом степену.

За разлику од услова који могу погодовати будућем извршењу кривичних дјела, за примјену мјера безбједности за учиниоце кривичних дјела са елементима насиља, можда је значајније психичко „стање“ у којем се налази учинилац кривичног дјела, које може да се испоји у различитим појавним облицима (душевна болест, привремена душевна поремећеност и заосталност у душевном развоју). У питању су психички фактори који погодују извршењу кривичног дјела. Најчешће се ради о менталним поремећајима који обухватају поремећаје понашања и психичке структуре мијењајући особине човјека (психозе, неурозе, менталне дефицијенције, алкохолизам) (Игњатовић, 2011: 186–187).

Мјера безбједности обавезног психосоцијалног третмана усмјерена је ка отклањању стања које може погодовати извршењу будућег кривичног дјела, док су остале двије мјере (забрана приближавања и комуникације са одређеним лицем, односно, удаљење из заједничког домаћинства) оријентисане ка отклањању услова који су погодовали извршењу кривичног дјела. Надаље, како је ријеч о мјерама немедицинског карактера могућа је њихова кумулација са другим мјерама безбједности. Наиме, може се десити да извршено кривично дјело може да указује на више специфичних видова извршиоачеве опасности (Ваџић, 2009: 479). Тако се може десити да суд поред мјере безбједности удаљења из заједничког домаћинства изрекне и мјеру безбједности обавезног лијечења од зависности, или нпр. обавезног психијатријског лијечења.

МЈЕРЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ОРИЈЕНТИСАНЕ ПРЕМА ИЗВРШИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА СА ЕЛЕМЕНТИМА НАСИЉА

Већ смо нагласили да ново кривично законодавство садржи три мјере безбједности које су оријентисане ка извршиоцима кривичних дјела са елементима насиља. Поред њих, законодавац је прописао још шест мјера безбједности које се могу изрећи учиниоцима кривичних дјела, па самим тим и извршиоцима кривичних дјела са елементима насиља. Поједине од ових мјера безбједности се могу изрећи и кумулативно: обавезно психијатријско лијечење и чување у здравственој установи (чл. 74), обавезно психијатријско

лијечење на слободи (чл. 75), обавезно лијечење од зависности (чл. 76), забрана вршења позива, дјелатности или дужности (чл. 77), забрана присуствовања одређеним спортским приредбама (чл. 78) и одузимање предмета (чл. 82).⁹ Ипак, фокус ће се задржати на нове мјере безбједности (барем када је у питању кривично законодавство у Републици Српској).

Забрана приближавања и комуникације са одређеним лицем

Забрана приближавања и комуникације са одређеним лицем је мјера безбједности коју суд изриче учиниоцу кривичног дјела са елементима насиља, а суштина мјере је да се за одређено вријеме забрани приближавање оштећеном на одређеној удаљености, забрани приступ у простор око мјеста становања или мјеста рада, односно, да се забрани даља комуникација са оштећеним, ако се оправдано може очекивати да би даље вршење таквих радњи од учиниоца кривичног дјела било опасно по оштећеног (чл. 79 ст. 1). Поред наведеног, забрана из ове мјере безбједности може се односити и на приближавање, односно, комуникацију и са другим лицем, уколико би такво понашање учиниоца представљало психичко узнемиравање оштећеног (чл. 79 ст. 2). Услови за изрицање ове мјере постављени су кумулативно: прво, извршење кривичног дјела са елементима насиља и друго, оправдано очекивање да би наставак вршења таквих радњи учиниоца био опасан по оштећеног.

Јасно је да кривично дјело са елементима насиља не подразумијева, како је и наведено, само извршење Насиља у породици и породичној заједници; то може бити и кривично дјело нпр. *Тјелесне повреде или Тешке тјелесне повреде*. Мјера се састоји из низа забрана и то: забране приближавања оштећеном на одређеној удаљености, забране приступа у простор око мјеста становања или мјеста рада и, коначно, забрану будуће комуникације са оштећеним. Забрана приступа у простор око мјеста становања и мјеста рада је јасно формулисана. За разлику од наведеног, раздаљина између учиниоца кривичног дјела и жртве одређује се факултативно, од случаја до случаја, при чему суд превасходно узима у обзир субјективни осјећај страха који је присутан код жртве. С друге стране, забрана будуће комуникације са оштећеним, поред забране непосредне комуникације, подразумијева и забрану како телефонске, тако и комуникацију електронским путем. У суштини, процјењује се квалитет комуникација, тј. квантум емоција и степен емоционалне блискости између починиоца и жртве прије деликта (Ковачевић, 2006).

Поред наведеног, законодавац је у посебној одредби нагласио да се извршиоцу ових кривичних дјела може забранити и комуникација са другим лицем, уколико би такво понашање представљало узнемиравање оштећеног. Ријеч је о констелацијама у којима се на посредан начин узнемирава жртва,

⁹ Видјети Кривични законик Републике Српске („Службени гласник РС“, број 64/17).

нпр. преношењем пријетњи путем тог другог лица, или пријетње нпр. члановима породице ако то истовремено представља и психичко узнемиравање жртве.

Када је у питању други услов, суд ће одговарајућу забрану изрећи само онда када се оправдано може очекивати да би реализација појединих дјелатности била опасна по оштећеног. Ријеч је о дјелатностима које слиједе након извршеног кривичног дјела, што иницира да се ова мјера безбједности изриче да би се превентивно дјеловало на учиниоца да „даље“ не предузима „такве радње“. Дакле, од претежног значаја су дјелатности *пошти делицијум* карактера, односно, оправдано очекивање да ће оне бити опасне по оштећеног или ће за њега представљати психичко узнемиравање. Значајно је истаћи да је у студији Свјетске здравствене организације (WHO) у вези са менталним здрављем и породичним насиљем, која је спроведена у више америчких држава (Ellsberg, Jansen, Heise, Watts & Garcia-Moreno, 2008), потврђено да жене које трпе насиље свог партнера чешће имају суицидалне мисли, чешће покушавају суицид и показују више емоционалног дистреса у односу на жене које нису злостављане. Резултати мета-анализе, која је укључивала првенствено истраживања на узорцима из опште популације, показали су да је већа вјероватноћа да ће жене бити физички повређене од стране супружника/партнера и да ће захтијевати медицинску бригу за те повреде, а не обрнуто (Archer, 2000).

Законодавац је генерално одредио да забрана приближавања и комуникације са одређеним лицем може трајати најдуже двије године. Она траје док трају разлози због којих је изречена (чл. 79 ст. 3), што значи да суд врши контролу над њеним спровођењем и њеном оправданости. Такође је предвиђено да се вријеме проведено у затвору, односно, установи за лијечење и чување не урачунава у вријеме трајања ове мјере. С тим у вези, ова мјера се може изрећи кумулативно и са другим мјерама безбједности, путем којих се код учиниоца кривичног дјела отклањају стања која су проузроковала његово извршење. Мјера се може изрећи и уз условну осуду. Уколико лице прекрши забрану приближавања, односно, комуникације са оштећеним или са другим лицем, условна осуда ће се опозвати и суд ће изрећи утврђену казну.

Обавезан психосоцијални третман

Друга мјера безбједности која се може изрећи извршиоцима кривичних дјела са елементима насиља је Обавезан психосоцијални третман (члан 80). Обавезан психосоцијални третман се изриче у случајевима када на основу ранијег живота учиниоца и психичких карактеристика његове личности суд утврди да постоји опасност да ће поновити такво или слично дјело и да је ради отклањања ове опасности потребан психосоцијални третман (чл. 80 ст. 1). Сврха третмана је заустављање и спречавање даљег насилничког

понашања постизањем позитивних промјена у понашању извршиоца кривичног дјела.

И овдје је за изрицање мјере потребно кумулативно остварити два услова: прво: извршено кривично дјело са елементима насиља, и друго: да је ради отклањања ове опасности потребан психосоцијални третман. Што се тиче првог услова, он кореспондира са условом који је предвиђен код мјере *Забране приближавања и комуникације са одређеним лицем*. За разлику од наведеног, други услов, односно, постојање опасности ради понављања таквог или сличног кривичног дјела, суд цијени на основу нпр. исказа свједока, казних евиденција или психијатријског вјештачења. Овдје се ради о учиниоцима кривичних дјела који су друштвено опаснији од извршилаца којима се изриче мјера безбједности забране приближавања и комуникације са одређеним лицем. Ове особе одликују израженије карактерне особине које доводе до дисхармоније између појединих психичких функција, односно, до инсуфицијентног менталног и социјалног функционисања. Поремећај личности који се најчешће доводи у везу са криминалним радњама и насилничким понашањем је дисоцијални поремећај личности, у класичној психијатријској литератури описиван као психопатија. Психопатија укључује предаторско понашање, емоционалну хладноћу, безобзирност, импулсивност и перзистентно антисоцијално понашање (Hare, 2003; Patrick, 2006). Према резултатима истраживања психопате након упућивања на извршавање казне затвора или након хоспитализације чине озбиљнија кривична дјела са елементима насиља, и вјероватније је да ће, у односу на непсихопате, бити рецидивисти (Hemphill, Hare & Wong, 1998; Leistico, Salekin, DeCoster & Rogers, 2008). Поред тога, поремећаји понашања (нарцистички и антисоцијални поремећај личности) повезани су са потребом за контролом других и посебно одликују мушкарце починиоце насиља у породици (Hamberger & Hastings, 1988).¹⁰

Мали број постојећих истраживања у вези са женама извршиоцима партнерског насиља указује на постојање граничног, антисоцијалног и зависног поремећаја личности (Goldenson, Geffner, Foster & Clipson, 2007; Ross, Gask & Berrington, 2011; Stuart, Moore, Gordon, Ramsey & Kahler, 2006). Према прелиминарним подацима, жене лишене слободе због насиља у породици показују израженије поремећаје личности у односу на мушкарце извршиоце (Henning, Jones & Holdford, 2003). Овдје се за разлику од претходне мјере безбједности, код које се забрана приближавања и комуникације изриче са циљем спречавања одређених радњи, које се реализују након извршења конкретног кривичног дјела, а које могу угрожавати оштећеног, ова мјера изриче узимајући у обзир чињенице које су постојале прије извр-

¹⁰ Поред извршиоца кривичног дјела, психосоцијалном третману могу бити подвргнуте и жртве. Хамбергер и Гусе (Hamberger & Guse, 2002) су саопштили да су жене којима је одлуком суда било наложено да присуствују савјетовању у вези са насиљем у породици, као и жене у прихватилиштима (склоништима) чешће осјећале интензиван страх и чешће тражиле помоћ полиције, за разлику од мушкараца жртава породичног насиља, који нису озбиљно схватили породично насиље свог партнера (исмијавали су се).

шења конкретног кривичног дјела, а које могу утицати на то да се понови такво или слично кривично дјело. С тим у вези, суд овдје нема очекивања већ одлуку заснива на чињеницама везаним за ранији живот учиниоца и његове психичке карактеристике. Циљ је да извршилац кривичног дјела стекне увид у своје дјела, да прихвати одговорност и усвоји самоконтролу понашања. У оквиру групних сусрета у којима извршилац кривичног дјела активно учествује, он учи социјалне вјештине и мијења она увјерења која су допринијела успостављању насилничког понашања.¹¹

Мјера безбједности обавезног психосоцијалног третмана траје од шест мјесеци до двије године, извршава уз издржавање казне затвора или уз условну осуду (чл. 80 ст. 3), и то у установи за извршење казне затвора или другој одговарајућој установи, а може се наставити изван одговарајуће установе након што је осуђени условно отпуштен). Избјегавање подвргавања психосоцијалном третману представља основ за опозив условног отпуста, као и условне осуде, а у овом случају ће се умјесто изреченог рада за опште добро на слободи донијети одлука о извршењу казне затвора (чл. 80 ст. 4).

Удаљење из заједничког домаћинства

Удаљење из заједничког домаћинства (чл. 81) је једина мјера безбједности код које је назначено да се изриче у погледу кривичног дјела *Насиље у породици и породичној заједници*.¹² Законодавац на овај начин додатно указује на значај спречавања породичног насиља и његових посљедица.¹³ Ова мјера се изриче учиниоцу који је извршио кривично дјело са елемен-

¹¹ О овоме упор. <http://www.psyhoaktivna.hr/tretmanski-centar/psihosocijalni-tretman-nasilnika.html>, приступљено 22.08. 2018. године.

¹² Статистички подаци показују да се ради о костелацији која се налази одмах након најфреквентнијих кривичних дјела, тј. кривичних дјела против имовине, против живота и тијела, јавног реда и мира, службене дужности, правног саобраћаја и кривичних дјела против животне средине. С обзиром на то да је у тадашњем Кривичном закону било заступљено 19 групних објеката заштите, кривична дјела против брака и породице се по броју њиховог извршења најчешће налазе на петом или шестом мјесту. У периоду од 2010. до 2015. године кривична дјела против брака и породице партиципирала су у просјеку са 3,55% укупно извршених кривичних дјела. У периоду од шест година примјетан је пораст ових кривичних дјела у укупном броју извршених кривичних дјела: 2010. године од 16779 извршених кривичних дјела 3,09% или 520 чинила су кривична дјела против брака и породице, 2011. године од 13169 извршених кривичних дјела 2,48% или 364, 2012. године од 12448 извршених кривичних дјела 364 или 2,92%, 2013. године од укупно 11901 извршених кривичних дјела 436 или 3,66%, 2014. године од укупно 13808 извршених кривичних дјела 695 или 5,03% и у 2015. години од укупно извршених 13966 кривичних дјела извршена су 582 кривична дјела против брака и породице или 4,16%, вид. Статистички годишњак Републике Српске, доступно на <http://www.rzs.rs.ba/front/category/8/>, приступљено 21. 08. 2018. године.

¹³ Резултати највеће годишње анкете о виктимизацији која се спроводи широм свијета, (National Crime Victimization Survey, NCVS), досљедно су указивали на то да су приближно 85 % свих жртава насиља у породици, без обзира да ли је инцидент пријављен полицији или не, биле жене (Greenfeld et al, 1998; Healey, Smith & O'Sullivan, 1998; Rennison & Welchans, 2000).

тима насиља према лицу са којим живи у заједничком домаћинству, ако постоји висок степен опасности да ће учинилац поново извршити насиље према члану заједничког домаћинства и да је ради отклањања ове опасности неопходно његово удаљење из заједничког домаћинства (чл. 81 став 1). Као и у претходним случајевима, за примјену и ове мјере безбједности неопходно је остварити одређене услове. Ријеч је о три кумулативно предвиђена услова. Са једне стране, захтијева се извршење кривичног дјела са елементима насиља према лицу које живи у заједничком домаћинству, док се са друге стране захтијева и постојање високог степена опасности да ће учинилац поново извршити насиље према члану заједничког домаћинства и, на крају, истиче се захтјев да је ради отклањања ове опасности неопходно његово удаљење из заједничког домаћинства.

Када је ријеч о првом услову, законодавац је формулацијом да се кривично дјело врши према лицу са којим се живи „у заједничком домаћинству“, ограничио могућност примјене ове мјере. Пасивни субјект (жртва) је особа која живи у заједничком домаћинству. Обично се ради о члану породице и породичне заједнице, али то могу бити и друга лица која се налазе у заједничком домаћинству из чега се види да је круг пасивних субјеката проширен. Статистички податак о полној заступљености кривичних дјела из области брака и породице у Републици Српској у периоду од 2011. до 2015. године, гдје су од укупно 2404 извршена кривична дјела, жене извршиоци биле заступљене у 194 случаја (8,06%).¹⁴ У складу са тим, резултати метаанализе Archer-а (2000) потврђују да жене нешто чешће од мушкараца пријављују употребу физичке силе у партнерским везама, односно, да мушкарци чешће наносе повреде женама.

Други услов је да суд утврди постојање „високог степена опасности“ да ће учинилац поново извршити кривично дјело са елементима насиља. Висок степен опасности суд утврђује у конкретним случајевима, и овдје се у обзир узимају околности које су претходиле извршењу кривичног дјела, а на основу којих се суд стиче увјерење да ће кривично дјело поново бити извршено. Као фактори ризика поновљеног породичног насиља наводе се, по учесталости, константна и насилна љубомора, контролисање свакодневних активности партнера, борба за старатељство над дјецом и приступ споровима, пријетња смрћу, праћење, пријетња или напад оружјем и присилни секс (Juodis, Starzomski, Porter & Woodworth, 2014).

Поремећај пажње повећава ризик од партнерског насиља, односно, интерперсоналних конфликта због потешкоћа у слушању других (партнера) и немогућности адекватног опажања комплексне ситуације (Fang, Massetti, Ouyang, Grosse & Mercy, 2010). Ревидираним Упитником за процјену ризика (Revised Danger Assessment, DA; Campbell, Webster & Glass, 2009) на узорку од 37 случајева насиља у породици са смртним исходом, откривено је да се

¹⁴ Вид. Статистички годишњак Републике Српске, доступно на <http://www.rzs.rs.ba/front/category/8/>, приступљено 21. 08. 2018. године.

они нису појавили „из ведре неба”, односно, да је у 82,9% случајева било ријечи о планираним убиствима, а у 86,5% случајева постојао је ризик од убиства (Juodis, et al., 2014). У истом истраживању нађено је да је у 83,8 % случајева претходило озбиљније и учесталије породично насиље. Резултати су показали да су извршиоци ових кривичних дјела посесивни, осветољубиви и да имају доминантан нагон да нанесу повреду супружнику. У складу са претходним истраживањима, ранији случајеви насиља у породици у којима су жене жртве, наводе се као најчешћи фактор смртности у овом контексту (Campbell, Glass, Sharps, Laughon & Bloom, 2007). Упоређујући демографске карактеристике, криминалну прошлост и историју породичног насиља за 5,578 мушкараца и 1,126 жена који су ухапшени (Henning & Feder, 2004) више мушкараца у односу на жене представљало је рецидивисте породичног насиља и насиља генерално.¹⁵

И на крају, трећи услов за изрицање ове мјере односи се на неопходност њене примјене. Она се примјењује само уколико се на други начин не може отклонити опасност од поновног извршења кривичних дјела са елементима насиља. Код ове мјере безбједности законодавац је прописао и њен начин извршења тако што је предвидио да је учинилац кривичног дјела којем је изречена ова мјера безбједности дужан да у присуству полицијског службеника одмах по правоснажности пресуде напусти стан, кућу или неки други простор који чини заједничко домаћинство са жртвом. Мјера безбједности траје од шест мјесеци до пет година, а у вријеме њеног трајања не урачунава се вријеме које је учинилац провео у казненопоправној установи или установи за лијечење (чл. 81. ст. 2). Јасно је да се ова мјера под одговарајућим условима може изрећи и уз условну осуду. Ваља истаћи да условна осуда управо и јесте најчешћа кривична санкција која се изриче извршиоцима кривичних дјела против брака и породице. Тако је у периоду 2011-2015. године од укупно изречене 961 кривичне санкције извршиоцима кривичних дјела против брака и породице, изречене 824 условне осуде (85,74%).¹⁶ Управо би овдје требало да дође до изражаја изрицање мјера безбједности. Поред наведеног, законодавац је као и код претходних мјера одредио да не извршење ове мјере представља основ за опозив условног отпуста (чл. 81 ст. 3), а усвојено је и рјешење да је лице које је удаљено из домаћинства дужно да доприноси издржавању лица која су остала у домаћинству на начин на који му то одреди суд (чл. 81. ст. 5).

¹⁵ С друге стране, жене насилнице наносе озбиљније повреду, имају проблема са запошљавањем и млађе су животне доби. Такође, ово истраживање је показало да су жене насилнице имале мање кривичних пријава у односу на мушкарце насилнике, а мање је вјероватно да су се њихови партнери осјећали озбиљно угрожени. Исто тако, мушкарци су имали више проблема са злоупотребом дроге и/или алкохола.

¹⁶ Вид. Статистички годишњак Републике Српске, доступно на <http://www.rzs.rs.ba/front/category/8/>, приступљено 21. 08. 2018. године.

ЗАКЉУЧАК

Кривична дјела са предзнаком насиља представљају једну од најзначајнијих констелација криминалног понашања. Као посебно значајна питања овдје се издвајају изучавање личности починиоца ових кривичних дјела и кривичноправна реакција на извршење кривичних дјела из области насилничког криминалитета. Истраживања која су тематизирала личност извршиоца кривичног дјела са елементима насиља нису била, нити су данас ријеткост. Уочено је да је структура личности извршилаца ових кривичних дјела особена и да се у њеној основи налазе дубоко укоријењени маладаптивни обрасци који се манифестују у широком спектру односа према себи и околини.

Управо се ова „деформисана” варијанта нормалне личности без психопатолошких садржаја својсвених ментално болесној популацији, заједно са биолошким и психолошким компонентама које се налазе и меритуму битно смањене урачунљивости, може узети као услов за изрицање мјера безбједности оријентисаних ка извршиоцима кривичних дјела са елементима насиља. Овај став ваља узети као препоруку, јер законодавац у Републици Српској као биолошке основе за (између осталог) битно смањену урачунљивост прописује само душевну болест, привремену душевну поремећеност и заосталост у душевном развоју.

Посљедњим законом о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске предвиђене су мјере безбједности које се односе на извршиоце кривичних дјела са елементима насиља. Извршиоцима ових кривичних дјела се може забранити приближавање и комуникација са одређеним лицем, може им се наложити обавезан психосоцијални третман, као и удаљење из заједничког домаћинства. Услови за изрицање ових мјера безбједности нису истовјетни, што је и разумљиво. Оне су у највећој могућој мјери прилагођене личности учиниоца кривичног дјела. Значајно је да се спровођењем ових мјера безбједности отклоне стања и услови који су погодвали да се кривична дјела са елементима насиља изврше и да се извршилац кривичног дјела који више није опасан интегрише у друштво.

ЛИТЕРАТУРА

- Archer, J (2000) Sex differences in aggression between heterosexual partners. *Psychological Bulletin*, 126 (5), 651–680.
- Bačić, F. (2009). *Opći dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet.
- Bartol, C. R. & Bartol, A. M. (2005). *Criminal Behavior – A Psychosocial Approach*. New Jersey: Pearson.
- Campbell, J. C., Glass, N., Sharps, P. W., Laughon, K., & Bloom, T. (2007). Intimate partner homicide: review and implications of research and policy. *Trauma, Violence & Abuse*, 8, 246–269.
- Campbell, J. C., Webster, D.W., & Glass, N. (2009). The danger assessment: validation of a lethality risk assessment instrument for intimate partner femicide. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, 653–674.
- Caspi, A., Moffitt, T. E., Silva, P. A., Loeber, M. S., Krueger, R. F., & Schmutte, P. S. (1994). Are some people crime prone? Replications of the personality crime relationship across countries, genders, races, and methods. *Criminology*, 32, 163–196.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEOPI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Дракић, Д. (2005). Сврха мјера безбједности као кривичних санкција. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2005, 121 – 128.
- Ellsberg M, Jansen HA, Heise L, Watts CH, Garcia-Moreno C. (2008). Intimate partner violence and women's physical and mental health in the WHO multi-country study on women's health and domestic violence: an observational study. *Lancet* 371 (9619), 1165–1172.
- Fang X, Massetti G.M., Ouyang L., Grosse S.D., Mercy J.A. (2010). Attention-deficit/hyperactivity disorder, conduct disorder, and young adult intimate partner violence. *Archives of General Psychiatry*, 67(11), 1179–1186.
- Feist, J. & Feist, G. J. (2009). *Theories of Personality*, seventh edition. (408–427). New York, NY: McGraw-Hill Companies.
- Goldenson, J., Geffner, R., Foster, S., & Clipson, C. (2007). Female domestic violence offenders: Their attachment security, trauma symptoms, and personality organization. *Violence and Victims*, 22, 530–543.
- Greenfeld, L., Rand, M., Craven, D., Klaus, P., Perkins, C., Ringel, C., Warchol, G., Matson, C., and Fox, J. A. (1998). *Violence by Intimates: Analysis of Data on Crimes by Current or Former Spouses, Boyfriends and Girlfriends* (NCJ 167237), US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, Washington, DC.
- Hamberger, L.K., & Hastings, J.E. (1988). Skills training for treatment of spouse abusers: An outcome study. *Journal of Family Violence*, 3, 121–130.
- Hamberger, L. K. & Guse, C. E. (2002) Men's and women's use of intimate partner violence in clinical samples. *Violence Against Women*, 8 (11). 1301–1331.

- Hare, R.D. (2003). *Hare psychopathy checklist-revised (PCL-R)* (2nd ed). Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Healey, K., Smith, C., and O'Sullivan, C. (1998). *Batterer Intervention: Program Approaches and Criminal Justice Strategies*, US Department of Justice, Washington, DC.
- Hemphill, J., Hare, R. & Wong, S. (1998). Psychopathy and recidivism: A review. *Legal Criminological Psychology*, 3, 141–172.
- Henning, K., Jones, A. & Holdford, R.J. (2003). Treatment needs of women arrested for domestic violence: A comparison with male offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 839–856.
- Henning, K. & Feder, L. (2004). A Comparison of Men and Women Arrested for Domestic Violence: Who Presents the Greater Threat? *Journal of Family Violence*, 19(2), 69–80.
- Holtzworth-Munroe, A., and Stuart, G. (1994). Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them. *Psychol. Bull.* 116(3), 476–497.
- Игњатовић, Ђ. (2011). Појам и етиологија насилничког криминалитета. *Crimen*, 2, 181 – 212.
- John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research*, 3rd ed. (pp. 114–158). New York, NY: Guilford Press.
- Johnson, M. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *J. Marriage Fam*, 57, 283– 294.
- Juodis, M., Starzomski, A., Porter, S. & Woodworth, M. (2014). What Can be Done About High-Risk Perpetrators of Domestic Violence? *Journal of Family Violence*, 29, 381–390.
- Ковачевић, Р. (2006). Убиство у породици. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Le Couff, Y., & Toupin J. (2009). Comparing persistent juvenile delinquents and normative peers with the Five-Factor Model of personality. *Journal of Research in Personality*, 43, 1105–1108.
- Кривични законик Републике Српске („Службени гласник РС“, број 64/17).
- Le Couff, Y., & Toupin J. (2009). Comparing persistent juvenile delinquents and normative peers with the Five-Factor Model of personality. *Journal of Research in Personality*, 43, 1105–1108.
- Leistico, A.R., Salekin, R.T., DeCoster, J., & Rogers, R. (2008). A large-scale metaanalysis relating the Hare measures of psychopathy to antisocial conduct. *Law and Human Behavior*, 32, 28–45.
- Levi, M. & Maguire, M. (2002). Violent crime. In: *The Oxford Handbook of Criminology* (pp. 795–843). Oxford: Oxford University Press.
- Марковић, И. (2007). *Основи криминологије*. Бања Лука: Правни факултет.

- Међедовић, Ј., Кујачић, Д., Ђоковић, Н., Јеринић, М. & Кнежевић, Г. (2011). Предикција Аморалности код осуђеника са изреченом мером обавезног лечења наркомана у Специјалној затворској болници у Београду. У: *Књига резимеа са XVII научног скупа Емпиријска истраживања у психологији*. (стр. 196–197). Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду.
- Међедовић, Ј., Кујаџић, Д., & Кнежевић, Г. (2012). Personality-related determinants of criminal recidivism. *Психологија*, 45, 277–294.
- Међедовић, Ј., Кујачић, Д., и Кнежевић, Г. (2012а). Личносне диспозиције ка криминалном рецидиву у узорку институционализованих адолесцената. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 31, 7–24.
- Miller, J. D., & Lynam, D. (2001). Structural models of personality and their relation to antisocial behavior: a meta-analytic review. *Criminology*, 39, 765–798.
- Patrick, C.J. (Ed.). (2006). *Handbook of psychopathy*. New York: Guilford Press.
- Rennison, C. M., and Welchans, S. (2000). *Intimate Partner Violence*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Washington, DC.
- Ross, H., Gask, K., & Berrington, A. (2011). Civil partnership five years on. *Population Trends*, 145(1), 172–202.
- Статистички годишњак Републике Српске, доступно на <http://www.rzs.rs.ba/front/category/8/>, приступљено 21. 08. 2018. године.
- Stead, R. & Fekken, G.C. (2014). Agreeableness at the Core of the Dark Triad of Personality. *Individual Differential Research*, 12 (4-A), (131–141).
- Stuart, G.L., Moore, T.M., Gordon, K.C., Ramsey, S.E., & Kahler, C.W. (2006). Psychopathy in women arrested for domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 376–389.
- Thornton, A. J. V., Graham-Kevan, N., & Archer, J. (2010). Adaptive and maladaptive personality traits as predictors of violent and nonviolent offending behavior in men and women. *Aggressive Behavior*, 36, 177–186.
- Wallace, H., Seymour, A.: „Domestic violence“; (eds) Coleman, G.; Gaboury, M.; Murray, M.; Seymour, A.; National Victim Assistance Academy; Washington, DC, U.S., Department of Justice, 2007, преузето са <https://www.ovc.gov/>, приступљено 21. 06. 2018. године.
- Закон о измјенама и допунама Закона о заштити од насиља у породици („Службени гласник РС“, број 108/13).
- Закон о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске („Службени гласник РС“, број 67/13).

Рад примљен: 04. 02. 2019.

Рад прихваћен: 29. 03. 2019.

О КВАНТНОЈ КРИПТОГРАФИЈИ

Прегледни научни рад

DOI 10.7251/ZBK1901043J	COBISS.RS-ID 8272920	УДК 003.26:004.056.55
-------------------------	----------------------	-----------------------

Стево Јаћимовски¹

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Јован Шетрајчић

Факултет за спорт, Универзитет Унион-Никола Тесла, Београд

Јелена Ламовец

Институт за хемију технологију и металургију, Београд

Апстракт: Крајем двадесетог века човечанство је ушло у еру информационих технологија. ИТ индустрија, која се бави производњом, обрадом, складиштењем и преносом информација, постала је саставни део глобалног економског система, потпуно независан и прилично значајан сектор привреде. Зависност савременог друштва од информационих технологија је толико велика да пропусти у информационим системима могу довести до значајних инцидената. Телекомуникације су кључна индустрија информационих технологија. Међутим, информације су током транспорта веома осетљиве на разне врсте злоупотреба. Јединице за складиштење и обраду података могу бити физички заштићене од недобронамерних, што се не може рећи за комуникационе линије које се протежу на стотине или хиљаде километара и које је готово немогуће заштитити. Стога је проблем заштите информација у сфери телекомуникација веома значајан. Криптологија као наука и посебно њен део криптографија управо се баве овом проблематиком. Квантна криптографија је релативно новија област која се бави обезбеђењем сигурне комуникације између пошиљаоца и примаоца информације, користећи законе квантне физике. Циљ рада је да се упознамо са принципима квантне дистрибуције кључа за кодирање информација и основним проблемима који се јављају при његовој реализацији.

Кључне ријечи: криптографија, алгоритми, кодирање, кључ, квантна физика, протоколи.

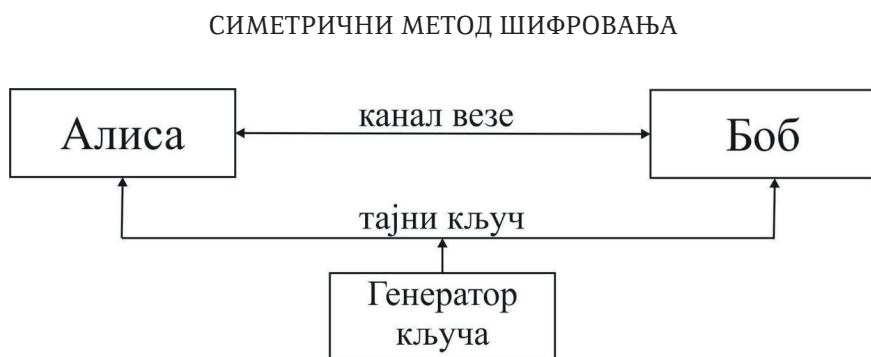
УВОД

Према англосаксонској традицији учесници у кодирању и декодирању информација се називају Алиса и Боб. Противник, који би хтео да неовлашћено сазна информације које Алиса и Боб размењују, назива се Ева од

¹ Аутор за кореспонденцију: др Стево Јаћимовски, редовни професор, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду. E-mail: stevo.jacimovski@kpu.edu.rs

eavedropper (прислушкивач) (Bennett, 1992). Противник, по претпоставци, располаже неограниченим рачунарским ресурсима и познаје коришћење криптографских метода, алгоритама², протокола³ итд. (Dugić, 2009).

Класични задатак криптографије је да трансформише неки почетни текст (отворени текст) у произвољни низ знакова који се зове криптограм. Број знакова у отвореном тексту и криптограму се може разликовати. Тајност самог алгорита кодирања⁴ не може, у принципу, обезбедити безусловну сигурност криптограма, јер се претпоставља да Ева (противник) има бесконачно велике рачунарске ресурсе. Стога се данас користе отворени алгоритми. Безбедност савремених криптосистема се не заснива на тајности алгорита већ на тајности неке информације малих димензија која се назива кључ. Кључ се користи за управљање процесом кодирања и требало би да се лако може променити у било ком тренутку времена. Крајем XIX века холандски научник Керкхоф је формулисао правило по коме је сигурност кода обезбеђена ако је противнику познат целокупни систем кодирања, осим тајног кључа, тј. осим информације која управља процесом криптографске трансформације (Килин, Хорошко & Низовцев, 2007).



Слика 1. Структура симетричног криптосистема

Код симетричног криптосистема пошиљалац и прималац информације користе исти тајни кључ, слика 1. Помоћу тог тајног кључа се врши и шифровање и дешифровање информације. Кључ се мора периодично обновљати и истовремено дистрибуирати и пошиљаоцу и примаоцу информације. Процес дистрибуције тајних кључева између регуларних учесника у размени информација је веома сложен процес. У рукама нелегитимног

² Алгоритам је скуп команди, инструкција, радњи, прорачуна које је неопходно извршити да би се из почетних података постигао неки резултат.

³ Протокол је низ радњи (инструкција, команди, прорачуна, алгоритама) које се врше по одређеном редоследу од стране два или више субјеката са циљем постизања неког резултата.

⁴ Кодирање тј. шифровање, енкрипција.

корисника (Еве) тајни кључ би омогућио познавање предатих информација између Алисе и Боба (Румянцев & Голубчиков, 2009).

Симетрични криптографски алгоритми пружају висок степен заштите све док кључ знају само пошиљалац и прималац поруке. Зато основну меру безбедности симетричних алгоритама чини метод дистрибуције кључева. Најпознатији и најраспрострањенији симетрични алгоритам је ДЕС и унапређена верзија 3 ДЕС (Čisar, 2015).

Раније је овај проблем решен некриптографском методом – преношењем кључа преко физички заштићених слушних канала. Међутим, стварање таквог канала и његово одржавање у оперативној спремности у случају хитне потребе преношења кључа је доста дуготрајно и скупо. Дакле, у условима константног повећања интензитета информационих токова, ова метода дистрибуције кључа је постајала све мање прихватљива и задовољавајућа.

Проблем је успешно решен у оквиру модерне криптографије. Постоје два начина решења дистрибуције кључа: математички и физички. Математички начин је реализован коришћењем протокола са два кључа или помоћу криптографије са отвореним кључем. Физички начин се реализује помоћу квантне криптографије.

АСИМЕТРИЧНИ МЕТОД ШИФРОВАЊА



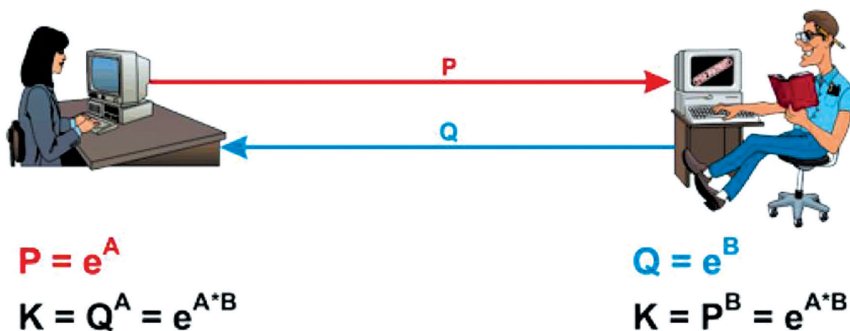
Слика 2. Структура асиметричног криптосистема

Асиметрични криптосистеми за рад користе два кључа, слика 2. Први кључ је отворен и доступан свим корисницима размене информација. Помоћу тог кључа се врши шифровање информације. Други тајни кључ поседује само прималац информације (Боб). Дешифровање информације помоћу отвореног кључа је немогуће. Такође, кључ за дешифровање није могуће одредити помоћу отвореног кључа за шифровање (Румянцев & Голубчиков, 2009).

Шему асиметричне криптографије су 1976. године предложили У. Дифи и М. Хелман са Станфорд универзитета. Ако Алиса и Боб желе да успоставе тајни кључ довољно је да следе овај протокол (Јакуш, 2016):

- Алиса генерише случајан број A и рачуна $P=e^A$ и шаље P Бобу
- Боб генерише случајан број B и рачуна $Q=e^B$ и шаље Q Алиси

Тада Алиса и Боб рачунају тајни кључ, K , као што је приказано на слици 3.



Слика 3. Дифи-Хелманов протокол

Претпоставимо да Ева поседује P и Q . Може ли израчунати K ? Да би израчунала K , Ева мора израчунати A или B , јер тада може поновити рачун кључа на исти начин као Алиса односно Боб. Идеја је у томе што рачун A или B захтева рачунање дискретног логаритма:

$$A = \ln P, \quad B = \ln Q$$

а за то не постоји ефикасан начин (Stipčević, 2007). Сигурност Дифи-Хелмановог метода заснива се на сложености дискретног логаритмовања. Најпознатији алгоритам у групи асиметричних криптографских метода је RSA.

У првом случају, у протоколу са два кључа, поступци енкрипције и дешифровања се изводе на различитим кључевима, тако да нема потребе да се тајна кључа чува. Међутим, због екстремно ниских карактеристика перформанси и излагања неким посебним врстама напада, такве шифре су се показале неприкладним за затварање директних корисничких информација. Уместо тога, асиметричне шифре се користе као део комбинованих шема, када је низ података шифрован са симетричном шифром на једнократном кључу, који је пак шифрован шифром са два кључа и преноси се у овом облику заједно са подацима.

У другом случају, код криптографије са отвореним кључем, шеме дистрибуције кључа за отворене канале комуникације решавају исти про-

блем на мало другачији начин: током интеракције, два учесника који размењују информације генеришу заједнички тајни кључ, који се затим користи за шифровање пренесених података симетричном шифром. Штавише, пресретање информација у каналу током сесије генерисања таквог кључа не дозвољава непријатељу да сам прибави кључ.

Безбедност криптосистема са два кључа заснива се на спором техничком прогресу. Њихова безбедност је заснована на проблемима факторизовања великих бројева и израчунавању дискретних логаритама у одређеним коначним групама. За те проблеме се верује да су „тешки” у смислу да не постоји бољи начин да реше него да се погађају сва могућа решења (кључеви) чиме број корака расте експоненцијално с дужином кључа.

Тајност се у савременом свету заснива на замисли да је нешто рачунарски безбедно тј. да је сигурно у смислу да би за проваљивање кода било потребно превише рачунарског времена и снаге (Vedral, 2014). За велике бројеве проналажење њиховог фактора је тежак проблем. Замислите број 100. Који су његови фактори? Два пута 50 једнако је 100. Али то важи и за 4 пута 25, или 5 пута 20 или 10 пута 10. Број фактора брзо расте и проналажење свих њих представља велику потешкоћу за сваки данашњи класични компјутер.

Ипак са очекиваном појавом квантних компјутера за које су разрађени алгоритми брзе факторизације, криптографски системи засновани на математичким методама криптозаштите могу бити угрожени.

Процедуру за ово је дао Питер Шор (Shor, 1994) који је дао алгоритам по коме квантни компјутер, пошто користи квантни принцип суперпозиције, може да постоји истовремено у много различитих стања. Замислите један једини компјутер у суперпозицији тако да је истовремено на више различитих места. На свакој од тих локација можете конфигурисати компјутер тако да дели ваш број са другим бројем како би трагали за факторима. На тај начин добијамо, огромно, невероватно убрзање решења проблема факторисања, пошто један квантни компјутер сада симултано обавља сва та дељења, по једно на свакој просторној локацији. Према мишљењу стручњака, квантни рачунар који може да разбије RSA крипто систем може да се створи за око 15-25 година.

Управо због овога дошло се на идеју да се заштита информација потражи у, колоквијално речено, „хардверу” тј. да се за заштиту искористе закони квантне механике.

Стога се јавила потреба заштите криптосистема на другим основама. Решење дистрибуције кључа се остварује у квантној криптографији која је заснована на законима физике (Jaćimovski & Šetrajčić, 2016).

Основни аргументи за ово су две чињенице:

- Немогуће је копирати непознато квантно стање

- Без пертурбације је немогуће имати информацију о неортогоналним квантним стањима (другим речима Ева прилоком било каквог приступа каналу информације мења стање носилаца информације)

Квантна криптографија користи неодређеност квантног света у акту мерења, тзв. Хајзенбергов принцип неодређености (Haјzenberg, 1974). Уз помоћ квантне физике може се успоставити комуникациони канал који није могуће прислушкивати без ометања преноса. Два корисника који међусобно комуницирају могу увек открити присуство треће стране која покушава да сазна кључ.

Такође, особа која прислушкује не може копирати непознате квантне битове такозване кубитове, тј. непозната квантна стања, због теореме о неклонирању. Квантна криптографија служи само за добијање и дистрибуцију кључа, а не за пренос порука. Тако генерисани кључ може послужити у неком криптосистему за шифровање и дешифровање поруке.

На тај начин квантна криптографија омогућава релативно брзу размену кључева и регистровање покушаја Еве да уђе у канал везе. Нагласимо да појава грешака при предаји и пријему квантних стања не доводи обавезно до губитка тајности. За сваки протокол квантне криптографије се дефинише критична грешка изнад које тајност није обезбеђена. Ако је ниво грешака (обично се изражавају у процентима) испод критичног онда се за креирање кључа користе протоколи корекције грешака И каснијег сажимања преосталих бита. После ових поступака Ева има толико мало информација о кључу колико Алиса и Боб желе (Picek & Golub, 2009).

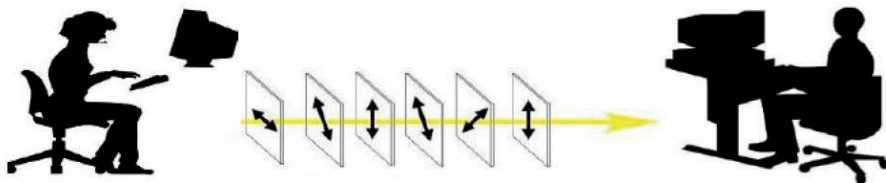
У квантној криптографији се данас користе три облика кодирања квантних стања: поларизационо, фазно и кодирање са временским померањем. У раду ће се демонстрирати поступак са поларизационим кодирањем квантних стања тзв. протокол ББ84 и објаснити протокол Е91. Постоје и други протоколи квантне криптографије који се користе.

Пример протокола ББ84 без шума

Протокол ББ84 (Bennett & Brassard, 1984) је историјски први протокол о квантној дистрибуцији кључа (Килин, Хорошко & Низовцев, 2007), чија је безбедност заснована на принципима квантне механике због чега је апсолутно безбедан уколико нема шума у квантном каналу везе. Одсуство шума у датој ситуацији претпоставља да се квантно стање честица не мења дуж квантног канала везе.

Протокол ББ84 је формулисан на језику појединачних фотона, слика 4, иако се он може применити на било коју другу реализацију кубитова. За кодирање информације у протоколу се користе четири стања поларизације која образују два међусобно неортогонална базиса: Правоугаони $|\leftrightarrow\rangle$ и $|\updownarrow\rangle$ и дијагонални

$$|\nearrow\rangle = (|\leftrightarrow\rangle + |\updownarrow\rangle) / \sqrt{2} \quad |\searrow\rangle = (|\leftrightarrow\rangle - |\updownarrow\rangle) / \sqrt{2}$$



Квантни канал-слање поларизованих фотона

Слика 4. Приказ протокола ББ84

Суштина ББ84 протокола се састоји у томе да један од корисника (Алиса) бира случајно низ битова (етапа 1) и низ базиса (етапа 2) и затим шаље кориснику (Бобу) низ фотона (етапа 3) од којих сваки кодира један бит из изабраног низа у базису који одговара редном броју тога бита при чему стања $|\leftrightarrow\rangle$ $|\nearrow\rangle$ кодирају (0) нулу, а стања $|\nwarrow\rangle$ $|\searrow\rangle$ јединицу (1). При добијању фотона, Боб на случајан начин, за сваки фотон и независно од Алисе, бира базис за мерење (правоугаони или дијагонални) (етапа 4) и аналогно за сваки фотон интерпретира резултат свога мерења на два начина као нулу или јединицу (етапа 5). Сагласно законима квантне механике после мерења дијагоналног фотона у правоугаоном базису, његова поларизација се претвара у хоризонталну или вертикалну и обрнуто, при чему је резултат сасвим случајан. На тај начин Боб добија резултате који се поклапају са стањима послатих фотона приближно у пола случајева (50%), тј. када он исправно погоди базис. Следећа етапа протокола се реализује помоћу отвореног канала везе, путем кога Алиса и Боб могу отворено саопштити један другом класичну информацију. На овој етапи претпостављамо да Ева може да слуша саопштења обе стране, но не може да их мења нити да шаље обавештења уместо њих. За почетак Алиса и Боб утврђују (отвореним каналом) који су фотони успешно добијени од стране Боба и који од њих су измерени у правилном базису (етапа 6 и 7). После тога Алиса и Боб имају једнаке вредности битова, кодираних у тим фотонима, без обзира на то што та информација никада није утврђена у отвореном каналу комуникације (етапа 8). Другим речима сваки од тих фотона носи један бит случајне информације, која је позната само Алиси и Бобу и никоме више. Информације о фотонима измереним у погрешном базису се одбацују, услед чега Алиса и Боб добијају тзв. просејани кључ, који у случају да Ева није пресрела информације треба да је исти за обе стране.

Табела 1: Пример реализације ББ84 протокола. Силања $|\leftrightarrow\rangle$ $|\nearrow\rangle$ кодирају (0) нулу, а силања $|\updownarrow\rangle$ $\oplus$ јединицу (1). Правоугаони и дијагонални базиси су означени са $\oplus$ и $\otimes$.

Етапа 1	Случајни битови слања (Алиса)	0	1	1	0	1	1	0	0
Етапа 2	Случајни базиси слања (Алиса)	$\otimes$	$\otimes$	$\otimes$	$\oplus$	$\oplus$	$\otimes$	$\otimes$	$\oplus$
Етапа 3	Поларизација фотона дистрибуираних по квантном каналу	$\leftrightarrow$	$\leftrightarrow$	$\nearrow$	$\leftrightarrow$	$\updownarrow$	$\nearrow$	$\nearrow$	$\leftrightarrow$
Етапа 4	Случајни базиси пријема (Боб)	$\oplus$	$\oplus$	$\otimes$	$\oplus$	$\oplus$	$\oplus$	$\oplus$	$\oplus$
Етапа 5	Битови које је примио Боб	0	0	1	1	1	0	0	0
Етапа 6	Боб извештава Алису о базисима пријема	$\oplus$	$\otimes$	$\otimes$	$\otimes$	$\oplus$	$\oplus$	$\oplus$	$\oplus$
Етапа 7	Алиса одговара Бобу који су им базиси усаглашени								
Етапа 8	Просејани кључ			1		1			0
Етапа 9	Боб открива део битова					1			
Етапа 10	Алиса их потврђује								
Етапа 11	Просејани кључ после процене грешке			1					0

Претпоставимо да Ева прислушкује квантни канал. Због случајног избора правоугаоног или дијагоналног базиса Ева утиче на информацију на тај начин да мења битове просејаног кључа, који би морао бити исти за Алису и за Боба, да нема Еве. Ниједно мерење фотона од стране Еве, не даје више од једне половине информације о биту који је кодиран тим фотоном; било које такво мерење даје b бита информације ($b < 1/2$) и није у сагласности са вероватноћом (која је у крајњем случају једнака $b/2$, ако мерени фотон или његова замена буде измерен у почетном базису од стране Боба. На тај начин, Алиса и Боб могу проверити да ли их неко прислушкује, отворено упоређујући део битова (етапа 9 и 10) за које морају имати исту информацију иако се ти битови, надале, не могу користити за тајни кључ. Положај битова при том упоређивању треба да је случајни подскуп правилно измерених битова, тако да присуство Еве мора да се уочи. Ако се приликом упоређивања сви упоређивани битови поклапају, јасно је да прилушкивања није било, и остатак правилно измерених битова може се користити за тајни кључ кодирања (етапа 11) и предаје података отвореним каналом.

Када се тај кључ искористи, Алиса и Боб понављају процедуру ради креирања новог тајног кључа.

Безбедности ББ84 протокола

Протокол ББ84 би био угрожен ако би Ева могла да уради следеће интервенције на квантном каналу (Markačić, 2012):

1. Да измери поларизацију фотона који шаље Алиса, репродукује исти такав и пошаље га Бобу
2. Умножи фотоне које шаље Алиса

У првом случају Ева би имала исту информацију коју имају Алиса и Боб, па би на крају процедуре имала исти кључ. Међутим, Алиса користи фотоне из коњуговних база, тј. не постоји оријентација поларизатора којом би Ева могла са сигурношћу разликовати поларизацију фотона. У другом случају Ева жели с неколико различито оријентисаних поларизатора са сигурношћу одредити поларизацију фотона. Међутим, умножавање непознатог квантног стања није могуће због теореме о немогућности клонирања стања.

У комуникацији између Алисе и Боба може да се деси да ће део тачно измерених фотона бити детектован погрешно. Такође, ако Ева покуша да измери фотоне које је Алиса послала пре него што стигну до Боба, грешке ће настати због чињенице да Ева покушава да измери податке о поларизацији фотона. Ове две ситуације се не могу разликовати: природан или вештачки шум изгледају исто. Услед тога Алиса и Боб се договарају о мањем криптографском кључу у три фазе. Те три фазе називају се процена грешке, поравнање информација и појачање приватности.

Протокол E91 (Ekert, 1991)

Даље побољшање поузданости криптосистема може се постићи употребом Ајнштајн-Подолски-Розен (АПР) ефекта (Einstein, Podolsky & Rosen, 1935). АПР ефекат се дешава када сферно симетрични атом зрачи два фотона у супротним правцима према два посматрача. Фотони се емитују са неодређеном поларизацијом, али су због симетрије њихове поларизације увек супротне (ефекат квантне сплетености). Важна карактеристика овог ефекта је да поларизација фотона постаје позната тек након мерења. На основу АПР-а, Екерт је предложио крипто-шему која гарантује сигурност преноса и складиштења кључа. Пошиљалац генерише бројне АПР фотонске парове. За себе оставља по један фотон из сваког пара, а другог шаље свом партнеру. Истовремено, ако је ефикасност регистрације близу јединства, када пошиљалац прими вредност поларизације 1, његов партнер ће регистровати вредност 0 и обрнуто. Јасно је да на овај начин партнери, кад год је потребно, могу добити идентичне псеудо-случајне кодне секвенце. Практично, имплементација ове шеме је проблематична због ниске ефикасности снимања и мерења поларизације једног фотона.

ЗАКЉУЧАК

Задатак криптографије је размена тајних порука. Постоје класични методи који гарантују практично сигурну (безбедну) комуникацију (између Алисе и Боба), уколико је обема странама познат тајни кључ за дешифровање, и истовремено, тај кључ није никоме другом познат, па ни потенцијалном противнику, Еви.

Управо та претпоставка о тајности „тајног кључа“ је најслабија карика у класичној криптографији. Једини задатак квантне криптографије је обезбеђивање тајног кључа. Дакле, у квантној криптографији се не размењују поруке већ само тајни кључ, путем тзв. квантног канала. Данас већ постоје комерцијални уређаји као и десетине имплементација државних и корпоративних сигурних комуникационих мрежа које примењују технологије дистрибуције квантног кључа. Предности ових технологија су безусловна сигурност која се заснива на феноменима квантне механике. Данас је практично могуће, уз безусловну сигурност, генерисати и дистрибуирати тајни кључ између две стране повезане оптичким влакном на удаљеностима до 150 километара за неколико секунди. Прислушкивање комуникације од треће стране не доводи до открића тајне него искључиво до смањења брзине генерисања кључева, с тим да обе стране одмах знају да је линија активно прислушкивана. Главни недостаци ових система су ограничење брзине генерисања кључа која директно зависи од удаљености учесника, немогућност појачавања сигнала односно преношења путем неке врсте релеја, практично ограничење искључиво на комуникације путем оптичких влакана, као и цена имплементација система (Ijčić, 2014).

У идеалним системима квантне комуникације, пресретање података је немогуће, јер пресретање учесници у размени одмах откривају као грешке које се јављају у преносу. Међутим, прави системи су различити од идеалних.

За разлику од идеалног, стварни квантни комуникацијски системи нису у стању да осигурају апсолутну тајност пренесених података. То је због чињенице да у систему постоји фон сопствених грешака, иза којег се могу прикрити покушаји пресретања информација, као и пригушење у комуникацијским каналима због неопходности коришћења мултифотонских импулса. Коришћење јаким импулса фотона доводи до пригушења преноса информација што омогућава неприметно пресретање података. То је практично фактор који се не може уклонити, будући да се квалитет канала којим се информација преноси не може увек контролисати.

На путу ка практичној примени квантних комуникационих система треба решити низ техничких потешкоћа као што су развој стабилних извора појединачних фотона и једнофотонских детектора који би радили у нормалном температурном опсегу и не би требало да буду хлађени течним гасовима. За борбу против системских грешака треба користити различите корекционе кодове, а за смањење значаја пресретнутих битова користити про-

цедуре за повећање тајности. Поред тога, могу се предузети додатне мере безбедности чисто техничке природе.

Захвалност: Овај рад је урађен у оквиру пројеката Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, број ОИ 171039, ТР34019 и ТР32008, Министарства за научнотехнолошки развој, високо образовање и информационо друштво Републике Српске, пројекат „Фундирање термодинамичког инжењеринга и развој софтверског пакета за истраживање фононских наноструктура“.

ЛИТЕРАТУРА

- Bennett, C. H., Brassard, G. (1984). Quantum cryptography: Public key distribution and coin tossing. *Proc. IEEE Int. Conf. Computers, Systems and Signal Processing* (pp. 175-179). Bangalore, India.
- Bennett, C. (1992). Quantum cryptography using any two non-orthogonal states. *Physical Review Letters*, 68, 3121-3124.
- Čisar, P (2015). Opšti aspekti kvantne kriptografije. *Info M*, 14(54), 37-44.
- Dugić, M. (2009). *Osnove kvantne informatike i kvantnog računanja*. Kragujevac: PMF Kragujevac.
- Einstein, A., Podolsky, B., Rosen, N. (1935). Can quantum-mechanical description of physical reality be considered complete? *Physical Review*, 47, 777- 780.
- Ekart, A. (1991). Quantum cryptography based on Bell's theorem. *Physical Review Letters*, 67 (6), 661-663.
- Hajzenberg, V. (1974). *Fizika i metafizika*. Beograd: Sazvežđa.
- Ijačić, S. (2014). Primena kvantne mehanike u kriptografiji, kvantno računarstvo i post-kvantni šifarski sistemi, Master rad. Beograd: Univerzitet Singidunum.
- Jaćimovski, S., Šetrajčić, J. (2016). Physical Fundamentals of Quantum Cryptography. *Archibald Reiss Days* (pp. 276-292). Belgrade: Academy of Criminalistic and Police Studies.
- Jakuš, M. (2004): Kvantna kriptografija, Faculty of Electrical Engineering and Computation, Zagreb, http://os2.zemris.fer.hr/kvant/2004_jakus/
- Килин С.Я., Хорошко Д.Б., Низовцев А.П. (2007). *Квантовая криптография: идеи и практика*. Минск: Беларуская навука.
- Markagić, M. (2012). Protokoli i pravci razvoja kvantne kriptografije. *Vojnotehnički glasnik, LX* (1), 250-265.
- Picek, S., Golub, M. (2009). Kvantna kriptografija: razvoj i protokoli. *Proceedings of the Information Systems Security* (str. 122-127). Opatija: MIPRO.

- Румянцев К. Е., Голубчиков Д. М. (2009). *Квантовая связь и квантовая криптография*. Таганрог: ТТИ ЮФУ.
- Shor, P. (1994). Algorithms for quantum computation: Discrete logarithms and factoring. *35nd Annual Symposium on Foundations of Computer Science* (pp. 124-134). Los Alamos: IEEE Computer Society.
- Stipčević M., Kvantna kriptografija, <http://www.irb.hr/users/stipcevi/download/fer/171203.pdf> (2003)
- Vedral, V. (2014). *Dekodiranje stvarnosti*. Beograd: Laguna.

Рад примљен: 20. 02. 2019.

Рад прихваћен: 29. 03. 2019.

ПРИВАТНА И/ИЛИ КОРПОРАТИВНА БЕЗБЈЕДНОСТ

Да ли постоје концептуалне сличности и разлике?

Прегледни научни рад

DOI 10.7251/ZBK1901055L	COBISS.RS-ID 8273176	УДК 334.728:351.759.4/.5
-------------------------	----------------------	--------------------------

Велибор Лалић¹

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Предраг Ђеранић

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Милица Сикимић

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: У раду се анализирају теоријско-концептуална одређења приватне и корпоративне безбједности. На основу прегледа литературе сагледавају се заједничке карактеристике и специфичности, те критички прегледају се основаност третирања њихових концептуалних сличности и различитости. Кључно питање је да ли оне (сличности и разлике) постоје или се ради о једном те истом концепту. Типологија корпоративне безбједности Lippert-а и сарадника кориштена је као аналитички оквир за компарацију корпоративне и приватне безбједности. Свака од пет димензија из типологије упоређивана је и анализирана. Прво су приказани резултати истраживања Lippert-а и сарадника по наведеној типологији, затим је типологија, односно тај аналитички оквир кориштен за анализу приватне безбједности. На кају је извршено упоређивање приватне и корпоративне безбједности како би се сагледало у којим димензијама типологије постоје преклапања и сличности, а у којима разлике. У том смислу основни закључак је да приватна безбједност и корпоративна безбједност су сродни појмови који имају значајне заједничке карактеристике (lat. *genus proximum*), али и специфичности што их чине различитим једно од другог (lat. *differentia specifica*). На основу компаративне анализе може се закључити да приватна безбједност и корпоративна безбједност јесу сродни али су и концептуално различити појмови.

Кључне ријечи: Приватна безбједност, корпоративна безбједност, приватизација, корпорација.

¹ Аутор за кореспонденцију: др Велибор Лалић, доцент на Факултету безбједносних наука. E-mail: velibor.lalic@fbn.unibl.org

УВОД

Последњих неколико деценија свјedoци смо друштвених процеса, посебно у економски развијеним демократским државама, који су резултирали експанзијом недржавног или тзв. приватног сектора безбједности. Промјеном глобалних друштвених прилика, развојем неолибералних трендова и глобалне економије, порастом стопе криминалитета и страха од истог, мијењају се традиционална поимања државе и њене улоге укључујући и схватања ко у друштву може да пружа услуге безбједности. Схватање социолога Макса Вебера (Вебер, 1976) да држава има монопол над примјеном силе показало се превазиђеним. Такав приступ једноставно није издржао суд времена, првенствено под притиском глобализације која мијења политичку, економску, социјалну и безбједносну структуру савременог свијета (Pečujlić, 2002; Stiglic, 2004). Слабљење улоге националне државе, брзина кретања робе и капитала, велике друштвене неједнакости, експанзија међународног организованог криминала, тероризам, оружани сукоби – само су неки од чинилаца који креирају друштвену стварност данашњице и стварају одређени безбједносни вакуум у друштвеном простору који попуњава приватни сектор безбједности. Од тада до данас овај сектор у пракси доживио је велику експанзију, и са друге стране, привукао је значајан број научника из области друштвених наука који се баве различитим аспектима овог феномена. Питањима приватне безбједности највише су се бавили криминолози, првенствено из перспективе приватизовања послова који су традиционално припадали полицији. Међутим, изучавање приватне безбједности захтијева мултидисциплинарни приступ. Поред криминологије приватна безбједност предмет је изучавања студија безбједности, политикологије, социологије, пенологије и права. Све је кренуло са питањем да ли држава има довољан капацитет да заштити интересе грађана и да им пружи безбједност. Систем кривичног правосуђа у развијеним земљама показао се неефикасним да одговори на бројне изазове у контроли криминалитета.

У овом раду феномен „приватизовања“ послова безбједности посматра се у савременом друштвеном контексту. Међутим, напомињемо да ова дјелатност није искључиво феномен савремених друштава већ да их можемо пратити још у старом Риму, затим у Енглеској у 18. вијеку и у Сједињеним Америчким Државама у 19. вијеку (Nemeth, 2018). Приватизовање послова безбједности превазилази питања контроле криминалитета. Поред полицијских послова они данас обухватају послове који су ван оквира полицијске дјелатности. Ријеч је, између осталог, о ангажовању приватних агенција у конфликтним регионима у свијету као подршка војним снагама, затим вршење обавјештајних послова, управљање казним установама, мигрантским и азилантским центрима или је ријеч о широком спектру дјеловања у циљу заштите пословања и интереса компанија. Најчешћи термини који се могу наћи у литератури су приватна безбједност, индустријска безбједност, приватни сектор безбједности, недржавни сектор безбједности, и на крају,

говори се о корпоративној безбједности. У литератури, дакле, постоји више термина за ову област што уноси нејасноће у вези са основним питањем, да ли је ријеч о синонимима или се ради о сличним, али ипак садржајно различитим појмовима? Са друге стране можемо поставити питање да ли је основано прихватити синтагму приватна безбједност као генерички појам који обухвата све те сродне појмове?

Прва обухватнија студија о приватној безбједности објављена је 1971. године у САД од стране RAND корпорације (Kakalik & Wildhorn, 1971). Тематика приватне безбједности се изучава деценијама о чему постоји велики број радова, да наведемо само неке (Cunningham & Taylor, 1985; Shearing & Stenning, 1983; South, 1988; Jones & Newburn 1998; De Waard, 1999; Abrahamsen & Williams, 2010) док, када је ријеч о корпоративној безбједности, интересовање истраживача је знатно мање (Walby & Lippert, 2013: 208). Приватна безбједност на просторима бивше Југославије почела је да се изучава од почетка 2000-тих година, прво путем индивидуалних научних приступа, прије свега кроз израде магистарских и докторских радова, а касније и кроз наставно-научну дјелатност увођењем наставног предмета Приватна безбједност. Заправо, концепт изучавања приватне безбједности код нас је уско повезан са степеном развоја ове дјелатности, који је као такав, према неким истраживањима (Вејновић, Лалић & Шикман, 2010), на почетку и у развоју, те још није у потпуности формиран.

Предмет овог рада јесте иницијална анализа евентуалних концептуалних сличности и разлика између приватне и корпоративне безбједности. Овдје се ради о методолошки захтјевном задатку. Прво морамо сагледати која су теоријско-концептуална одређења приватне безбједности, након чега слиједи могућност концептуализације корпоративне безбједности. Свакако је ријеч о сродним појмовима који имају значајне заједничке карактеристике (*lat. genus proximum*), али и специфичности, што их чине различитим једно од другог (*lat. differentia specifica*). У раду полазимо од претпоставке да приватна безбједност и корпоративна безбједност нису синоними већ је ријеч о два концепта који имају одређене заједничке карактеристике. У раду се анализирају оба концепта на начин како се они третирају у литератури и након тога се сагледавају заједничке карактеристике и специфичности, те критички преиспитује основаност третирања њихових концептуалних сличности и различитости. То је управо циљ овог рада – да се да осврт на основна теоријско-концептуална питања, проблеме, недоречености, односно да се истакне значај академске расправе у вези са концептуалним одређењима приватне безбједности и корпоративне безбједности, те да се укаже на њихове евентуалне сличности и разлике.

У дијелу рада који слиједи, након уводних разматрања, обрађујемо теоријско-концептуална одређења приватне и корпоративне безбједности. Затим ћемо обрадити сегмент рада који се односи на послове приватне безбједности и корпоративне безбједности те њихове организационе облике дјеловања. Након тога слиједи компаративна анализа концепта приватне

и концепта корпоративне безбједности. На самом крају рада изнијећемо закључна разматрања.

ТЕОРИЈСКО-КОНЦЕПТУАЛНА ОДРЕЂЕЊА ПРИВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Поред бројних радова који се баве различитим аспектима приватне безбједности евидентан је недостатак теоријских истраживања о основним концептуалним питањима. У савременој литератури не постоји универзална дефиниција приватне безбједности (Кесић, 2009: 33). Полазно питање је шта је то приватна безбједност и које све дјелатности обухвата. Генерално у литератури постоји консензус да је ријеч о приватизовању послова безбједности од стране недржавних субјеката. Дакле, ријеч је о пословима безбједности које не врше државни органи. Те послове, на основу закона и других прописа, држава је повјерила или правним лицима у приватном власништву или физичким лицима. Проблем настаје око одређивања садржаја, односно врсте послова који се обављају у оквиру приватне безбједности. Начелно, прегледом литературе приватни сектор би обухватио следеће дјелатности: 1) приватно полицијско дјеловање (engl. *private policing*) 2) приватну детективску дјелатност 4) приватне војне компаније 5) приватне обавјештајне компаније 6) приватне казнене установе.

Око појма приватна безбједност присутне су термилошке нејасноће. Овај концепт је настао на енглеском говорном подручју и најчешће су у употреби синтагме engl. *private security*, *private policing*, *industry of private security*, односно на српском језику *приватна безбједност*, *приватно полицијско дјеловање*, *индустрија приватне безбједности*. Саме термилошке различитости указују да у вези са овим концептом не постоји усаглашеност и да су присутна различита тумачења. Највећи број радова је из области криминологије који третирају тематику односа јавног и приватног полицијског дјеловања (engl. *public policing*, *private policing*) (Stenning & Shearing, 1980; Johnston 1991, Loader, 2000; John, 2005). У литератури је присутан недостатак систематских студија које се баве питањем обима, организационих облика, трендова и импликација дјеловања приватне безбједности.² Криминолози појму приватне безбједности прилазе из перспективе полицијског дјеловања и његове диверзификације у смислу субјеката који те послове обављају у друштву. У криминолошкој литератури углавном приватна безбједност (engl. *private security*) се сматра синонимом за приватно полицијско дјеловање (engl. *private policing*) иако је приватна безбједност у садржајном

² Једна од таквих студија потиче од Ronada van Steden-a (2007) који нуди експланаторни оквир фокусирајући се на шест чинилаца који су утицали на експанзију привате безбједности: пораст криминалитета и проблем који се односи на криминалитет, масовни пораст приватне имовине, економски разлози, владине политике усмјерене ка сарадњи са приватним сектором/јавно – приватно партнерство, преоптерећеност полицијских структура, професионализација приватне безбједности.

смислу много шири појам. Поједни аутори полазе од критеријума особља које је запослено у том сектору. Тако на примјер Shearing i Stenning (1981) наводе да је ријеч о радницима обезбјеђења, који су запослени у приватном сектору и који обављају одређене послове безбједности. Van Steden (2007: 17) критички се односи према оваквом приступу првенствено због чињенице да радници обезбјеђења нису само запослени у приватном већ и јавном сектору, и да не пружају услуге само за комерцијалне субјекте већ и за јавне институције, попут влада, универзитета и других институција. Sarre i Prenzelr (2005) дају шире тумачење у односу на Shearing и Stenning (1981). Они сматрају да је ријеч о особљу запосленом у комерцијалном сектору по основу уговора или су запослени у оквиру појединих организација, да користе приватне или јавне фондове и да је основна компонента да обављају одређене послове безбједности. Ту су и други аутори (South, 1994) који приватну безбједност дефинишу слично, тј. да се ова дјелатност односи на пружање услуга безбједности на комерцијалној основи, како би се заштитила лица и имовина. Оно што је заједничко наведеним одређењима јесте да је ријеч о пружању услуга безбједности било за тржиште или за јавне институције а које искључују, да кажемо традиционалне провајдере безбједности, првенствено полицију. У оквиру студија безбједности радови који се баве приватном безбједношћу фокусирају се на тематику приватних војних компанија (Bruneau, 2011; Dunningan, 2011).

Терминолошки проблеми јављају се када се појмови настали у енглеском језику преводе на језике јужнословенских народа. Тако рецимо Кесић (2009) *engl. private security* преводи као приватно обезбјеђење и тиме појму даје знатно уже значење. Он прави терминолошку разлику између приватног сектора безбједности и приватног обезбјеђења и наводи да је приватно обезбјеђење једна од компоненти приватног сектора безбједности. Овај аутор (Кесић, 2009) указује на два основна приступа у дефинисању приватног сектора безбједности. Шире одређење сектор безбједности дефинише као „скуп организованих облика дјеловања добровољног и комерцијално усмереног недржавног особља, чије примарне дјелатности укључују супротстављање криминалном понашању (Кесић, 2009: 11).“ У ужем смислу под појмом приватни сектор безбједности овај аутор дефинише на следећи начин: „скуп правно утемељених делатности, професионалног типа, ван оквира надлежности државних органа, које су организоване ради пружања одређених услуга заштите личне и имовинске сигурности грађана и прикупљање информација по наруџби (Кесић, 2009: 11-12).“ На основу ове дефиниције Кесић одређује компоненте појма приватне безбједности а то су: 1) уговорно обезбјеђење – дјелатности приватних предузећа или агенција за пружање услуга физичко-техничког обезбјеђења на уговорној основи, 2) унутрашње (сопствено) обезбјеђење – дјелатност служби за обезбјеђење унутар приватних компанија и предузећа и 3) приватна истражитељска дјелатност.

Иако се ради о обухватнијој дефиницији у односу на претходне она не обухвата одређене послове безбједности. Првенствено је ту ријеч о при-

ватним војним компанијама, приватним обавјештајним компанијама, те приватним казним установама. Ове дјелатности су у порасту и заузимају запажен удио на тржишту послова безбједности. Посебно су приватне војне компаније у порасту и њихово присуство је значајно у конфликтним регионима у свијету (Leander, 2005; Kinsey 2006). Поред тога, неолибералне политике и масован прилив мигранта довели су до приватизовања мигрантских и азилантских центара у појединим земљама (Menz, 2011).

ТЕОРИЈСКО-КОНЦЕПТУАЛНА ОДРЕЂЕЊА КОРПОРАТИВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ

У литератури под корпоративном безбједношћу најчешће се сматрају одјељења задужена за послове безбједности у оквиру компаније. Овакав модел није ништа ново, он је присутан већ деценијама, тачније, већ од почетка двадесетог вијека. Robert P. Weiss (Weiss, 2014) даје историјски осврт на почетне фазе развоја корпоративне безбједности на примјеру фабрике аутомобила Форд у Сједињеним Америчким Државама. Овај период је обиљежила употреба бруталне силе, застрашивања, тиранија, регрутовање доушника из редова радника и других чланова заједнице и пословног окружења. Све је то вршено у циљу контроле и дисциплиновања радника, спречавања штрајкова и побуна те повећања продуктивности рада. Weiss (Weiss, 2014: 17) наводи податке Националног одбора за односе са радницима (engl. *US. A National Labor Relations Board*) из 1936. године, да је тај одбор располагао подацима преко 200 регистрованих детективских агенција са више од 10.000 људи ангажованих на пословима индустријске шпијунаже и сламања штајкова. Послодавци из ауто-индустрије трошили су милионе долара за те услуге. Временом овај сектор је еволуирао и стекао велику репутацију у професионалном смислу.

Литература из ове области врло је ограничена у односу на радове који третирају тематику приватне безбједности. Сада ћемо сагледати нека одређења из постојеће литературе. Kovacich i Halibozek (Kovacich & Halibozek, 2003: 48) у Приручнику за менаџере за корпоративну безбједност под корпоративном безбједношћу сматрају процес којим се штити пословање привредних субјеката. За њих је корпоративна безбједност синоним за безбједност пословања (engl. *business security*). Корпоративна безбједност штити вриједности и имовину компаније. Ова два аутора сматрају да се приватна безбједност састоји из два дијела. Прво је ријеч о корпоративној безбједности коју још називају engl. *proprietary security* што би у српском језику најближе значило обезбјеђење имовине. Други елемент engl. *contract security*, или обезбјеђење на основу уговора. Оно што је овдје значајно јесте да они сматрају корпоративну безбједност саставним дијелом концепта приватне безбједности. Међутим, основаност такве тврдње је потребно преиспитати. Корпоративна безбједност функционише у оквиру компаније и

особље запослено на пословима безбједности су радници компаније. Корпоративна безбједност обавља све послове који се тичу безбједности пословања од заштите имовине, обавештајног рада у вези са пословањем до израде планова за ванредне ситуације. Безбједност по уговору (engl. *contract security*) је други елемент приватне безбједности по схватању ова два аутора. Ради се по продаји услуга безбједности другим привредним субјектима, институцијама или приватним особама. Kovacich i Halibozek (2003) даље наводе да те услуге компаније пружају ради стварања профита.

Мада ова подјела по Kovacich-у и Halibozek-у (2003) освјетљава два битна аспекта овог проблема – то су организационе разлике у начину дјеловања корпоративне и безбједности по уговору. Те разлике можемо назвати структуралним разликама. Затим, ту су функционалне разлике јер корпоративна безбједност има функцију заштите интереса корпорације и није намијењена тржишту. Са друге стране функција тзв. безбједности по уговору је примарно комерцијална, они продају услуге безбједности на тржишту у циљу стварања профита. Међутим, одређење Kovacich-а и Halibozek-а да се приватна безбједност састоји од корпоративне и безбједности по уговору потребно је критички преиспитати. Корпорације и друге организације које имају унутрашњу службу безбједности нужно не морају бити у приватном већ и јавном или мјешовитом власништву. Елемент својинских односа је врло битан у теоријско-концептуалном одређењу и приватне и корпоративне безбједности, а то ова два аутора нису имали у виду. Управо ту дистинкцију правилно уочавају Kevin Walby i Randy Lippert (Walby & Lippert, 2014: 2). Они наводе да се појам корпоративне безбједности често сматра синонимом за одјељења у оквиру компанија (engl. *in-house security*), да те услуге нису „купљене“ на основу уговора. Међутим, у најширем смислу, они сматрају да је корпоративна безбједност обезбјеђивање услуга безбједности у сврху остваривања корпоративних циљева.

Walby и Lippert појмом корпоративна безбједност сматрају синонимом за индустријску безбједност (Walby & Lippert, 2014: 2) која се односи на специфичан сектор привреде. Појам корпоративне безбједности доводе у везу са организацијом и наводе да је присутно термилошко преклапање појмова. У овом случају они употребљавају појам *органizaciona безбједност*. Да би се радило о корпоративној безбједности, она мора бити везана за корпоративни модел, без обзира да ли је ријеч о приватној или јавној организацији. Lippert и сарадници указују и на трендове *декомодификације*, као обрнути тренд од приватизације послова безбједности из надлежности јавног сектора. Они су истраживали рад одјељења корпоративне безбједности у оквиру организација локалне управе у Канади и закључили, између осталог, да дјеловање тих одјељења, а не ангажовање компанија по уговору, представља декомодификацију аранжмана када су услуге безбједности у питању. Са друге стране, ради се о комодификацији стратегија и технологија, што све указује на комплексност ове проблематике (Lippert et. al., 2013). Да корпоративна безбједност није искључиво подручје дјеловања

у приватном сектору потврђује и Brooks (2012: 2). Он указује на проблем непостојања сагласности око одређења појма корпоративне безбједности и указује на пријекну потребу да се то уради. Он под појмом корпоративна безбједност сматра подручје дјеловања гдје се пружају услуге безбједности било у оквиру јавног или приватног сектора у сврху заштите пословања и материјалних добара.

Ако пођемо од схватања да подручје дјеловања корпоративне безбједности може бити и у јавном и у приватном сектору, морамо имати на уму да корпорације нису само економске организације³ за које се априори везује концепт корпоративне безбједности. Поред привредних субјеката то могу бити и универзитети, невладине организације, политичке партије цркве, итд.

ПОСЛОВИ ПРИВАТНЕ И КОРПОРАТИВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ И ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ ДЈЕЛОВАЊА

У овом дијелу биће наведени послови који се најчешће врше у оквиру приватне безбједности и корпоративне безбједности. Када је ријеч о приватној безбједности, Kovacicih и Halibozek (2003) дефинишу као пружање услуга обезбјеђења, спровођења истрага или постављања алармних система и других напредних технолошких рјешења из области безбједности. Поред тога, компаније које пружају услуге безбједности на основу уговора могу бити глобалне компаније које пружају услуге анализе безбједносних ризика у појединим конфликтним подручјима у свијету, затим кризни менаџмент и др. Посебно је значајно сагледати дјеловање приватних безбједносних компанија у кризним регионима. Оне у највећем броју случајева обављају послове логистике, оперативне подршке оружаним снагама, обуку, савјетовања из области одбране, послове печевања криминалитета, те обавјештајне послове (Avant, 2012: 21). Ту су и приватне обавјештајне компаније које прикупљају и обрађују податке за потребе клијената, било да је ријеч о појединцима, компанијама или владама. Најчешће се ради о методу прикупљања и обраде обавјештајних података из отворених извора. Приватне обавјештајне компаније спроводе и друге послове попут сателитских снимања, електронског надзирања и праћења сигнала, извиђање и осматрање, спровођење психолошко-пропагандних активности и информатичког ратовања (Mikac, 2007: 91). Када је ријеч о приватној детективској дјелатно-

³ Како би бар приближно могли одредити садржину појма корпоративне безбједности, морамо сагледати етимологију ријечи корпорација. У лексикону страних ријечи (Вујаклија, 1986). Корпорација долази од латинске ријечи *lat. corporalis* – више лица удружених у истом циљу којима је држава признала права правног лица, еснаф, друштво, удружење. У социолошком смислу корпорација је друштвена организација, а сваку организацију сачињавају три основне компоненте, а то су људи, организациона структура и механизми управљања и одлучивања. Друштвене организације у социолошкој теорији (Kukić, 2004) дефинишу се се као групе људи организованих ради постизања одређених циљева, који су међусобно повезани на темељу формално утврђених улога и међусобних односа, сарадње и устројености.

сти, као једној од дјелатности у оквиру приватне безбједности – најчешће се ради о прикупљању информација о пословним партнерима и компанијама, провјери података о лицима која конкуришу за одређена радна мјеста, затим о прикупљању информација и доказа у вези са злоупотребом ауторских права (Вејновић, et al., 2008) спровођење тзв. брачних истрага, односно утврђивања ванбрачних веза, проналажење несталих лица, послови пратње и присмотре дјете ради утврђивања девијантних понашања, прикупљање доказа за потребе парничног или кривичног поступка, уручивање судских налога и других докумената, истраге унутар предузећа поводом отуђивања имовине, утврђивање захтјева за накнаду штете, праћење имовинског стања појединих лица, итд. Приватне казнене установе су такође једне од дјелатности које је држава пренијела у надлежност приватним компанијама. Тренд увођења приватних казnenих установа је у порасту првенствено у САД, Великој Британији, Аустралији, Јужној Африци, али и у појединим европским земљама. Основни узрок настанка приватних казnenих установа јесте значајан пораст затворске популације и немогућности да држава адекватно одговори насталим потребама. Приватизација казnenих установа има предности и недостатке и отвара бројна етичка питања, попут: „да ли држава смије препустити извршавање кривичних санкција недржавним субјектима и да ли се тиме доводи у питање ресоцијализација лица на уштрб профита (Кесић, 2009: 98).“

Nalla и Morash (Nalla & Morash 2002: 13) послове корпоративне безбједности сврставају у шест категорија: обезбјеђење лица, контрола улаза, заштита имовине, истраге, менаџмент ризика и „друго“. Brooks (2012) је радио истраживање у Аустралији и дошао до резултата да се послови корпоративне безбједности у првом реду односе на сигурносне технологије попут ИТ мрежа, видео надзор, контроле улаза, заштитне противпровалне системе, менаџмент ризика, управљање континуитетом пословања, физичко обезбјеђење, обезбјеђење личности, индустријска безбједност. Тек у другу категорију Brooks сврстава послове спровођења истрага, заштиту од пожара, заштиту на раду или обавјештајни рад у пословању. То нам указује да доминантни послови свакако зависе од карактеристика сваког друштва, његове економске развијености и специфичних захтјева тржишта.

Lippert и сарадници (Lippert et al., 2013: 216) наводе дјелокруг послова корпоративне безбједности на примјеру органа локалне управе у Канади. Ради се о пословима постављања и мониторинга видео надзора, патролна дјелатност, рјешавање ситуација непримјереног понашања, надзор над запосленим, спровођење истрага, контрола приступа, заштита имовине, обезбјеђење догађаја, обезбјеђење личности, спровођење тестова провере сигурносних система и уочавања слабости, затим едукација запослених у циљу повећања безбједносне културе и поштовања безбједносних процедура. Даље, Lippert и сарадници (2013) послове корпоративне безбједности сврставају у двије категорије по критеријуму комплексности. Прва категорија је *engl. physical* (заштита лица, контрола улаза и заштита имовине),

дакле послови који по овим ауторима захтијевају нижи ниво сложености. Друга категорије је *engl. knowledge* тј. послови који захтијевају комплекснија знања (истраге и менаџмент ризика). По овој подјели могли би сврстати само физичко обезбјеђење као посао нижег нивоа сложености, а све остале као послове који захтијевају комплексна знања. Класификацију послова корпоративне безбједности по Lippert-у и сарадницима потребно је критички преиспитати. Послови физичког обезбјеђења могу да захтијевају специјалистичка знања, у зависности од нивоа заштите објекта или лица која се штите. У тим случајевима се врши квалитетна селекција кадра, обезбјеђује висок ниво обуке, користе се савремена техничка опрема и ИТ технологије. Ти послови често захтијевају посебне вјештине (*engl. skills*) које се стичу обуком, далеко више него теоријска знања. Имајући у виду, била би адекватнија подјела послова на вјештине и знања (*engl. skills i knowledge*), него како то Lippert и сарадници наводе. Из наведеног можемо закључити да се послови у приватној или корпоративној безбједности не уклапају у стереотипно мишљење да се ради о ниско квалификованим пословима и ти послови често захтијевају висок ниво обучености и специјалистичка знања.

Из наведеног се може видјети широк спектар послова који се обављају у оквиру концепта корпоративне безбједности. Они се могу класификовати у категорије по њиховој сродности: 1) физичка безбједност 2) техничка безбједност 3) информациона безбједност 4) истраге 5) консалтинг 6) управљање кризама 7) обавјештајни послови.

Што се тиче организационих облика дјеловања у оквиру приватне безбједности то могу бити агенције за заштиту лица и имовине, затим унутрашње службе у оквиру приватних компанија, приватни истражитељи/детективи или детективске канцеларије, консултантске фирме из области безбједности, приватне војне компаније, приватне обавјештајне компаније, приватне казнене установе, мигрантски и азилантски центри.

Када је ријеч о корпоративној безбједности, корпорације имају посебна одјељења за обављање послова корпоративне безбједности, а запослени у тим одјељењима су радници те компаније. Са друге стране, корпорација, било да посједује посебно одјељење за корпоративну безбједност или не, може у циљу остваривања својих корпоративних интереса корисити услуге по уговору од других субјеката који на тржишту пружају услуге безбједности.

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА КОНЦЕПТА ПРИВАТНЕ И КОРПОРАТИВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Lippert и сарадници (Lippert et. al., 2013) су понудили типологију корпоративне безбједности и на тај начин дали допринос њеном концептуалном одређењу. Типологија се састоји из пет димензија корпоративне безбједности: 1) јавни или приватни статус 2) врста послова 3) надзор 4) *engl. source* тј. да ли се ради о одјељењима у оквиру компаније или о услугама на осно-

ву уговора 5) сертификација, обука и селекција кадра. Међутим, потребна су даља емпијска истраживања у другачијем културном, економском и политичком контексту како би се оцијенила њена епистемолошка и практична вриједност. Предложену типологију користимо као аналитички оквир за компарацију корпоративне и приватне безбједности. Свака од пет димензија из типологије упоређивана је и анализирана. Прво су приказани резултати истраживања Lippert-а и сарадника по наведеној типологији, затим је типологија, односно тај аналитички оквир кориштен за анализу приватне безбједности. На кају је извршено упоређивање приватне и корпоративне безбједности како би се сагледало у којим димензијама типологије постоје преклапања и сличности, а у којима разлике. На основу таквог приступа добићемо издиференцирани приказ концептуалних сличности и разлика приватне безбједности и корпоративне безбједности. На основу компаративне анализе може се закључити следеће:

Јавни или приватни статус

Статус агенција или појединаца које пружају услуге безбједности на основу уговора (приватна безбједност) увијек је приватни. Корпорације могу бити у јавном, мјешовитом или приватном власништву. Примјера ради, одјељења корпоративне безбједности, ако узмемо појам корпорације у ширем смислу, јесу органи локалне самоуправе, владине институције, велики привредни системи у државном или мјешовитом власништву. У том контексту корпоративна безбједност у потпуности не испуњава услов да се третира као приватна безбједност јер постоје статусно-правне разлике у смислу јавног а не искључиво приватног статуса, односно власништва.

Врсте послова

Према типологији (Lippert et al., 2013), у корпоративној безбједности присутна је „мјешавина“ послова које они категоришу по нивоу сложености на „физичке“ (engl. *physical*) и „послове који захтијевају комплекснија знања“ (engl. *knowledge*). То све зависи од саме корпорације која се штити и нивоа пријетњи и ризика са једне стране, и спремности менаџмента да развија одјељење безбједности у оквиру одређене компаније. Послови и у корпоративној безбједности и приватној безбједности различитог су нивоа сложености. У оквиру оба посматрана модела присутно је значајно преклапање послова. То су послови физичко техничке заштите, спровођење истрага, превенција криминалитета, кризни менаџмент, ИТ безбједност, обавјештајни послови итд. Чак постоји и сличност у врсти послова када се ради о кориштењу услуга приватних војних компанија које су ангажоване у конфликтним подручјима. Корпорације које послују у том окружењу ангажују приватне војне компаније за послове блиске заштите лица, пратње конвоја, обезбјеђења пословних објеката и инфраструктуре. Разлика је што се приватне војне компаније ангажују на пословима обављања борбених задатака, док се ти послови по правилу не врше у оквиру корпоративне безбједности.

Надзор

Трећа димензија безбједности наведене типологије односи се на надзор. Дакле, питање је ко врши надзор над овим дјелатностима. Значајне разлике у овом сегменту типологије не постоје између приватне и корпоративне безбједности. И једни и други морају пословати у складу са законом и другим прописима чију имплементацију контролишу државни органи, почевши од испуњавања услова за рад, лиценцирања особља, па надаље. Међутим, поред државе надзор над овим дјелатностима могу да обављају и професионална удружења, за примјер можемо навести АСИС у САД (American Society for Industrial Security), или рецимо Комору приватних детектива у Словенији, Мађарској итд. На одређени начин и тржиште врши надзор над њиховом дјелатношћу, исто као што је случај са надзором јавности када је јавна безбједност у питању. Пошто је приватна безбједност намијењена тржишту услуга, свакако да тржиште има значајан утицај на пословање субјеката који пружају услуге приватне безбједности. У литератури се наводе и друге неконвенционалне форме надзора када је ријеч о корпоративној безбједности, а које се односе на кривичну и грађанску одговорност менаџера безбједности. То исто важи и за менаџере у приватној безбједности (Lippert et al., 2013).

Да ли се ради о одјељењима у оквиру компаније или о услугама на основу уговора (engl. source)

У литератури поједини аутори (Kovacich & Halibozek, 2003) праве разлику између приватне и корпоративне безбједности првенствено на основу критеријума пружања услуга безбједности на основу уговора, што одговара приватној безбједности (engl. *contract/outsourcing*). Дакле, ријеч је о ангажовању приватних агенција за послове безбједности. Када се ради о корпоративној безбједности, мисли се на посебна одјељења за безбједност у оквиру компаније (engl. *in-house/insourcing*) чији радници су запослени у тој компанији. Ако пођемо од ширег одређења да се ради о свим активностима у циљу заштите компаније, компанија може ангажовати агенцију по основу уговора за одређене послове безбједности. Дакле, могућа су оба модалитета. Кључна разлика између приватне и корпоративне безбједности у овој димензији типологије је та што су послови приватне безбједности увијек намијењени тржишту у циљу стицања профита. Са друге стране, корпоративна безбједност штити интересе компаније и своје услуге не нуди на тржишту, али на том истом тржишту може да купује услуге безбједности како би интереси компаније били што боље заштићени.

Сертификација, обука и селекција кадрова

У литератури се наводи да особље ангажовано на пословима корпоративне безбједности у правилу има виши ниво образовања и степен обучености у односу на особље запослено у агенцијама за заштиту лица и објеката које пружају услуге безбједности на основу уговора (Lippert et al., 2013: 214).

Примјер за то је АСИС (American Society for Industrial Security) агенција која нуди професионалне сертификате и обуку што је стандард за минимум квалификација за менаџере корпоративне безбједности. Такође, треба навести чињеницу да се често дешава да искусни и обучени професионалци прелазе из државних агенција за спровођење закона на послове корпоративне безбједности (Nalla & Morash, 2002) и на друге послове у приватном сектору безбједности. Особље које ради у приватним агенцијама за обезбјеђење често је синоним за слабо плаћене послове и слабо обучене раднике обезбјеђења за разлику од особља које ради у одјељењима за безбједност у корпорацијама и који често похађају специјалистичке тренинге. Lippert и сарадници у својој типологији наглашавају управо ову разлику између корпоративне безбједности и оних који пружају услуге на основу уговора (contract guard security), односно приватне безбједности. Међутим, такво мишљење се мора критички преиспитати с обзиром да се у оквиру приватне безбједности врше различити послови, укључујући и оне које захтијевају високе квалификације и стручна знања. Такве тврдње нису поткријељене резултатима истраживања.

ЗАКЉУЧАК

Појам приватна безбједност и корпоративна безбједност често се користе као синоними. Циљ овог рада је био да се анализирају евентуалне концептуалне сличности и разлике између приватне безбједности и корпоративне безбједности. На основу прегледа доступне литературе може се закључити да постоји евидентан недостатак радова о теоријско-концептуалним питањима у вези са анализираним појмовима. Можемо рећи да поред бројних радова, посебно оних које третирају тематику приватне безбједности, недостаје општеприхваћен теоријски оквир за концептуализацију како приватне тако и корпоративне безбједности. У раду су наведена нека теоријска схватања у вези са овим појмовима. Пошли смо од претпоставке да приватна безбједност и корпоративна безбједност нису синоними и да је ријеч о два концепта који имају одређене заједничке карактеристике. Приватна безбједност и корпоративна безбједност су сродни појмови који имају значајне заједничке карактеристике (lat. *genus proximum*), али и специфичности што их чине различитим једно од другог (lat. *differentia specifica*). Како би наведену претпоставку потврдили или одбацили, извршили смо компаративну анализу између наведених појмова. У ту сврху, као аналитички оквир кориштена је типологија корпоративне безбједности Lipperta и сарадника (Lippert et al., 2013). Типологија се састоји из пет димензија: 1) јавни или приватни статус 2) врста послова 3) надзор 4) engl. *source* тј. да ли се ради о одјељењима у оквиру компаније или о услугама на основу уговора 5) сертификација, обука и селекција кадра. Тих пет димензија кориштено је и за анализу приватне безбједности и корпоративне безбједности. На основу компаративне анализе дошли смо до сљедећих кључних закључака: разлике

између приватне и корпоративне безбједности су у елементу 1) (јавни или приватни статус) и елементу 4) (engl. *source* тј. да ли се ради о одјељењима у оквиру компаније или о услугама на основу уговора). Можемо закључити да корпоративна безбједност у потпуности не испуњава услов да се третира као приватна безбједност јер постоје статусно правне различитости у смислу јавног а не искључиво приватног статуса, односно власништва. Поред тога, послови приватне безбједности су увијек намијењени тржишту у циљу стицања профита, што није случај са корпоративном безбједности. Корпоративна безбједност штити интересе компаније и своје услуге не нуди на тржишту, али на том истом тржишту може да купује услуге безбједности како би интереси компаније били што боље заштићени. Корпоративна безбједност је увијек везана уз корпоративни идентитет и то је њено специфично обиљежје што нужно не мора бити карактеристика дјелатности приватне безбједности. У осталим димензијама безбједности из типологије постоје значајна преклапања и нема битних разлика.

На основу компаративне анализе може се закључити да приватна безбједност и корпоративна безбједност јесу сродни, али су и концептуално различити појмови. Идентификоване разлике између приватне и корпоративне безбједности су значајне и због њих анализиране појмове не можемо посматрати на исти начин.

ЛИТЕРАТУРА

- Abrahamsen, R., & Williams, M. C. (2010). *Security beyond the state: Private security in international politics*. New York. Cambridge University Press.
- Avant, D. (2012). Mercenaries. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*.
- Brooks, D. J. (2012). Corporate Security: Using knowledge construction to define a practising body of knowledge. *Asian Journal of Criminology*, 8(2), 1-13
- Bruneau, T. (2011): *Patriots for Profit – Contractors and the Military in U.S. National Security*; Stanford. Stanford University Press.
- Cunningham, W. C., & Taylor, T. H. (1985). *Private security and police in America: The Hallcrest report*. Portland, OR: Chancellor Press.
- DeWaard, J. (1999). The private security industry in international perspective. *European journal on criminal policy and research*, 7(2), 143-174.
- Dunningan, M. (2011): *Victory for Hire – Private Security Companies' Impact on Military Effectiveness*; Stanford. Stanford University Press.
- Halibozek, E., & Kovacich, G. L. (2003). *The manager's handbook for corporate security: establishing and managing a successful assets protection program*. Butterworth-Heinemann.

- John E.E. (2005): Conceptualizing the Private Police. *Utah law review*, 2, 573-617.
- Johnston L. (1991). *Privatisation and police function: from „new police“ to „new policing“* -in. Reiner R. and Cross M. (ed.): *Beyond Law Order: Criminal Justice Policy and Politics in the 1990s*, Basingstoke, Macmillian, pp. 18-40.
- Jones, T., & Newburn, T. (1998). *Private security and public policing*. Clarendon Press.
- Kakalik, J. S., & Wildhorn, S. (1971). The Private Police Industry: Findings and Recommendationes (5 volume Rand report for the US Department of Justice), Santa Monica, Rand Corporation.
- Кесић, З. (2009). *Приватни сектор у контроли криминалитета*. Београд: Досије Студио.
- Kinsey, C. (2006). *Corporate soldiers and international security: The rise of private military companies*. Routledge.
- Кукић, С. (2004). *Социологија: теорије друштвене структуре*. Sarajevo Publishing.
- Leander, A. (2005). The power to construct international security: On the significance of private military companies. *Millennium*, 33(3), 803-825.
- Lippert, R. K., Walby, K., & Steckle, R. (2013). Multiplicities of corporate security: Identifying emerging types, trends and issues. *Security journal*, 26(3), 206-221.
- Loader I. (2000). Plural policing and democratic governance. *Social and Legal Studies* 9, 323-345.
- Menz, G. (2011). Neo-liberalism, privatization and the outsourcing of migration management: a five-country comparison. *Competition & Change*, 15(2), 116-135.
- Микац, Р. (2007). Феномен „приватних војних организација”: незаобилазне компоненте у сукобима 21. столећа. *Полемос: часопис за интер-дисциплинарна истраживања рата и мира*, 10(20), 85-107.
- Nalla, M.K. and Morash, M.A. (2002). Assessing the scope of corporate security: Common practices and relationships with other business functions. *Security Journal* 15(3), 7–19.
- Nemeth, C. P. (2018). *Private security: An introduction to Principles and Practice*. CRC Press Taylor & Francis Group.
- Печујлић, М. (2002). *Глобализација: два лика света*. Београд. Гутенбергова галаксија.
- Sarre, R., & Prenzler, T. (2005). *The law of private security in Australia*. Pyrmont, Thomson Lawbook.

- Shearing, C. D., & Stenning, P. C. (1981). Modern private security: its growth and implications. *Crime and justice*, 3, 193-245.
- Shearing, C. D., & Stenning, P. C. (1983). Private security: implications for social control. *Social problems*, 30(5), 493-506.
- South N. (1994). Privatizing policing in the European Market. *European Sociological Review*, 10(3), 219-231.
- South, N. (1988). *Policing for profit: The private security sector*. Sage.
- Stenning P. C. and Shearing C. D. (1980). The quiet revolution – The nature, development and general legal implications of private policing in Canada, *Criminal Law Quarterly*, 22, 220-248
- Stiglic, E. J. (2004). *Protutječnosti globalizacije*. Beograd: SBM-h.
- Van Steden, R. (2007). *Privatizing Policing – Describing and Explaining the Growth of Private Security*. Den Haag: BJu Legal Publishers.
- Walby, K., & Lippert, R. K. (2014). Introduction: Governing Every Person, Place, and Thing—Critical Studies of Corporate Security. In *Corporate Security in the 21st Century* (pp. 1-13). London: Palgrave Macmillan.
- Weiss, R. P. (2014). Corporate security at Ford Motor Company: from the great war to the cold war. In *Corporate Security in the 21st Century* (pp. 17-38). London: Palgrave Macmillan.
- Вебер, М. (1976). *Привреда и друштво*. Београд: Просвета.
- Вејновић, Д., Тривуновић, Ј., Матијевић, М., Ђокић, П., Вртовец, З., Лалић, В., Шикман, М., Перко, Ј., Ђукић С. (2008). *Детективска дјелатност – теоријски и практични аспекти по стандардима Европске уније*. Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.
- Vejnović, D., Lalić, V., Šikman, M. (2010). Private Security in Bosnia and Herzegovina. In: Corder, G., Corder, A., Das, D. (Eds). *Urbanization, Policing, and Security – Global Perspectives*. (389-402). New York: Taylor & Francis Group,
- Вујакија, М. (1986). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: БИГЗ.

Рад примљен: 01. 03. 2019.

Рад прихваћен: 29. 03. 2019.

СТРУКТУРА МОТОРИЧКИХ СПОСОБНОСТИ СТУДЕНАТА ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА

DOI 10.7251/ZBK1901071P

COBISS.RS-ID 8273432

УДК 572.512-057.875

Оригинални научни рад

Дарко Паспаљ¹

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Милан Гужвица

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Лазар Вулин

Основна школа Козице, Оштра Лука

Апстракт: На узорку од 84 студента Факултета безбједносних наука из Бањалуке, примијењен је систем од 16 моторичких варијабли с циљем да се утврди структура њихових моторичких способности. Примјеном факторске анализе по Кајзер-Гутмановом критеријуму утврђено је 6 латентних моторичких димензија. Први фактор дефинисан је као фактор механизма за структурирање кретања, јер је представљен варијаблама за процјену координације и фреквенције покрета. Други фактор дефинисан је као фактор механизма за регулацију трајања екситације, јер је представљен мјерама за процјену репетитивне и статичке снаге руку, тупа и ногу. Трећи фактор дефинисан је као фактор механизма за регулацију тонуса и синергијску регулацију, јер је представљен варијаблама за процјену мјера флексибилности. Четврти фактор дефинисан је као фактор механизма интензитета екситације, јер је представљен варијаблом којом се испитује експлозивна снага кроз способност брзине трчања. Пети фактор је такође дефинисан као фактор синергијске регулације и регулације тонуса, јер је престављен варијаблом за процјену равнотеже, док је шести фактор дефинисан као фактор интензитета екситације, јер је представљен са три варијабле за процјену експлозивне снаге и једном варијаблом за процјену флексибилности. Овај рад је покушај да се покаже да је издвојена хијерархијска структура моторичких способности од изузетне теоријске и практичне вриједности, при чему би поменути фактори требали представљати одредницу за предикцију моторичких способности и програмирање тренажних оператора у настави Специјалног физичког образовања.

Кључне ријечи: факторска анализа, студенти, моторичке способности

¹ Аутор за кореспонденцију: др Дарко Паспаљ, доцент на Факултету безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци. E-mail: darko.paspalj@fbn.unibl.org

УВОД

Процеси избора, усмјеравања и праћења у области специјалног физичког образовања, незамисливи су без информација о моторичким способностима студената, из чега произлази да је за озбиљно програмирање кинезиолошких тренажних оператора неопходно познавање структуре моторичких способности, које су одговорне за ефикасност моторичког понашања студената Факултета безбједносних наука код рјешавања ситуационо-моторичких проблема различитог нивоа сложености у концептуалним и ситуационим условима. Под моторичким способностима најчешће се подразумевају својства индивидуе која изражавају његову физичку припремљеност за извођење одређеног рада и способност за стваралачко испољавање властите личности а које се у експерименталним истраживањима обично свде на операционално дефинисане латентне димензије изведене из неког система мјерних инструмената. Досадашња истраживања хијерархијског функционалног модела моторичких способности (Зациорски, 1975; Гредел, Метикош, Хошек & Момировић, 1975; Ђорђевић, 1989; Кукољ 1996) указују на то да су у простору првог реда дефинисани хипотетски фактори феноменолошког модела који обухватају координацију, снагу, издржљивост, брзину, флексибилност, прецизност и равнотежу, док су на основу истраживања Курелића и сарадника (1975), са аспекта функционалних механизма у простору другог реда дефинисани хипотетски фактори који обухватају: механизам за структурирање кретања, механизам за регулацију тонуса и синергијску регулацију, механизам за регулацију интензитета екситације и механизам за регулацију трајања екситације. Специјално физичко образовање (СФО) као дио физичке културе има за циљ психосоматско усавршавање студената кроз постизање и одржавање базичних и специјалних знања и способности (Благојевић, Допсај & Вучковцић, 2006), при чему добро дефинисан едукативни и тренажни третман, треба да трансформише опште и специјалне физичке способности у складу са професионалним потребама радника МУП-а и других агенција које се баве безбједносним пословима (Милошевић, 1985; Милошевић & Зулић, 1988; Милошевић, Гавриловић & Иванчевић, 1988; Благојевић, Допсај & Вучковић, 1996; Вучковић, 2002; Допсај, Милошевић, Благојевић & Вучковић, 2002). Програмске активности СФО-а, спадају у полиструктуралне ацикличке активности које карактерише мноштво техничких елемената, богата тактика поступања, разноликост покрета цијелог тијела и појединих његових дијелова у различитим правцима са промјењивом јачином и темпом дјеловања при чему моторичке способности имају доминантну улогу у односу на остале адаптивне карактеристике (Милошевић, Мудрић, Јовановић, Амановић & Допсај, 2005). Имајући у виду наведено можемо закључити да су добро развијене моторичке способности и адекватан ниво увјежбаности специфичних моторичких задатака један од основних фактора којима се обезбјеђују услови за успјешност у раду радника МУП-а и других агенција које се баве безбједносним пословима (Милошевић, 1985; Благојевић и сарадници, 2006; Допсај и сарадници,

ци 2002). С обзиром на то да сазнање о смјеру и интензитету дјеловања на трансформацију психосоматског статуса студената омогућује адекватно и оптимално програмирање наставних садржаја СФО-а, а да је на основу досад објављених истраживања, утврђено да моторичке способности у великој мјери утичу на ефиканост усвајања и примјену програмских садржаја СФО-а, као и чињеницу да настава СФО-а значајно утиче на трансформацију моторичких способности студената, ово истраживање је имало за циљ утврђивање моторичке хијерархијске структуре код студената Факултета безбједносних наука у Бањалуци, ради класифицирања студената на основу моторичких способности у што хомогеније групе, због боље ефикасности извођења наставе из наставног предмета специјално физичко образовање. На основу овако дефинисаног циља истраживања као и чињенице да се ради о позитивно селекционисном узорку претпоставка је да студенти Факултета безбједносних наука имају одговарајућу структуру моторичких способности, те да ће алгоритам факторске анализе трансформисати скуп манифестних моторичких варијабли у предвиђен број релевантних моторичких фактора.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Узорак испитаника

Узорак испитаника сачињавала су 84 студента мушког пола, прве године Факултета безбједносних наука из Бањалуке, старосне доби $19 \pm 0,6$ година. Сви ентитети који су сачињавали узорак били су клинички здрави и без видљивих морфолошких недостатака. Основни антропоморфолошки показатељи тестираног узорка су износили: ТВ $181,85 \pm 6,13$ цм, ТТ $78,25 \pm 9,19$ кг и БМИ $23,71 \pm 2,43$ кг/м².

Узорак варијабли

Овим истраживањем није било могуће обухватити цијели простор моторике, због тога је извршен покушај да се анализа структуре моторичких способности врши на нивоу фактора другог реда са репрезентативним мјерним инструментима за процјену примарних фактора, при чему је простор моторике био покривен са 16 тестова: тапинг руком (МБФТАП), тапинг ногом (МБФТАН), окретност на тлу (МАГОНТ), кораци у страну (МАГКУС), стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу (МБАП10), искрет (МФЛИСК), одножење лежећи бочно (МФЛОЛБ), претклон на клупи (МФЛПРК), скок у даљ с мјеста (МФЕСДМ), спринт из високог старта на 20 м (МФЕ20В), бацање медицинке из лежања на леђима (МФЕБМЛ), бацање рукометне лопте из сједа разножног са тла (МФЕБРЛ), потисак са равне клупе (МРАБПТ), подизање трупа с теретом (МРЦДТТ), получучњевци с теретом (МРЛПЦТ) и хоризонтални издржај на леђима (МСЦХИЛ). Све варијабле за процјену моторичких способности посједују потребне метријске карактеристике (Метикош и сарадници 1989).

МЕТОДЕ ОБРАДЕ ПОДАТАКА

Статистичка обрада података урађена је на ПЦ рачунару Пентијум IV, уз употребу апликационог статистичког програма СПСС (верзија 20,00). Основне мјере централне тенденције и мјере дисперзије резултата дефинисане су помоћу: аритметичке средине и стандардне девијације. У циљу тестирања правилности дистрибуције података коришћен је Колмогоров-Смирнов тест, док је тестирање алтернативне хипотезе извршено примјеном мулти-варијантног модела факторске анализе, гдје је значајност главних компоненти утврђена на основу Кајзер-Гутмановог критеријума. Да би се утврдиле стварне релације међу издвојеним димензијама користила се Облимин ротација, након чега је добијена матрица структуре и матрица склопа.

РЕЗУЛТАТИ

У Табели 1 приказани су дескриптивни параметри варијабли за процјену моторичких способности. Повећане вриједности стандардне девијације мјера за процјену флексибилности, експлозивне снаге и снаге упућују на велику варијабилност резултата око аритметичких средина али узимајући у обзир величину узорка ову појаву можемо сматрати нормалном. Резултати Колмогоров-Смирнов теста за анализу нормалности распореда показују да већина варијабли описује нормалан распоред, док су вриједности мање од 0,05 забиљежене код варијабли за процјену координације и равнотеже (МАГОНТ, МАГКУС и МБАП10), као и код варијабли за процјену флексибилности и снаге (МБФЛОЛБ и МРЛЦДТТ).

Табела 1. Основни дескриптивни параметри дистрибуција моторичких варијабли

Варијабле	Број испитаника	Средња вриједност	Стандардно одступање	Колмогоров-Смирнов тест (значајност)
МБФТАП	84	40.49	6.35	0.054
МБФТАН	84	32.45	3.90	0.054
МАГОНТ	84	12.87	3.70	0.002
МАГКУС	84	9.24	1.40	0.021
МБАП10	84	3.71	2.96	0.002
МФЛИСК	84	75.18	19.27	0.096
МФЛОЛБ	84	72.29	11.33	0.043
МФЛПРК	84	50.73	9.38	0.140
МФЕСДМ	84	248.73	15.16	0.844
МФЕ20В	84	3.31	0.14	0.727
МФЕБМЛ	84	130.00	18.19	0.224
МФЕБРЛ	84	190.00	32.71	0.677

Варијабле	Број испитаника	Средња вриједност	Стандардно одступање	Колмогоров- Смирнов тест (значајност)
МРАБПТ	84	34.98	11.95	0.173
МРЦДТТ	84	26.77	9.71	0.034
МРЛПЦТ	84	23.49	9.06	0.082
МСЦХИЛ	84	23.46	10.86	0.062
Н	84			

Легенда: Н – број испитаника; **Меан** – аритметичка средина; **Стд. Деватион** – стандардна девијација; **КСП** – вриједност вјероватноће Колмогоров-Смирнов теста; МБФТАП – тапинг руком; МБФТАН – тапинг ногом; МАГОНТ – окретност на тлу; МАГКУС – кораци у страну; МБАП1О – стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу; МФЛИСК – искрет; МФЛОЛБ – одножење лежећи бочно; МФЛПРК – претклон на клупи; МФЕСДМ – скок у даљ с мјеста; МФЕ20В – спринт из високог старта на 20 м; МФЕБМЛ – бацање медицинке из лежања на леђима; МФЕБРЛ – бацање рукометне лопте из сједа разножног са тла; МРАБПТ – потисак са равне клупе; МРЦДТТ – подизање трупа с теретом; МРЛПЦТ – получучњеви с теретом; МСЦХИЛ – хоризонтални издржај на леђима,

Табела 2. Матрица интјеркорелације варијабли за процјену моторичких способности

	МБФТАП	МБФТАН	МАГОНТ	МАГКУС	МБАП1О	МФЛИСК	МФЛОЛБ	МФЛПРК	МФЕСДМ	МФЕ20В	МФЕБМЛ	МФЕБРЛ	МРАБПТ	МРЦДТТ	МРЛПЦТ	МСЦХИЛ
МБФТАП	1.00															
МБФТАН	.213	1.00														
МАГОНТ	-.277	-.254	1.00													
МАГКУС	-.289	-.244	.617	1.00												
МБАП1О	.022	.011	-.132	-.146	1.00											
МФЛИСК	-.074	-.089	-.029	.009	-.194	1.00										
МФЛОЛБ	.145	.232	.010	-.097	-.009	-.435	1.00									
МФЛПРК	.072	-.013	-.118	-.173	.113	-.357	.152	1.00								
МФЕСДМ	.164	.157	-.318	-.235	.200	-.038	.099	.142	1.00							
МФЕ20В	.089	-.042	-.006	-.030	-.077	-.087	.083	.082	-.181	1.00						
МФЕБМЛ	.060	-.072	-.131	-.049	-.174	.024	-.095	.131	.178	-.073	1.00					
МФЕБРЛ	.169	-.088	-.101	-.268	.104	-.100	.068	.351	.281	-.102	.326	1.00				
МРАБПТ	-.089	-.111	.005	.051	-.061	-.016	.011	.053	-.082	-.011	.334	.124	1.00			
МРЦДТТ	.114	-.180	-.017	-.038	-.124	.082	.061	.202	-.046	-.060	.253	.099	.454	1.00		
МРЛПЦТ	-.016	-.067	-.147	-.094	.175	-.236	.099	.262	.083	-.035	.139	.200	.311	.273	1.00	
МСЦХИЛ	-.016	-.031	-.055	-.086	-.162	.060	-.198	.237	.034	.029	.217	.047	.276	.438	.187	1.00

Легенда: МБФТАП – тапинг руком; МБФТАН – тапинг ногом; МАГОНТ – окретност на тлу; МАГКУС – кораци у страну; МБАП10 – стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу; МФЛИСК – искрет; МФЛОЛБ – одножење лежећи бочно; МФЛПРК – претклон на клупи; МФЕСДМ – скок у даљ с мјеста; МФЕ20В – спринт из високог старта на 20 м; МФЕБМЛ – бацање медицинке из лежања на леђима; МФЕБРЛ – бацање рукометне лопте из сједа разножног са тла; МРАБПТ – потисак са равне клупе; МРЦДТТ – подизање трупа с теретом; МРЛПЦТ – получучњеви с теретом; МСЦХИЛ – хоризонтални издржај на леђима,

Табела 3. Матрица карактеристичних корјенова и објашњени дијелови заједничке варијансе

Компоненте	Почетне својствене вриједности			Сума квадрата оптерећења			Ротација суме квадрата
	Карактеристични коријен	Варијанса %	Кумулативни низ %	Карактеристични коријен	Варијанса %	Кумулативни низ %	Карактеристични коријен
1	2.735	17.091	17.091	2.735	17.091	17.091	2.235
2	2.275	14.216	31.307	2.275	14.216	31.307	2.249
3	1.683	10.521	41.828	1.683	10.521	41.828	1.762
4	1.355	8.469	50.297	1.355	8.469	50.297	1.233
5	1.119	6.993	57.290	1.119	6.993	57.290	1.392
6	1.063	6.643	63.933	1.063	6.643	63.933	1.921
7	.899	5.621	69.554				
8	.834	5.211	74.765				
9	.714	4.462	79.226				
10	.662	4.140	83.366				
11	.613	3.834	87.200				
12	.571	3.570	90.770				
13	.481	3.005	93.775				
14	.423	2.643	96.419				
15	.289	1.807	98.225				
16	.284	1.775	100.000				

Табела 4. Факторска анализа моторичких способности – матрица структуре

Матрица структуре						
	1	2	3	4	5	6
МАГОНТ	-.845					
МАГКУС	-.811					
МБФТАН	.522		.382			-.357
МБФТАП	.515					
МРЦДТТ		.783				
МРАБПТ		.766				
МСЦХИЛ		.643				
МРЛПЦТ		.554			-.494	
МФЛОЛБ			.870			
МФЛИСК			-.729			
МФЕ20В				.829		
МФЕСДМ	.340			-.413		.410
МБАП10					-.796	
МФЕБРЛ						.839
МФЕБМЛ		.311			.356	.557
МФЛПРК				.350		.505

Легенда: МАГОНТ – окретност на тлу; МАГКУС – кораци у страну; МБФТАН – тапинг ногом; МБФТАП – тапинг руком; МРЦДТТ – подизање трупа с теретом; МРАБПТ – потисак са равне клупе; МСЦХИЛ – хоризонтални издржај на леђима; МРЛПЦТ – получучјеви с теретом; МФЛОЛБ – одножење лежећи бочно; МФЛИСК – искрет; МФЕ20В – спринт из високог старта на 20 м; МФЕСДМ – скок у даљ с мјеста; МБАП10 – стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу; МФЕБРЛ – бацање рукометне лопте из сједа разножног са тла; МФЕБМЛ – бацање медицинке из лежања на леђима; МФЛПРК – претклон на клупи;

Табела 5. Факторска анализа моторичких способности – матрица склопа

Матрица склопа						
	1	2	3	4	5	6
МАГОНТ	-.820					
МАГКУС	-.807					
МБФТАП	.558					
МБФТАН	.533		.406			
МРЦДТТ		.789				
МРАБПТ		.754				
МСЦХИЛ		.661				
МРЛПЦТ		.546			-.508	
МФЛОЛБ			.855			
МФЛИСК			-.748		.338	
МФЕ20В				.820		
МБАП1О					-.796	
МФЕБРЛ						.836
МФЕБМЛ		.420			.315	.583
МФЛПРК			.311	.355	-.301	.576
МФЕСДМ	.436			-.446		.452

Легенда: МАГОНТ – окретност на тлу; МАГКУС – кораци у страну; МБФТАП – тапинг руком; МБФТАН – тапинг ногом; МРЦДТТ – подизање трупа с теретом; МРАБПТ – потисак са равне клупе; МСЦХИЛ – хоризонтални издржај на леђима; МРЛПЦТ – получучњеви с теретом; МФЛОЛБ – одножење лежећи бочно; МФЛИСК – искрет; МФЕ20В – спринт из високог старта на 20 м; МБАП1О – стајање на једној ноzi попречно на клупици за равнотежу; МФЕБРЛ – бацање рукометне лопте из сједа разножног са тла; МФЕБМЛ – бацање медицинке из лежања на леђима; МФЛПРК – претклон на клупи; МФЕСДМ – скок у даљ с мјеста;

Табела 6. Матрица интеркорелација изолованих латентних димензија

Фактори	1	2	3	4	5	6
1	1.000	-.028	.129	-.059	.006	.154
2	-.028	1.000	-.042	.051	.010	.202
3	.129	-.042	1.000	.032	-.084	.064
4	-.059	.051	.032	1.000	-.013	-.018
5	.006	.010	-.084	-.013	1.000	-.096
6	.154	.202	.064	-.018	-.096	1.000

ДИСКУСИЈА

Поређењем резултата овог истраживања (приказаних у Табели 1) са резултатима истраживања које су према Метикош, Хофман, Прот, Пинтар и Ореб (1989) исти аутори провели 1981. године на популацији студената Факултета за физичку културу из Загреба, не уочавају се битне разлике код варијабли којима је процјењивана координација (МАГОНТ и МАГКУС) те варијабле за процјену експлозивне снаге горњих екстремитета (МФЕБМЛ). На основу увида у остварене резултате показало се да су студенти Факултета за физичку културу остварили боље резултате код варијабли за процјену снаге трупа (МРЦДТТ) и ногу (МРЛПЦТ), те варијабле за процјену равнотеже (МБАП10), као и варијабле за процјену покретљивости у зглобу рамена (МФЛИСК), док су студенти Факултета безбједносних наука остварили боље резултате код варијабли за процјену фреквенције покрета руком и ногом (МБФТАН и МБФТАП), те варијабли за процјену експлозивне снаге доњих и горњих екстремитета (МФЕСДМ, МФЕ20В и МФЕБРЛ) и снаге руку, раменог појаса и леђа (МРАБПТ и МСЦХИЛ), као и варијабли за процјену флексибилности ногу и трупа (МФЛОЛБ и МФЛПРК). На основу наведеног можемо закључити да студенти Факултета за физичку културу имају већу снагу трупа и ногу те бољу покретљивост у зглобу рамена и равнотежу од студената Факултета безбједносних наука, док студенти Факултета безбједносних наука имају бољу фреквенцију покрета руком и ногом, експлозивну снагу доњих и горњих екстремитета, репетитивну снагу руку и статичку снагу трупа те бољу флексибилност трупа и ногу. С обзиром на то да је варијабилитет и коваријабилитет тестова за фреквенцију покрета одговоран за способност структурирања кретања, док експлозивну снагу одређује механизам за регулацију интензитета екситације а репетитивну и статичку снагу механизам за регулацију трајања екситације, можемо сматрати да су ови механизми код студената Факултета безбједносних наука на вишем нивоу у односу на студенте Факултета за физичку културу.

Анализом матрице интеркорелација варијабли за процјену моторичких способности (Табела 2) може се уочити да је највећа повезаност добије-

на унутар блока варијабли за процјену координације (МАГКУС и МАГОНТ). Значајна повезаност забиљежена је и унутар блока варијабли за процјену репетитивне снаге (МРЦДТТ и МРАБПТ) и (МРЦДТТ и МСЦХИЛ), блока варијабли за процјену експлозивне снаге (МФЕБРЛ и МФЕБМЛ) и блока варијабли за процјену снаге (МРЛПЦТ и МРАБПТ), док је значајна негативна повезаност добијена унутар блока варијабли за процјену флексибилности (МФЛОЛБ и МФЛИСК и МФЛПРК и МФЛИСК). Такође, значајна повезаност забиљежена је и између варијабли за процјену флексибилности и експлозивне снаге (МФЛПРК и МФЕБРЛ), као и варијабли за процјену експлозивне снаге и снаге (МФЕБМЛ и МРАБПТ), док је негативна повезаност добијена између варијабли за процјену координације и експлозивне снаге (МАГОНТ и МФЕСДМ). С обзиром на то да остварено мање вријеме у тесту окретност на тлу (МАГОНТ) представља бољи резултат, ову повезаност можемо сматрати значајном. Између осталих посматраних варијабли добијена је веома слаба (позитивна и негативна) или безначајна повезаност. На основу вриједности Кајзер-Мејер-Оклиновог показатеља и статистичке значајности Бартлетовог теста сферичности, моделом факторске анализе утврђена је латентна структура моторичких способности студената Факултета безбједносних наука из Бањалуке.

Анализом главних компоненти (Табела 3) уз примјену Кајзер-Гутмановог критеријума екстраховано је 6 значајних латентних димензија које укупно објашњавају 63,93% варијансе цијелог система, при чему њихов појединачни допринос износи за прву главну компоненту 17,09 5%, за другу 14,21%, за трећу 10,52%, за четврту 8,46%, за пету 6,99% и за шесту 6,64% заједничке варијансе.

На основу матрице структуре и матрице склопа моторичких способности (Табеле 4 и 5) видљиво је да први изоловани фактор јасно представљен и састављен од варијабли за процјену координације (МАГОНТ и МАГКУС) и варијабли за процјену фреквенције покрета (МБФТАП и МБФТАН), што омогућава студентима да врше сложене моторне радње и да их адекватно реорганизују у новим условима. Способност брзе промјене правца кретања (у чијој основи стоји синхронизација рада моторних јединица) омогућава брзу промјену ставова и гардова, брзу промјену смјера и правца напада, брзо извођење комбинација кретања са ударцима и блоковима, брзо извођење одбрана и истовремено извођење кретања, блокова и удараца при различитим нападима, док је фреквенција покрета битна у реализацији цикличких структура напада, у оним ситуацијама у којима се у циљу напада или одбране понавља одређени број техничких елемената као што су кретања комбинована са блоковима, ударцима, чишћењима или бацањима (Милошевић и сарадници 2005). С обзиром на то да је ријеч о способности управљања покретима цијелог тијела или одређеним његовим дијеловима у простору, те да је брзина рјешавања и извођења комплексних моторичких задатака и извођење једноставних покрета уз што већи број понављања у јединици времена суштинско обиљежје садржине већине задатака ових мјер-

них инструмената (чију основу најбоље дефинише механизам за структурирање кретања), овај фактор можемо дефинисати као фактор структурирања кретања.

Други изоловани фактор састоји се од мјера за процјену репетитивне и статичке снаге руку, тупа и ногу (МРЦДТТ, МБАБПТ, МСЦИЛ и МРЛП-ЦТ), која је дефинисана као способност дуготрајног рада на темељу наизмјеничних контракција и релаксација мишића и као способност извођења изометријских контракција са одређеним трајањем, што омогућава студентима велики број извођења и понављања одређених техника приликом едукације у циљу напада или одбране, као и контролу над противником приликом извођења транспорта на краћем или дужем путу. У дефинисању механизма који би био одговоран за репетитивну и статичку снагу пошло се од сазнања да квантитативне и квалитативне карактеристике снаге зависе о анатомским, биомеханичким и физиолошким карактеристикама локомоторног апарата као подсистема којим се управља и о физиолошким и психолошким карактеристикама централног нервног система као управљајућег подсистема у чијој основи физиолошких процеса је регулисање трајања екситације у оним дијеловима централног нервног система који изазивају активирање мишића, тако да овај фактор можемо дефинисати као фактор регулације трајања екситације.

Трећи фактор има врло једноставну структуру а дефинишу га варијабле за процјену мјера флексибилности (МФЛОЛБ и МБФЛИСК) у чијој основи су кретни задаци који захтијевају способност реализације једнократне максималне амплитуде покрета, са могућности развијања велике екситације у примарним моторичким центрима мождане коре и у оним субкортикалним језгрима који функционишу као амплификатори или модулатори еферентних информација. С обзиром на то да на резултате у овим тестовима утиче правовремено укључивање и искључивање агонистичких и антагонистичких мишићних група те фина регулација кретања којом је могуће описати оптималну путању кретања (чију основу најбоље дефинише механизам за регулацију тонуса и синергијску регулацију), тако да овај фактор можемо дефинисати као фактор за регулацију тонуса и синергијску регулацију.

Четврти фактор дефинише варијабла којом се испитује експлозивна снага кроз способност брзине трчања (МФЕ20В). Имајући у виду чињеницу да брзина генерисања силе условљава ефикасност реализације блокова, удараца и кретања у гарду, а да промјена брзине генерисања силе омогућава нагла склањања са правца напада, улажења у противника, брзу промјену смјера кретања и изненадне нападе што захтијева дисконтинуирано напрезање мишића (у чијој основи је интензитет екситације неуромишићног система који проузрокује екситацију максимално могућег броја моторних јединица при изведеним или покушаним моторичким покретима), за шта је одговоран механизам за регулацију интензитета екситације, овај фактор можемо дефинисати као фактор интензитета екситације.

Пети фактор одређује варијабла за процјену равнотеже (МБАП10), дефинисана као способност одржавања равнотежног положаја отворених очију у заданом положају на смањеној и стабилној површини ослонца (како на основу информација из видног анализатора о положају тијела у поређењу са референтном тачком, тако и на основу информација из кинестетичког анализатора и вестибуларног апарата), при чему се као генератор шума јављају случајни покрети. Имајући у виду чињеницу да технику програмских садржаја СФО-а представља систем рационалних покрета и кретања који се испољавају у достигнутим нивоима усвојености (као што су типизирани кретања, блокови, ударци, бацања, чишћења и полуге), којом приликом поједини сегменти тијела мијењају међусобни положај (па самим тим ремете и равнотежу), произлази да је током обостраног напада успјешнији онај студент који зна да одржава властиту равнотежу а да притом истовремено ремети противникову равнотежу и користи његове грешке при извођењу одређених напада или захвата. На основу сазнања да манифестација регулације тонуса у моторичким реакцијама контролише редослијед, омјер и интензитет укључивања и искључивања моторичких јединица агонистичких и антагонистичких мишићних скупина као и величину силе која се у њима генерише и овај фактор је могуће дефинисати као фактор синергијске регулације и регулације тонуса.

Шести фактор представљен је преко три мјере експлозивне снаге (МФЕБРЛ, МФЕБМЛ, МФЕСДМ) које се налазе у склопу механизма за процјену регулације интензитета екситације (који је одговоран за истовремено активирање максималног броја моторичких јединица у јединици времена) и једне мјере флексибилности (МФЛПРК) у којој резултат у највећој мјери зависи од способности регулације тонуса антагониста задње ложе буте (која омогућава постизање максималне амплитуде покрета), за шта је у највећој мјери задужен механизам за регулацију тонуса и синергијску регулацију. С обзиром на то да прва два теста у својим реакцијама укључују мускулатуру руку и раменог појаса а произведена сила се преноси на вањске објекте који се под њеним дјеловањем крећу у простору, док трећи тест укључује мускулатуру ногу при чему произведена сила резултира премјештањем тијела у простору, као и чињеницу да експлозивна снага утиче на брзину удараца, блокова, улазака за бацање, бацања, одбрану од захвата држања, одбрану од бацања и раскидање противниковог гарда, затим на брзину улазака у противника при разним врстама напада, за избјегавање напада, брзину одбрана од удараца, хватова и држања (Милошевић и сараданици 2005), док флексибилност трупа утиче на ефикасност реализације техника бацања и полуга које се изводе уз наглашени претклон тијела према напријед као и техника бацања које се изводе увинућем према назад, те чињеницу да највећу пројекцију на овај фактор има варијабла МФЕБРЛ (у чијој основи је краткотрајна мишићна контракција изазвана максималном величином екситације из ЦНС-а, за шта је у највећој мјери одговоран механизам за регулацију интензитета екситације) и овај фактор је могуће дефинисати као фактор интензитета екситације.

Сличне резултате добили су Схакири, Лолић, Адеми, Саити и Костовски, (2013) који су на узорку од 80 испитаника спровели истраживање са основним циљем утврђивања структуре базично-моторичког статуса цудиста кадетског узраста. Примјеном факторске анализе утврдили су 6 фактора који дефинишу структуру базично моторичког простора а које су дефинисали као: 1. фактор механизма синергијске регулације и регулације тонуса; 2. фактор регулације трајања екситације и структурисања кретања; 3. фактор регулације и интензитета екситације; 4. фактор регулације трајање екситације и структурисања кретања; 5. фактор синергијске регулације и регулације тонуса (представљен мјерама равнотеже), док шести фактор због сложености карактера нису успјели дефинисати.

Анализирајући матрицу интеркорелација изолованих главних компоненти (Табела 6) може се видјети да је статистички значајна слаба корелација добијена само између механизма за регулацију трајања екситације (представљеног на основу мјера за процјену репетитивне и статичке снаге) и механизма за регулацију интензитета екситације (представљеног на основу мјера за процјену експлозивне снаге). Овоме иде у прилог и констатација да ова два механизма заједнички творе један генерални фактор који су Гредел и сарадници (1975) назвали механизмом енергетске регулације (при чему се дјеловање првог регулационог механизма манифестује у количини моторичког рада односно трајању напрезања мишића, док је други регулациони механизам одговоран за величину силе развијену у јединици времена). Између осталих фактора није утврђена статистички значајна повезаност. Такође, наведене чињенице поткрепљују и резултати истраживања из СФО-а која су провели Божић, Милошевић и Зулић (1990) и Благојевић и сарадници (1994), у којима је утврђено да квалитет формирања склопова базичних и изведених алгоритама код структурисања програма у СФО-у зависи од квалитета перцепције лонгитудиналних димензионалности и моторичке едукативности, при чему информациони процеси доминирају у првој и другој фази, док се у трећој фази дешава интензивније динамичко структурисање моторичких програма у којима до изражаја долазе контрактилна својства мишића, што се види по утицају динамичке снаге горњих екстремитета и трупa.

ЗАКЉУЧАК

На узорку од 84 испитаника, споведено је истраживање са основним циљем утврђивања структуре базично-моторичког статуса студената Факултета безбједносних наука из Бањалуке. Примјеном факторске анализе по Кајзер-Гутмановом критеријуму утврђено је 6 латентних моторичких фактора. Први фактор дефинисан је као фактор механизма за структурирање кретања. Други фактор дефинисан је као фактор механизма регулације трајања екситације. Трећи фактор дефинисан је као фактор механизма за регулацију тонуса и синергијску регулацију. Четврти фактор дефинисан је

као фактор механизма интензитета експитације. Пети фактор је такође дефинисан као фактор синергијске регулације и регулације тонуса, док је шести фактор исто дефинисан као фактор интензитета експитације.

На основу резултата факторске анализе, урађене на моторичком простору, може се дефинисати модел моторичких способности студената Факултета безбједносних наука са следећим обликом:

$$M = 0.17 \Phi 1 + 0.14 \Phi 2 + 0.10 \Phi 3 + 0.08 \Phi 4 + 0.07 \Phi 5 + 0.06 \Phi 6 \text{ гдје је:}$$

M – модел моторичких карактеристика, $\Phi 1$ – фактор механизма за структурирање кретања (представљен на основу мјера за процјену координације и фреквенције покрета), $\Phi 2$ – фактор механизма за регулацију трајања експитације (представљен на основу мјера за процјену репетитивне и статичке снаге), $\Phi 3$ – фактор механизма за регулацију тонуса и синергијску регулацију (представљен на основу мјера за процјену флексибилности), $\Phi 4$ – фактор механизма за интензитет експитације (представљен на основу мјера за процјену експлозивне снаге кроз способност брзине трчања), $\Phi 5$ – фактор механизма за синергијску регулацију и регулацију тонуса (представљен на основу мјера за процјену равнотеже) и $\Phi 6$ – фактор механизма за интензитет експитације (представљен на основу мјера за процјену експлозивне снаге).

С обзиром на то да будући радници безбједносних послова могу да обављају опасне и сложене послове, веома је важно да имају и оптималне способности које би могле допринијети успјешном обављању професионалних задатака. Због значаја које моторичке способности заузимају у систему селекције, обуке, школовања и контроле њиховог нивоа, а у циљу побољшања радних способности полицијских службеника и радника у другим безбједносним агенцијама, јавља се потреба за сталним развојем и усавршавањем програма обуке и начина за утврђивање достигнутог нивоа општих и специфичних моторичких способности (Anderson, Plecas & Segger 2001; Допсај и Вучковић, 2006; Допсај, Благојевић и Вучковић, 2007; Strating, et al. 2010; Вучковић, Благојевић и Допсај, 2011). Због свега наведеног потребно је да се процесу наставе поклони одређена пажња, којом приликом поред учења и савладавања основних елемената технике и њихових веза предвиђених наставним садржајем из програма СФО-а, треба да се утиче и на избор и формирање моделских карактеристика сваког појединца, како би будући радници безбједносних послова били успјешни у својој професији. Резултати овог истраживања отварају простор за даља истраживања и са другим батеријама тестова, које би могле допринијети квалитетнијем избору кандидата и квалитетнијој реализацији наставног процеса па самим тим и квалитетнијем кадру у области безбједносних послова.

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, S.G., Plecas, D., & Segger, T. (2001). Police officer physical ability testing. Revalidating a selection criterion. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 24(1), 8–31.
- Благојевић, М., Ћирковић, З., Милошевић, М., Стојичић, Р., Јовановић, С., Арлов, Д. & Допсај, М. (1994), Утицај неких адаптационих карактеристика приправника милиционара на ефекте учења моторичких алгоритама и програма у Специјалном физичком образовању, *Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања Полицијске академије у Београду*, 49 – 56.
- Благојевић, М. (1996). Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност учења џудо техника, *Полицијска академија Београд*, Београд.
- Благојевић, М., Допсај, М. & Вучковцић, Г. (2006), *Специјално физичко образовање 1 за студенте Полицијске академије*, Инпрес- Београд, Београд.
- Божич, С. Милошевић, М. & Зулић, М. (1990). Утицај неких антрополошких карактеристика радника на структурирање моторичких алгоритама у Специјалном физичком образовању. *Београд. 13. Мај*, (2), 128 – 135.
- Вучковић, Г. (2002). *Утицај моторичких способности на ефикасност савладавања ситуационог пиштољског полигона код студената Полицијске академије*. Магистарска теза, Београд. Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду.
- Вучковић, Г., Благојевић, М. & Допсај, М. (2011). *Специјално физичко образовање 2*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Гредељ, М., Метикош, Д., Хошек, А. & Момировић, К. (1975). Модел хијерархијске структуре моторичких способности, 1. резултати добијени примјеном једног неокласичног поступка за процјену латентних димензија. *Кинезиологија*, 5(1-2), 7-81.
- Допсај, М., Милошевић, М., Благојевић, М. & Вучковић, Г. (2002). Евалуација ваљаности тестова за процену контрактилног потенцијала мишића руку код полицајаца. *Безбедност*, 44(3), 434–444.
- Допсај, М. & Вучковић, Г. (2006). Показатељи максималне силе прегибача леве и десне шаке у функцији селекционог критеријума за потребе полиције. *Спорт Монит*, 4(10–11), 148–154.
- Допсај, М; Благојевић, М. & Вучковић, Г. (2007). Нормативно-селекциони критеријум за процену базично моторичког статуса кандидата за пријем на студије Криминалистичко-полицијске академије у Београду, *Безбедност*, 49(4), 166–183.

- Ђорђевић, Д. (1989). *Општа антропомоторика*. Београд. Факултет за физичку културу Универзитета у Београду.
- Зациорски (1975). *Физичка својства спортисте*. Савез за физичку културу Југославије. Београд, 1975.
- Јанковић, Р. & Димитријевић, Р. (2012). Стање и могућности унапређења начина процене моторичких способности у систему Министарства унутрашњих послова Републике Србије. *Култура полиса*, 9(1).
- Кукољ, М. (1996). *Општа антропомоторика*. Београд. Факултет за физичку културу Универзитета у Београду.
- Курелић, Н., Момировић, К., Стојановић, М., Штурм, Ј., Радојевић, Ђ. & Вискић-Шталец, Н. (1975). Структура и развој морфолошких и моторичких димензија омладине. *Институт за научна истраживања Факултета за физичко васпитање*. Београд.
- Метикош Д., Хофман Е., Прот Ф., Пинтар Ж. & Ореб Г. (1989). Мјерење базичних моторичких димензија спорташа, Факултет за Физичку културу, Загреб.
- Милошевић, М. (1985). *Одређивање структуре моторичких својстава милиционара*, ВШУП. Београд,
- Милошевић, М., Гавриловић, П. & Иванчевић, Б. (1988). *Моделирање и управљање системом самоодбране*. Научна књига: Београд.
- Милошевић, М., и Зулић, М. (1988). *Утицај неких димензија снаге на ефикасност гађања из пиштоља*. 13. мај, 41 (2), 89 – 92.
- Милошевић, М., Мудрић, Р., Јовановић, С., Амановић, Ђ. & Допсај, М. (2005). *Конституисање система за управљање тренутним и кумулативним едукативним и тренажним ефектима у СФО-у*. Монографија из истраживачког пројекта «Полиција у функцији безбједности и заштите у Србији на почетку XXI века». ВШУП. Београд.
- Strating, M., Bakker, R., Dijkstra, G., Lemmink, K., & Groothoff, J.W. (2010). A jobrelated fitness test for the Dutch police. *Occupational Medicine*, 60, 255–260.
- Схакири, К., Лолић, Д., Адеми, А., Саити, Б. & Костовски, Ж. (2013). Структура варијабли за процену базично-моторичких димензија код младих ђудиста. *Зборник радова са петог међународног конгреса „Антрополошки аспекти спорта, физичког васпитања и рекреације“* Вол. (5) 144 – 150. Факултет физичког васпитања и спорта Универзитета у Бањој Луци.

Рад примљен: 03. 12. 2018.

Рад прихваћен: 29. 03. 2019.

ПРИКАЗИ

„Приказ књиге Изградња модела ресторативне друштвене правде у Босни и Херцеговини”, аутора Лоренса Арманда Френча. Издавач Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци, 2018.

DOI 10.7251/ZBK1901089P	COBISS.RS-ID 8273688	УДК 316.4:172.4:343.2.01(048.83)
-------------------------	----------------------	----------------------------------

Александар Павић, Београд

Вредност не само овог рада професора Лоренса Френча, већ и његове укупне делатности везане за наше просторе, огледа се најпре у његовој доброј намери. То можда звучи помало банално или чак научно небитно – али је управо то квалитет који је највише недостајао – и још увек недостаје – када је реч о приступу грађанском рату у бившој СФРЈ од стране западних чинилаца – од званичника, државних чиновника и дипломата, па до новинара, хуманитарних радника (са и без наводника), јавних интелектуалаца и припадника академске заједнице.

Ако се сложимо да је нужна основа сваке интелектуалне, академске и научне делатности потрага за истином, онда је један од нужних предуслова, осим сувереног владања подацима и општим контекстом дешавања – управо добра намера. Сведоци смо, током последње скоро три деценије, како се и највећи и/или најмоћнији медијски, интелектуални, хуманитарни и академски капацитети могу злоупотребити у негативне сврхе ако подлегну политизацији, односно злоупотреби зарад постизања јавно декларисаних и/или скривених прагматичних, реалполитичких циљева. А њихова злоупотреба је била неминовна у контексту спољних агресивних претензија на ове просторе, односно одсуства добре намере, у чијој основи лежи воља да се дати проблем сагледа широм отворених очију, у свим својим различитим, често сложеним аспектима, са најмањом могућом дозом пристрасности.

Конкретно, у случају бивше Југославије, да је од стране тадашње ”међународне заједнице”, којом су доминирале западне силе на челу са САД, испољена истинска добра воља, односно јасно демонстрирана тежња да се СФРЈ или сачува од крвавог распада или да се, ако се распад већ никако не може избећи, он усмери у правцу мирног, или што мирнијег решења, до крвавог рата који је захватио значајан део бивше заједничке државе, на првом месту бивше Социјалистичку Републику Хрватску и Босну и Херцеговину, а затим и, услед НАТО агресије, и новонасталу Савезну Републику Југославију – или не би дошло, или би сукоб био много мањег интензитета, са много мање жртава и послератних траума.

Рад професора Френча, осим својих научних и социолошких вредности, даје важан допринос сагледавању не само деструктивних последица грађанског рата на друштва која су њиме погођена, већ и деструктивних приступа који су допринели како његовом избијању тако и неуспешним послератним напорима (наводно) усмереним ка санирању његових разорних последица. Сам концепт ресторативне правде коју професор Френч нуди ће многим отворити очи – не само у смислу приказа алтернативног приступа покушајима превазилажења ратног стања, па и непријатељстава, већ и у смислу поређења тог приступа са класичним западним приступима заснованим на тзв. адверсарној правди, односно концепту "добитника и губитника", који је произвео и производи многе негативне ефекте, и то не само код нас, већ и у Северној Америци, где, како нас професор Френч подсећа, живе остаци остатака скоро избрисаних народа, који су подвргнути истинском а не конструисаном геноциду, а потом и суштински истим приступима концепту "правде" као и народи са простора бивше СФРЈ.

Наравно, све то не значи да ће бити могуће или реално применити чак и нека од предложених решења или приступа на нашим просторима, у садашњем времену. Сама судбина Јужне Африке, чија се Комисија за истину и помирење помиње као модел за превазилажење тешког унутрашњег сукоба – нам говори да чак и истинске добре намере, у свету у којем је политичка инструментализација апсолутно свега, па и искрених хумани(тарни)х порива, досегла неслућене висине, нису никаква гаранција делотворног учинка и постизања идеалистичких циљева. Ипак, важно је, чак и у најбурнијим временима, бар сачувати свест о томе шта је исправно а шта није, шта је истина а шта лаж, шта је право а шта правичност, и као залог за нека будућа поколења и као нужну одбрану од често и несвесног утапања у колективну постмодерну, "постистинску" стихију која је захватила друштво и свет.

У томе је можда и највећи допринос рада Лоренса Френча. Не морамо се сложити ни са свим његовим закључцима, па чак ни са свим његовим полазним тачкама. Али осећамо да је то научник кога ће не само истински заинтересовати да сазна зашто се неко с њим не слаже, већ и бити спреман да прилагоди па чак и промени своја становишта. То је и једини прави основ за истинско учење, научну сарадњу и размену мишљења, а управо је то свих ових година недостајало и, нажалост, још увек недостаје.



ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

-УПУТСТВО АУТОРИМА-

Часопис *Журнал за безбједност и криминалистику* је научни часопис из области безбједности и криминалистике.

Часопис *Журнал за безбједност и криминалистику* објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спашавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују и радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Приликом достављања рукописа аутори достављају и изјаву да рукопис није објављен нити је у поступку објављивања у некој другој научној публикацији. Образац изјаве може се преузети са званичног сајта часописа.

Часопис излази на српском језику и енглеском језику. Преводе прихваћених радова врши овлаштени преводилац а трошкове превода сноси уредништво часописа.

Часопис излази два пута годишње.

Радови се достављају у електронском облику, на е-маил: fbn.casopis@fbn.unibl.org

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По извршеној рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у разумном року од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Журнал за безбједност и криминалистику* треба да уважавају следећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

- ✓ Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.
- ✓ Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од 40.000 словних мјеста, са размацама.
- ✓ Научни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима до 150 ријечи), кључне ријечи (четири до шест), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак.
- ✓ У уводу рада морају бити јасно наведени предмет, циљ и структура рада.
- ✓ Структура рада требала би да садржи следеће цјелине:
- ✓ Радови у којима се износе налази емпиријског истраживања: увод, методолошки оквир, истраживања, резултати и дискусија, закључак.
- ✓ Теоријски радови: увод, главни дио структуриран у најмање два поглавља и закључак.

- ✓ Наслов рада: 12 pt, bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.
- ✓ Име аутора/коаутора: 11 pt, централно равнање (*alignment centered*).
- ✓ Институције: централно равнање (*alignment centered*), навести испод имена аутора.
- ✓ Поред имена аутора навести име аутора за кореспонденцију, афилијацију и е-маил адресу у првој фус ноти у тексту (нпр. Др Марко Марковић је доцент на Факултету _____ Универзитета у Бањој Луци. Е-маил: xmakrovicmx@gmail.com).
- ✓ Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- ✓ Текст рада: 12 pt, потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима без редног броја *italic*, централно равнање.
- ✓ Литература: 11 pt, без редног броја испред; референтни извори се наводе према абecedном реду.
- ✓ Наслови слика: 11 p, *italic*, центрирано испод слике.
- ✓ Наслови табела: 11 p, *italic*, центрирано изнад табеле.
- ✓ Табеле и графички прикази треба да буду урађени у Microsoft Wordu. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (нпр: Табела 1, Графикон 1). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.
- ✓ Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у Microsoft Equation и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.
- ✓ Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно-бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.
- ✓ У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су књиге, чланци и остали извори, као што су документи, закони, новински чланци, коришћене интернет адресе и сл. Референце се исписују азбучним редом у складу са предвиђеним стандардима.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

- ✓ У часопису *Журнал за безбједност и криминалистику* користи се стил цитирања-АПА стандард (Publication Manual of the American Psychological Association). Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена. С тим у вези аутори су дужни уважавати следећа правила цитирања:

1. ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ

- ✓ Књиге, чланци и дисертације се наводе на следећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (Водинелић, 1996: 23), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (Водинелић, 1996). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (Roxin, 1963: 148).
- ✓ Цитирање два коаутора рада, у загради навести презиме оба коаутора и годину издања (Grellier & Goerke, 2006) или (Grellier and Goerke 2006) су навели,...
- ✓ Цитирање три, четири и пет коаутора рада, у загради навести презиме свих коаутора и годину издања (Rachal, Daigle, & Rachal, 2007). У сваком наредном цитирању наводи се презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Rachal et al, 2007).
- ✓ Цитирање шест или више коаутора рада, у загради навести презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Papaharalabos et al, 2007).
- ✓ Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд, послије чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000: 67).
- ✓ Уколико се наводи више радова различитих аутора у истој загради потребно их је раздвојити тачком са запетом (Шикман, 2011; Миљковић, 2012). У том случају радове поредати хронолошки према години када су објављени, почев од старијег издања.
- ✓ Секундарно цитирање се врши на следећи начин: (Вуковић, 2004, цитирано према Крстић, 2004: 110).
- ✓ Цитирање докумената у тексту се врши на следећи начин: (Независне новине (2017, 7. октобар).

- ✓ Цитирање докумената и извјештаја у тексту се врши на следећи начин: (прво цитирање: Министарство унутрашњих послова Републике Српске [МУП РС] 2012), наредно цитирање (МУП РС, 2012).
- ✓ Цитирање новинских чланака у тексту се врши на следећи начин: (Независне новине (2017, 7. октобар).

2. НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (на крају чланка)

- ✓ **Књиге:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов књиге (курзивом), мјесто издања, назив издавача.

Примјер:

- ✓ Игњатовић, Ђ. (1998). *Криминологија*. Београд: Номос.
- ✓ **Поглавља у књизи:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов поглавља, у: прво слово имена (уредника), презиме (уредника), скраћена ознака уредништва (у загради), наслов књиге (курзивом), број прве и последње стране поглавља, мјесто издања, назив издавача.

Примјер:

- ✓ Emerson, L, & Manalo, E. (2007). Essays. In L. Emerson (Ed.), *Writing guidelines for education students* (2nd ed, pp. 42-49). South Melbourne, Australia: Thomson.
- ✓ **Радови у часописима:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, назив рада, назив часописа (курзивом), број и број прве и последње стране рада:

Примјер са наведеним волуменом, односно годином издања:

Милашиновић, С. (2008). Суштина и узроци друштвених конфликта. *Наука, безбедност, полиција*, 13(1), 55-77.

Примјер без волумена, само број издања:

Strobl, R, Klemm, J, & Wurtz, S. (2005). Preventing Hate Crime: Experiences from two East-German Towns. *British Journal of Criminology*, 45, 634-646.

- ✓ **Докторске дисертације:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов дисертације (курзивом), докторска дисертација, назив универзитета:

Примјер:

Липовац, М. (2016). Национална безбедност Републике Србије у регионалном безбедносном поткомплексу Западни Балкан. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет безбедности.

✓ Документа преузета са интернета:

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице

Примјер:

(Републички завод за статистику Републике Српске [РЗСРС]. (2009). *Статистички годишњак Републике Српске*. Преузето 2. 3. 2010. http://www.rzs.rs.ba/Publikacije/Godisnjak/2009/Godisnjak2009_Yearbook2009.pdf)

- ✓ **Правни прописи:** пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а после је запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања после црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (Закон о општем управном поступку – ЗУП, *Службени гласник РС*, бр. 13/02).
- ✓ **Навођење судских одлука** треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).
- ✓ **Саопштења са научних скупова:** презиме и прво слово имена аутора, година у загради, наслов рада, назив конференције (курзивом), број стране у књизи апстракта у загради, место издања, назив издавача.

Примјер:

Kelly, L. (2011). Violence against women and children in the national legislations of the

EU member states: an overview of the research results. *Druga godišnja konferencija*

Viktimološkog društva Srbije-Žrtve kriminaliteta i žrtve rata: međunarodni i domaći kontekst, knjiga apstrakta (str. 13). Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej.

- ✓ **Чланци из новина:** презиме и прво слово имена аутора, година и дан у загради, наслов текста, назив новина, број стране у тексту, или интернет странице са које је текст преузет.

Примјер:

Гудељ, Ј. (2006, 23. октобар). Полиција чува крст изнад Мостара. *Независне новине*, Бања Лука. Преузето 17.11.2010. <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Policija-cuva-krst-iznad-Mostara-1473.html>

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и следеће напомене:

- ✓ Инострана имена транскрибују се на ћирилици на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).
- ✓ Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл, ст. и тач, а иза последњег броја не ставља се тачка (нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4-12, итд).
- ✓ Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.
- ✓ Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.
- ✓ Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.
- ✓ Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).
- ✓ Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.
- ✓ Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.

Приликом писања рада потребно је правилно користити интелектуалну својину других аутора. Плагирање, односно преузимање туђих идеја, ријечи или других облика креативног израза без навођења аутора представља грубо кршење научне и издавачке етике. Плагирање представља кршење ауторских права, што је законом кажњиво.



ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

-УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА-

Поштовани,

Часопис Журнал за безбједност и криминалистику објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спасавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Правилник о публиковању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“ бр. 77/17) је у својим одредбама (члан 53) као један од критеријума за категоризацију часописа предвидио и адекватност рецензија.

- Према члану 35. ставу 5. Правилника, Рецензија мора минимално садржавати:

1. оцјену оригиналности, односно научног или стручног доприноса рада,
 2. оцјену актуелности рада,
 3. оцјену примјењене методологије,
 4. приједлог за сврставање у категорију или тип рада,
 5. оцјену коришћене литературе и
 6. сагласност за објављивање рада.
- Према члану 23. Правилника предвиђене су следеће врсте чланака:
 1. **Оригинални научни чланак** начелно је организован по схеми IMRAD за експериментална истраживања или на дескриптиван начин за дескриптивна научна подручја, у коме се први пут публикује текст о резултатима сопственог истраживања оствареног примјеном научних метода, које су текстуално описане и које омогућавају да се истраживање по потреби понови, а утврђене чињенице повјере.
 2. **Прегледни научни чланак** представља преглед најновијих радова о одређеном предметном подручју са циљем да се већ објављене информације сажму, анализирају, евалуирају или синтетизују, те доноси нове синтезе које такође обавезно укључују резултате сопственог истраживања аутора.
 3. **Крајко или прелиминарно саопштење** је рад, али мањег обима или прелиминарног карактера, у којем неки елементи IMRAD-а могу бити испуштени, а ради се о сажетом изношењу резултата завршеног изворног истраживачког рада или чланка који је у настајању (енгл. Working Paper).
 4. **Научна критика, односно полемика или осврт** је расправа на одређену научну тему, заснована искључиво на научној аргументацији, у којој аутор доказује исправност одређеног критеријума свог мишљења, односно потврђује или побија налазе других аутора.
 5. **Информативни прилог** је уводник, коментар и слично.
 6. **Приказ књиге, инструмената, рачунарске програма, случаја, научног догађаја и слично** јесте прилог у којем аутор процјењује правилност/неправилност неког научног или стручног рада, критеријума, поставке или полазишта, уз посебан нагласак на квалитет оцјењиваног рада.
 - Код процјене рада рецензенти треба да узму у обзир следеће:

1. Припада ли рад по своме садржају *Журналу за безбједност и криминалистику*?
 2. Одговара ли садржај рада наслову?
 3. Да ли је рад у складу са стандардима предвиђеним за писање (упутство ауторима)?
 4. Има ли рад све потребне дијелове предвиђене за његову категорију (нпр. оригинални научни рад: увод, методе, резултате, дискусија, закључак)?
 5. Да ли су слике и табеле прегледне и разумљиве?
 6. Да ли је литература цитирана у складу са Упутством ауторима?
- Остале напомене (члан 35. ставови 2, 4 и 6)
 1. Чланци се оцјењују описно.
 2. Образац Рецензије мора бити потписан ако је у штампаном облику, односно достављен на мејл уредништву за сваки појединачни рецензирани чланак.
 3. Рецензенти су дужни да укажу на могуће повреде етичких норми у раду.
 4. Рецензенти треба да наведу пуну референцу за један репрезентативни ауторски/коауторски рад из уже научне области као што је рад који су рецензирали.

